

HD

A T A R T A L O M B Ó L
SINKÓ ERVIN: GONDOLATOK AZ IRODALOMRÓL — KRLEZSA MIROSLAV, MAJTÉNYI MIHÁLY, LATÁK ISTVÁN, MAJOR NÁNDOR, ERSKINE CALDWELL NOVELLAI — DEBRECZENI JÓZSEF, GÁL LÁSZLÓ, FEHÉR FERENC, ZÁKÁNY ANTAL VERSEI — FEJTŐ FERENC TANULMÁNYA — ÍRÓK-KÖNYVEK — KÉPZŐMŰVÉSZELET — LAPSZEMLE

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

11-12

1955

NOVEMBER — DECEMBER

XIX ÉVF.

TARTALOM

SINKÓ ERVIN: Gondolatok az irodalomról — — — — —	907
MAJTÉNYI MIHÁLY: A remények batárján (novella) — — — — —	912
ZÁKÁNY ANTAL versei — — — — —	913
MAJOR NÁNDOR: Várákozás (elbeszélés) — — — — —	919
DEBRECZENI JÓZSEF: Két vers — — — — —	922
LATÁK ISTVÁN: Közös épületben (novella) — — — — —	924
GÁL LÁSZLÓ: Öreg csónak a parton (vers) — — — — —	928
FEHÉR FERENC: A falkán kívül (vers) — — — — —	928
KRLEZSA MIROSLÁV: Ezeregy halál (novella) — — — — —	929
ERSKINE CALDWELL: A világ Ábel apó ellen (novella) — — — — —	932
BRÁNKÓ V. RADICSEVICS: Tizenkettőkor jön hozzám (vers) — — — — —	936
JOVÁN HRISZTICS: Az utcáról (vers) — — — — —	937
MIODRÁG PÁVLOVICS: Csont (vers) — — — — —	937

AZ IDŐ HIDJÁN

FEJTŐ FERENC: Berzsenyi Dániel — — — — —	938
KOSSA JÁNOS: A százéves Fűszálak (Megemlékezés Walt Whitmanról) — — — — —	940
Dr. CZIMMER ANNA: Homokba frott név — — — — —	943

ÍRÓK — KÖNYVEK

KVAZIMODO BRAUN ISTVÁN: Munk Artúr — — — — —	945
BORI IMRE: Regény a forradalom optimizmus áról — — — — —	946
HERCEG JÁNOS: Sulhóf József: Varázsvessző — — — — —	948
TOMÁN LÁSZLÓ: Egy költő regénye (könyvismertetés) — — — — —	949
A titokzatos Kafka „ — — — — —	949
A francia irodalom új neve (könyvismertetés) — — — — —	950
LÉVAY ENDRE: A költő álma (Urbán János verseskönyvéről) — — — — —	951

KÉPZÖMŰVÉSZET

HERCEG JÁNOS: Érzelmes sorok Konyovics Milán festői változatairól — — — — —	953
DÉR ZOLTÁN: Négy vajdasági festő őszi tárlata — — — — —	954

FILM

KALAPIS ZOLTÁN: Számadás a jubiláris év filmterméséről — — — — —	956
Lapszemle — — — — —	958

KÉPEK

KONYOVICS MILÁN: Csendélet — a címoldalon	
Tehenek — — — — —	914
Vendéglő a Három kalaphoz — — — — —	927
Paraszt szoba — — — — —	952

Sinkó Ervin:

Gondolatok az irodalomról

— Irodalmi problémák és írói problémák —

Vannak irodalmi problémák?

Ha nem volnának, nem esne róluk rengeteg szó nyomtatásban és élő beszédben mindenütt a világon, nálunk is. A baj csak az, hogy a sok szó az irodalmi problémákról, stílusokról, irányokról, módszerekről azt a hamis látszatot kelti, mintha az író és azok, akiknek íródik az irodalom, vagyis az olvasó számára az irodalmi problémák valóban komoly és izgató kérdéseket jelentenének.

Embernek lenni, s általában élni, sose volt és ma se épp könnyű élvezet. Mindig is, ma is meglehetősen sok, néha alig megoldható vagy éppenséggel megoldhatatlan bonyodalmakkal, fáradalommal, harccal — és felelőséggel jár együtt ez a mulatság. S vannak kínzó kérdései, amik miatt néha éjszaka se jön álom a fáradó és megfáradt ember — író vagy olvasó — szemére. Nem hiszem azonban, hogy akad olvasó vagy író, aki az úgynevezett irodalmi problémák miatt álmot nem lelve hánykolódna fekhelyén.

Vannak irodalmi problémák, de ha nem tévedek, túlsok, aránytalanul sok szó esik róluk az olvasó — és az író komolyabb és izgatóbb problémái rovására.

Az olvasót az irodalmi munkához való viszonyában az érdekli, ami megvalósult, a mű. A mű minőségétől, — no meg persze az olvasó esztétikai érzékenységétől függ, — hogy egy-egy mű mennyi élvezetet nyújt neki, mennyire rázza meg, dulja fel, teszi fogékonyá új távlatok iránt,

mennyire gazdagítja. Egy-egy új könyv: vagy új irodalmi megvalósulás vagy csak a nyomdászipárnak újabb terméke s ha az olvasó számára érdekes, akkor nem irodalmi hanem mástermészetű problémák miatt az.

De az író? Az irodalmi problémák, a stílusok, irányok, módszerek problémája nem az író problémája-e?

Hogy aki ír, író-e a szó artisztikus jelentésében, az attól függ, hogy h o g y a n ír — de hogy hogyan ír az meg végső fokon nem elhatározástól s nem eltanulható technikai ügyességtől, hanem attól függ, mennyire van saját tartalmakkal teli élete, az intenzitástól függ, mellyel-életrehalálra reagál — egyszóval az, hogy az író h o g y a n ír attól függ, mennyiben van mit írnia.

Igaz, vannak, akiket írókká az irodalom iránti befogadó képességük tesz. Az irodalomból indulnak ki és írásra az ihleti őket, amit olvasnak, amit néhaiak vagy kortársak ihlete és munkája termelt. Mennél kevésbé személyiség az író s mennél kevésbé fejlett egy-egy irodalmi civilizáció, annál könnyebben esik meg, hogy áldozatává váljanak irodalmi inspirációknak — ahelyett hogy az idegen irodalommal való érintkezés megtermékenyítően hatna, modorra és üres modorra válik. S ugyanígy, mennél nagyobbultú, mennél gazdagabb, mennél megállapodottabb valamely irodalmi civilizáció, annál inkább válik uralkodó jelenséggé a könyv, melyet csak más könyvek fiadzottak — az iro-

dalom, mely fantom és csak mimeli, hogy élő élet szava.

Az élő irodalom színlelésének ebben a szellemi légkörében könnyen kap lábra a hiedelem, hogy az irodalmi problémák azok, amik az író elsődleges és legégetőbb problémái.

A sokat káromolt Nietzsche nagyszerűen forradalmi cselekedete ép az volt, hogy felfedte „a szellemből”, a csak szellemből táplálkozó „szellemek” valódi arculatát. Ő fedte fel annak az egész állítólagos szellemi életnek szellemtelenségét, mely az alkotó szenvedélyt a passzív tudással, az élet rejtélyeivel való életre-halálra menő szellemi küzdelmet s magának a gondolatnak életét úgynevezett „objektív” ismeretekkel cserélte fel, melyek semmire se köteleznek. Filozófusok, akik csak úgy és annyiban filozófusok, hogy ismerik és tanítják, hogy mások milyen kérdésekre tették fel életüket, mások, akik a gondolat hőseiként az igazság megismeréséért, az emberi koponyákban kigyúló világosságért viaskodtak — a katedrák filozófusai a filozófia „tudományából” s nem az emberből, az átélt emberi fájdalmakból és ellentmondásokból, nem úgy indulnak ki, mint akik harcba mennek. A vakmerő és szenvedélyes titáni lázadót, a gondolatot az objektív tudomány nevében ártalmatlan és önelégülten kérődző polgári háziálattá degradálják.

A szellem, mely csak szellemből táplálkozik, a filozófiában épúgy szellemtelen, mint az irodalomból táplálkozó irodalom negációja a szellemnek, Nietzsche szavával: a „Bildungsphilister” szelleme s az marad akkor is, ha spiritualista és irracionális s akkor is, ha materialista és szocialista tógának a drapériáival jelenik meg a színen.

Az emberiség évezredekken át felhalmozott egész kulturális örökségét olyan emberek teremtették meg, kiknek az elődök

mindig sokat, rengeteget adtak, de mégis mindig mindenkinek a maga személyében, a maga individuális szemével, egyénként előlről kellett kezdenie a küzdelmet a maga életről való egyéni víziójának a megfelelő, az egyéni kifejezéséért. Valamennyien egyénként nemcsak örökösök hanem ujrakezdők is, mert mind a maga személyében egyénként áll szemben és egyénként reagál kora fizikai, társadalmi, pszihikai és ideológiai valóságára. S a legnagyobbak közt a legnagyobb se ad és nem adhat többet, mint amennyit a maga emberi gazdagságából, a maga önmagához, más emberekhez, természethez, élethez, a maga korához való viszonyából meríthet.

Van egy féktelen szubjektívizmus, mely Kierkegaard találó szavával a féktelen tartalmatlanság megnyilvánulása, de a szubjektívizmus, mely alkotó erejű, csak tartalmaknak, csak egy adott valósághoz való szenvedélyes intenzív viszonynak, csak az intenzív élménynek lehet eredménye.

Az író problémája, mint mindenki másé, az étellel szemben való magatartás, az ember problémája. A valóság, az ember kérdéseinek legszemélyesebb saját kérdéseként való átélése az, ami képessé teszi arra, hogy napjait egy voltaképp önmagában igen ostoba és fárasztó tevékenységre, szavakkal való bíbelődésre, szavak egymás mellé sorakoztatására, betűvetésre vesztegetse — azzal az öntudattal, hogy ez nem „a rövid életidő” elvesztegetése, nem időtékozlás, hanem specifikus formában tevékeny résztvétel az emberek ősi és mindig új harcában az életnek a megszépüléséért.

Az író, ahogy én az írói hivatást értem, nem ér rá az irodalmi problémákra, túlságosan elfoglalja a viaskodás a maga egyéni problémájával, a mindenki problémájával: az étellel. Az irodalmi alkotás és maga az irodalom nem más, mint része ennek a viaskodásnak.

Megkésett utóirat az ohridi írókongresszushoz vagy védő- vagy vádbeszéd az alanyi költő mellett vagy ellen

Régen volt, jóval az első világháború előtt, mikor, jóformán még gyerek, először hallottam a szót: alanyi költő. Apatinból költöztünk fel a „nagyvárosba”, Szabadkára és én első sétámon, édesapám mellett haladva nem tudtam betelni az akkor hihetetlen pompásnak tűnő boltok kirakataival, s még kevésbé „a rengeteg” emberrel az akkori Kossuth-utcán. S pontosan

emlékszem, mindenkiről, akit láttam, szerettem volna tudni, hogy kicsoda, úgy ahogy Apatinban mindenkiről tudtuk, hogy kicsoda, ha elment a ház előtt délután, mikor kint ültünk a padon. Egy esetben azonban nem én, hanem az édesapám volt az, akinek megakadt a szeme egy komor, görnyedthátú, magas és vállas alakon, aki csakugyan rendkívül elütött a

többi szabadkai járókelőtől. Hát ez meg kicsoda? — kérdezte Adolf bácsit, a régi szabadkai lakost, aki ott ment velünk. Adolf bácsi, aki egyébként meglehetősen tompa férfiú volt s ennek megfelelően a mimikája se volt épen kifejező és élénk, a kérdésre legyintett és aztán, miközben szemével követte a különös embert, egy fintorral, mely nem fejezett ki mást, mint megvetést és egyben valami belső nevetésfélét, egy szóval felelt: alanyi költő.

Ez az alanyi költő, akivel később megismerkedtem, szegény Gyóni Géza volt.

Amit magyarul az irónia félreérthetetlen árnyalatával „alanyi költőnek” neveznek, az voltaképpen egyszerűen a költő. „Alanyiság” nélkül, vagy hogy ezt a csúf szót nemzetközi fogalommal helyettesítsük: szubjektivitás nélkül nincs költészet. S ép ezért, mikor elolvastam az ohridi kongresszus vezető referátumát, ahol megint a szubjektív költőről volt szó, önkéntelenül eszembe jutott az az őszi délután a szabadkai korzón: az árva Gyóni Géza és a hang, amivel azt mondták rá, hogy alanyi költő.

Milán Bogdánovics, az ohridi írókongresszus vezető referense, a mi mai lírai költészetünkről szólva megállapította hogy az „mindinkább visszavonul az egyéni élménybe, mindinkább szubjektivizálódik, ami végső fokon a lírai költészetnek lényege is”. Ezzel, amint azt ettől a kitűnő előadótól másképp várni se lehetne, ő pontosan és félreérthetetlenül megállapítja a valóságot, azt t. i. hogy a lírai költészet lényege a szubjektivitás. A baj csak ott kezdődik, ahol ez a mondat folytatódik. Amilyen precíz ez a mondat, olyannyira elmosódó és határozatlan a következő. Milán Bogdánovics megállapítja megint, hogy a szubjektivitás a líra „legfőbb kvalitása, de elfajulhat a költő tehetetlenné válásává, ha az tökéletesen magába zárkózik mintha önmagáért való világegyetem volna, amelyen kívül nincs az ő számára semmi más s így válik az élet számára ez a költő meddővé”.

Eszerint egyrészt a szubjektivitás a legfőbb költői kvalitás, de ugyanakkor ugyanez a szegény szubjektivitás meddővé teszi a költőt, ha ez a szubjektivitás „elfajul”. De mikor fajul el s mi az, hogy elfajul?

Elfajul a szubjektivitás akkor, hogyha túlságosan szubjektívvé válik? Ha a szubjektivitás a lírai költészet „legfőbb kvalitása”, lehet-e akkor egyáltalán szó arról, hogy túlságosan előtérbe kerül?

Van Michelangelonak egy öregkori verse, az ő hatalmas versei közt is egyike a legmeggrazobbaknak. A címe: „Michelangelo nei macei de corvi sua dimora romana”. Ebben a versben Michelangelo annyira szubjektív, hogy nem találja a leganupoeuzikusabb egyéni testi szenzációnak is megenekegni, olyan költőietlen tényeket mint a konoges és a kinzó aranyer. És bebizonyítja, hogy nincs költőietlen téma, hogyna költő az, aki hozzanyul — a maga teremtő szubjektívításának hatalmas szuggesztív erejével.

A Goethe „Marienbadi elégiája”, mely a mondatban cseng ki, hogy „Mir ist das all, ich bin mir selbst verloren” — nekem a mindenség s magamnak elveszett onmagam — ez a szinten aggkori költemény nem kevésbé mint Agy Csinszkanoz irt szerelmes versei — búcsuversek az élettől a halál küszöbén — szubjektívításban, a szubjektívítás mértékében epugy felülmúlhatatlanok mint műveszi tökéletességükben. S mernem állítani, hogy nincs az egész világirodalomban egyetlen olyan nagy költemény, amely ne volna egyben a szó legteljesebb és „legtüzőbb” értelmében szubjektív költemény.

Arra a következtetésre kell hát jutnom, hogy az ohridi kongresszus vezető referensének a lírai költészetéről szolo megállapításai nem tisztazzak a kérdést azzal, hogy a szubjektívítás „elfajulásat” teszik teljessé ujjabb lírai költészetünk élettelen meddősegeért. S talán nem lesz érdektelen a referens által oly élesen felvetett kérdésre megkeresni a megfelelő vagy legalább is kielégítőbb feleletet.

A felszabadulás után mináitunk traktorokról, gépalomásról, társadalmi munkáról, osztályharcról, osztályellenségről és általában „objektív” témákról irtak verseket. Ha ezek a versek nagyrészt művésziileg érdektelenek voltak, ebben semmi kétség sem a témájuk volt a hibás. Aki ezekről a témákról szubjektívítása teljes és feltétlen öszadásaival, élményszeruen szól, az epugy költői művet alkot, mint aki Armida kertjét enekli meg. S aki Armida kertjét nem élményszeruen énekli meg, épúgy szólamverseket fog erről „a poetikus” témáról írni, mint aki a munkásönigazgatásról fóg rimeket kovácsolni.

Rangbeli különbség csak költők között van, nem témák közt. A Faust témája — elcsábítani egy kislányt és aztán faképnél hagyni — azért lett nagy témává, mert Goethe írta meg s mert a témába belevetette a maga személyes intenzív egész életét, mert a témákat át- és átizza az egyszeri és egyéni goethei szubjektívítás.

Ugyanígy: a Karamazov festvérek témája bűnügyi regénynek is beválna s hozzá még idegeket tépő bűnügyi regénynek. Dosztojevszkij azonban erre a témára regényt épít, melyben a keresztény civilizáció minden halálos betegségét és benső ellentmondását vizionáriusan-élesen megvilágítva, új követelményeken felépítendő emberibb civilizációnak válik a hirnökévé.

Dülöngélő részeg ember, ha még közben duhajkodik is, egyáltalán nem poétikus, sőt nem is esztétikus jelenség. A részeges Ady — a hasisevő Baudelaire vagy a kocsmapadokon háló kölyökzseni Rimbaud — az érzékek ittasságának témájára mithykus erejű víziókat foglalnak halhatatlan szavakba. Egész sor költő a részeg ember témájából a mithykus bukott titánt formálja meg. A szubjektivitás erejével. A kispolgár azonban, aki azt hiszi tévesen, hogy a bohém már önmagában ellentéte a kispolgárnak, a lumpoló kispolgár, aki verset ír a részegségről és tetszeleg magának a bohém szerepében, ettől nem válik bukott titánná. Az ő szubjektivitása, a kispolgári bohém szubjektivitása különbözik, még pedig lényegesen, attól a szubjektivitástól, mely alkotó erejű. A kispolgári bohém összetéveszti a szubjektív élményt a maga privát ügyeiben megfeneklett, világtalan szegénységének az állapotával. A költőt ép az jellemzi, hogy privát ügyekről is a szubjektivitásnak olyan erejével tud szólni, hogy azok emberi jelképpé, megrázó vallomássá, objektív valósággá válnak.

Rimbaud 1885. január 15-iki kelettel írt levelében így összegezi a saját fájdalmas élete tanulságát: „Végül is a legvalószínűbb, hogy az ember odamegy, ahova nem akar és hogy leginkább azt teszi, amit nem akarna megtenni és hogy az ember egész másképp él és pusztul, mint ahogy valaha is kívánta volna, a remény nélkül, hogy bármit is kapjon érte.”

Ezt a vallomást egy ember teszi, aki a saját fékezhetetlen benső tűzében égett el. Költő volt, amíg ez a tűz égett és mintha máris hamú volna, úgy beszél magáról, mert a tűz helyett „privát emberré” redukálódott. Mindenki, aki azt akarja csinálni, amit Rimbaudnak írni és tenni kellett, félreértés, a művészi alkotás elemi törvényei félreértésének áldozata — annak a félreértésnek esik áldozatul, hogy egy szubjektivitás másolható, eltanulható, megismételhető — ha pedig nem félreértés áldozata, akkor szélhámós.

Én tehát azt, amit Milan Bogdanovics a szubjektivitás „elfajulásának” nevez,

megpróbálnám úgy meghatározni, hogy az nem más, mint annak az intenzitásnak a hiánya, mely nélkül nincs szubjektivitás és nincs, nem lehet alkotó művészet. A szubjektivitás hőfoka az, amely ennek a szubjektivitásnak az értékét meghatározza. Szubjektívnek lenni nem azt jelenti, hogy az ember csak magáról beszél, hanem azt, hogy meg tudja szólaltatni azt, ami benne egyszeri és egyedüli. Ehhez pedig az kell, hogy valóban éljen benne ez az egyszeri és egyedülálló s másodsor, hogy oly intenzíven éljen, hogy áttörve konvenciókon, stílusokon és „irodalmon” hangot tudjon adni neki az író. Vagyis hogy költő legyen, aki költ, ami gyakorlatban inkább ritkaságszámba megy. Szubjektivitás tehát nem azt jelenti, hogy az ember a maga kis és nagy privát ügyeit szedi rímbe vagy rímtelen rövid meg hosszú sorokba, hanem azt, hogy oly intenzíven él, oly intenzíven éli a szemelyes életét, hogy felfokozott szenzibilitással a saját szubjektuma az embernek egyéni megnyilatkozásává, hordozójává, szavává, kérdésévé, fájdmávvá és kiáltásává válik. Így válik a legteljesebb szubjektivitás, mennél teljesebb, annál inkább, az ember művészi objektivizációja előfeltételévé.

Minden, ami eszembe jut, az szubjektív, de ez a fajta „szubjektivitás” tisztára felületi. Egy hangulat bármennyire is az én hangulatom, még nem jelenti egész énemnek a felfedését és megjelenítését. Ady, aki tudott felületes is lenni, tudta, hogy mi az a másik szubjektivitás: az, amikor az ember csakugyan visszakerül — ahogy azt Goethe kifejezte — az emberi „a saját egzisztenciájának a színvonalára” s Ady ezt a szubjektivitást így fejezte ki:

„Ember vagyok, kinek a sors,
Az élet, évek és napok
Szívének gyökeréig fájnak.”

A szubjektivitásnak ez az a meghatározása, mellyel egyetérték.

Válasz egy ankétra

A harmincas években a kolhózparasztok egyik kongresszusán Moszkvában az egyik felszólalónó méltatlankodva s szemrehányó kérdéssel fordult az írókhoz:

— Mért nem írtok regényt a mi életünkről, rólunk, a mi kolhózainkról, mért nem énekelték meg bennünket?

Ugyanez a kérdés, a türelmetlenségnek és méltatlankodásnak egy nem is titkolt árnyalatával, időnként fel-felhangzik nálunk is: mért nem írnak az írók a mai

valóságról, mért nincs regény a mi szövetkezeteinkről, a mi gyaráinkról, azokról az új forradalmi átalakulásokról, amik a szemünk előtt mentek és mennek végbe?

Ha korszerű téma alatt nem a jelen esztendő utolsó hónapjainak az eseményeit értjük, akkor — mindenek előtt meg kell állapítani — a kérdés nyílt ajtókat döngtet. Elméletileg felvetni a kérdést, hogy vajjon az írói alkotásnak szüksége van-e időbeli távolságokra kora témájától, ez érthető volna, ha a kérdésre nem elméletileg, hanem, ami sokkal meggyőzőbb, gyakorlatilag nem volna megfogható válasz irodalmi művekben. A fasizmus a maga hatalmának a delelőjén megkapta a maga művészi kifejezését, a forradalmi művészek nem hogy nem kellett distancia, hanem belső kényszer hajtotta, hogy egy időben a tomboló fasizmussal megmondja, megmutassa, éreztesse, milyennek érzi az életet az ember az embertelenség közepete. Nem beszélve a külföldi irodalom bizonyos alkotásairól, megdönthetetlen példára Krlezsa „Banket u Blitvi” című regénye.

De miért nem írnak az írók ma a mai valóságról, ha a distancia nem előfeltétele a művészi alkotásnak?

A kérdés a művészi munka természetének teljes félreismerésével abból a hámis feltevésből indul ki, hogy az író úgy határozza el, melyik témát „dolgozza fel”, mint ahogy az ember az elébetett étlap tanulmányozása, asztaltársainak és a pincér tanácsainak meghallgatása után meghozza a döntést és ezt vagy azt választja.

Ha az író eképp választaná témáját, akkor valóban rá lehetne beszélni, hogy miről és hogy hogyan írjon. Az igazság azonban az, hogy a művészetben a téma választása nem észszerű megfontolás és mérlegelés vagy erkölcsi elhatározás eredménye. A témát époly kevéssé választom mint a temperamentumomat vagy a szemem színét: mennél inkább művész a művész, annál inkább egy a legszemélyesebb élményeiben gyökerező emotív kényszerből alkot. Paradoxként hangzik, de igaz: nem az író választja a témát, hanem a téma az író. S az író egyetlen kinzó problémája nem a téma megválasztása, hanem az, hogy mint művész méltó le-

gyen a témához, melyre az élményei, az élete benső története predesztinálja. Az egyetlen kinzó művészi probléma: van-e elég rátermettségem, erőm, kitartásom, hogy megfeleljek a témám követelményeinek?

Konkréten: a kor — háborúk, forradalmak, egy új társadalom megszületésének kora — a kor, melyben élünk, megszabja élményeink anyagát és egyéniségünkötől függ, szenzibilitásunktól, öntudatunktól, erkölcsi kvalitásunktól — és, persze, tehetségünkötől, hogy mit tudunk ebből a félelmesen hatalmas élményanyagból emberi szóban, emberért és emberhez szóló — vagyis művészi szóban kifejezni.

Ha az író forradalmárként álta át és éli át a jelent, bármi „témán” keresztül is elkerülhetetlenül kifejezésre fog jutni az ő témája, az emberé, aki forradalmár. S ha az író égszakadás-földindulás ellenére megmaradt szűklelkű kispolgárnak, akkor bármily témán keresztül is kifejezésre fog jutni, hogy kispolgár s a legérdekesebb és legaktuálisabb téma se lesz érdekes. A forradalom anekdotává és anekdoták sorozatává válik a keze alatt.

Fontos azonban s talán legfontosabb még valamire emlékeztetni: nem lehet és nem szabad a mai napot izolálni. A mai nap megértéséhez, értékeléséhez és jelentőségének átéléséhez feltétlenül szükséges mindannak az ismerete, ami tegnapok hosszú során át a mai napot megelőzte és nemcsak teremtette, hanem pozitív és negatív tényezőként tovább él benne. Egy eljövendő, készülő szocialista irodalom szempontjából, meggyőződésem szerint legalább olyan fontos volna a mai nap perspektívájából felfedezni és kifejezni a multat, mely, ismétlem, kronologikusan mult, de még mindig az emberekben, a felfogásokban, a reakcióikban hatóerőként jelen van, mint amilyen jelentősége volna annak, hogy regény íródjék a legközvetlenebb napi problémák témájára, amik esetleg a regény megjelenése napján már nem lesznek a nap problémái. Az író nem az eseményekkel fut versenyt, hanem egy életen át tartó, többé-kevésbé szakadatlan munkával vesz tevékeny részt bennük épp akkor, mikor az íróasztala mellett ül és ír.

A remények batárján

Nem tudom, utaztál-e te a remények batárján?

Én sokat utaztam rajta. Minálunk tudod, a mi falunkban egy ócska bérkocsi járt az állomás felé. Olyan se város, se falu ez a miénk, talán úgy gondolták valaha a község fejesei — amikor az engedélyt az egy szál fiakerre kiadták — ingyen nekünk is, aki az idegent fuvarozza vagy a finyásabb népet a sok bőrönddel... a komphoz való járat is megszűnt, a falun túl... egyszerűen én már úgy születtem, hogy annak így kell lenni: a vasut jön-megy és ahhoz hozzátartozik a Márton bácsi barátja.

Esőben-porban, télen és nyáron egyaránt kocogva hajtott az öreg. Akinek nem volt órája, ha rápillantott a fiakerre, tudhatta hogy most félhárom; mert ha a kettő ötveneshez hajtott ki az öreg — biztos hogy félhárom volt a Vasut utca sarkon, olyan biztos mint az ámen.

S milyen jó volt kapaszkodni utána, nekünk gyerekeknek. Fogózkodva a féderekbe, hogy hintázott és rugózott és ha fel volt hajtva a fedele, nem is láthatta az öreg, hogy kapaszkodó palántát szállít ingyen. Ostorral ő amúgy sem sujtott hátra s ha valami gyerek mégis árulkodott az úttestről „Bácsi kérem... ott hátul kapaszkodnak” csak legyintett. Bánja is ő!

Lehet hogy az élt a lelkében: ma még ingyen kapaszkodol de — kivált az ilyen rövidnadrágos, hosszústrimpflis gyerek — holnap úgylehet már fizető utas vagy! Mert nő az emberpalánta, mintha húznák a földből; egy nap aztán megrendelik őt — mármint a fiakkerest — házhoz rendelik és a tegnapig kapaszkodó félsuhanót tanítani oskolázni viszik a városba.

Berakják a sok bőröndöt, batyut; apja vagy anyja beül a kocsiba, — ő még a bakra kéredzkedik ugyan a gyerek — de most már fizető pasasér kérem! Pár év múlva aztán egy terhes nyári este meglett fiatalember ugrik le a félkilencesről, bőröndjét nyújtja mialatt ő — a bérkocsis — köszönti. S a nyurga utas beveti magát az ülésre... haza hajtson Márton bácsi! Vége az iskolának.

Ez volt az élet sora nálunk; tanító, iparos, boltos az mind így bocsátotta szárnyra gyerekeit a Márton bácsi batárján, ki a nagyvilágba. A náluk rangosabbak — a jegyző, a plébános — előfogaton, a községi homokfutón vágattak az állomásra. Ingyen persze, legfeljebb a kocsisnak egy kevés borraivaló, ezt mindenki tudta. Márton bácsi fuvarjának viszont tarifája volt, szigorúan odaszegezve, lila bélyegzővel lepecsételve, berámázva a bak hátsó felén, éppen átellemben az üléssel, hogy szembetünjön. S nem is volt az kis pénz akkor, az a pénzdarab, amelyet Márton bácsi mindig tisztelettel inkasszált. Sapkalegyintést adott érte, akár bajszos felnőt adta, akár siheder gyerek.

Ő a Márton bácsi batárjának zörgése... hány anya leste azt nevezetesebb napok előestéjén, szünidő felé... s hány-szor rémített meg minden élt a házban, ha váratlanul jött... vagy éppen örvendezést jelentett érkezése, ha bekanyarodott a ház elé; mint a sorsjárás, amely igazságot és igazságtalanságot egyaránt osztogat, olyan volt ez a batár. Legtöbbször persze csak békés kereskedelmi utazókat fuvarozott a SAS felé, az egyedüli helyre, amely nálunk — megfelelő bérösszeg ellenében — hálólhelyet, szobát biztosított az idegennek.

De esett úgy, hogy kisírtszemű menyecskét hozott a batár — két nagy bőrönddel és egyedül — mint teszem a Marcsik Lenkét egyizben... otthagya az urát szegény, azt a gazembert! Pedig ő vitte az állomásra kettőjüket, két éve csak... hej, milyen szép nap is volt az, milyen virágos, nevezetes nagy nap. Hogy erőltette Márton bácsi kezébe a kétszeres tarifát az a feketebajuszú, hogy ölelte az asszonykát a szájtató falusi nép előtt...

Hja-ja... sóhajtott az ilyen emlékekre, az öreg fiakkeros fenn a bakon. És meglegyintette a rudast „ne, a fene egyen, már megint olyan gyalázatosan húzó!” Hja ja! Most szomorú őszben az egyszál menyecske kisírt szemmel és egyedül két bőrönddel...

Hogy miért nevezem az ócska konflikt a remények batárjának? — tudom, azt kérdezed most. Hát csak várj a sorodra, megtudod mindjárt.

*

Hogy kormoztak a lámpák aznap este, hogy füstöltek mind!

A nehéz kőolajszag betöltötte a szűk állomásépületet, a bakter tünődve járt körül. Korholta a szelet, amely onnan délkeletről fujdogál és megbolondítja ilyenkor a lámpabél végén pislákoló sárga lángot.

— Először is ollóval el kéne nyisszantani, ahol megszenesedett a bél... aztán a törlőrongy is ha sűrűbben járna benne...

Ezek olyan vaktában elpuffantott tanácsok a homályból, onnan a padok felől, nem kell hogy rájukhederítsen az állami ember; nem is tette a vasutas. Inkább abbahagyta a lámpák körülvizslatását: jó lesz az úgy is! Ha bolondul a szél, mit tehetsz? De még arról sem, hogy szenes a lámpabél és pucolatlan a cilindér. Azt hiszik ezek, hogy ez is úgy van, mint náluk otthon: Ne Marcsa, itt a rongy, pucold csak meg hamar azt a lámpást. Mert elsőbb is az ilyen napiparancsba szokta kifüggeszteni az állomási előljáró. Követi ezt a kincstári rongydarabok mozgósítása; a létrát is elő kell hozni a szertárból... Nem olyan ugorj Marcsa az állami ember ideje, de nem ám!

Inkább kiállt a vasutas a sötétség partjára azon a felén az állomásnak, ahol az a falura néz. Mintha olvasni akarna, kiolvasni, mi is van ott a fekete lepedő mögött? Így néznek ők farkasszemet hosszú esztendőik óta az állomás is meg a bakter

a faluval. S ha félkilenc körül feltűnik az imbolygó fény, onnan a vaksötétből, jól tudják mind a ketten, hogy az csak Márton lehet, a fiakkeres. „Gyihiii!” — hangzik a sötétből és a kerekke nagyokat cupannak a sárban. Szél fodrozza a tócsákat s a bérkocsi gyengécske fénye olyan, mint a kincskeresők lidérclámpája a lép fölött...

Kezdesz megérteni ugye? Azon a kocsin én jöttem húszéves koromban, én voltam akkor este Márton bácsi utasa. Még azt is láttam, amikor a fiakkeres abrakos tarisznyát köt a lovai elé, hadd ropogtassanak, amíg bejön a félkilences. Bekanyargott közben a községi előfogat is — lakkozott fekete homokfutó, üresen, nyilván vár valakit — s ilyenkor négy ló, két kocsis meg egy bakter tünődött egy sort az érkező vonat elébe az állomás küszöbén.

Csak ezek már nem sokáig tünődnek rólam — villant fel bennem akkor — a csillogó sár engem nem fog lehúzni! És gyűlölettel néztem a kormos lámpákat. Nékem a remények batárján az elutazás a várost jelentette, a közeledő városokat... világot és tanulást. Jobb életet mint azé a szegény tanítóé az Uj utcán, akit apámnak tisztelek s aki dróttal megjavított szemüvegén a petróleumszagú szobában szemét erőltetve jelentést ír most. Jelentést a tanfelügyelőnek kilencven gyerek ügyéről, akiknek fele nem jár iskolába, mert ilyenkor ősszel nagyon cuppog a sár és nincs lábbelijük. Ezt a tanfelügyelő is tudta, de küldte, csak küldte az aktákat annak az öregembernek a nyakára s öneki körömfont szóval kellett mindig védekezni...

Hát innen akartam én kiszaladni Márton bácsi batárján. A remények batárja volt ez a jármű minden elutazónak, minden fiatalnak, aki odébbállt. Csunya dolog igaz, de ez volt az igazság: futott és menekült mindenki a faluból.

Igen, látod, most már jobban megértjük egymást.

*

Kopott volt a bőr azon a bárkán már akkor is, jól emlékszem egy-két hasadéka: a sár felcsapott a magasba s a piros szőnyegdarab a lábaim előtt annak olyan porszíne volt: soha senki a port abból már kikefélni nem tudta. Mégis büszkén evickélt, magasan az út fölött: úgy látszott ez az egyedüli sziget, amely tovább visz előre, ki a faluból. Ha olykor néha hazahozott, mindig kétségbeesetten bá-

multam rá: jaj visszavisz-e még, jaj csak itthon nem felejtsem...

Pedig mégis így történt.

Hazahozott egyszer és — ittlefejtett. Hazudnék ha azt mondanám, szárnyatörött madárnak. Akkor még nem. Akkor csak a fuvar árával maradtam adós Márton bácsinak — azt sose felejttem el, azt a vádoló tekintetet ahogy a hírt fogadta ott a bakon...

— Ne akarja hogy enyéimet azért a kis pénzért éjszaka felverjem.

Kicsit ingadozott láttam rajta, szemrehányás is volt a tekintetében s mialatt azt mondta: „no ugyan!” — azért ez volt mögötte: hát ezért fuvaroztalak iskolák és jobb sors elébe, hogy így gyere haza te!

— No ugyan, sz' majd megadja — ismételte de láttam mikor elhajtott hogy inog a feje. Lehet hogy a pálinkától, lehet hogy az öregségtől, de benne lehetett annak folytatása is, annak a gondolatnak melyet az előbb megkezdett...” én vittelek fiam, ez volt a reménybatár, te tudod! Hogy lemaradtál róla és hitelben kocsikázol, ki tehet neked róla! Aki ezt az én járművem a remények batárjának használja, annak egyre ritkábban szabad csak hazatérni, egyre jobb ruhában és egyre finomabb bőrönddel... S nem hogy: adós maradni a taxával — ott látod a keretben az orrod előtt — inkább

megkettőzve a pénzt: úgy illik. Dehát akinek szárnya törik az így jár, az majd nem olyan mintha most is ott hátul kapaszkodnál a rugó fölött mikor még ingyen vittelek gyerekkorodban... Nem lettél te soha igazi fizető utas, igazi passzér, csak kakukfiók voltál abban a rugós ülésben a remények batárján!”

*

Mikor is volt ez, mikor is történt mindez?

Sok-sok év előtt... már nem is tudom. Én már csak úgy üldögélek itt magamban látjátok. Falunk most már villanyfényes, köves meg aszfaltos az útja az állomásig és egyre ritkábban érzem azt a nehéz kőolajszagot... Márton bácsi batárját is mintha nem látnám mostanában. Meg is kérdeztem, de az emberek navettek:

— Hun van az már, az öreg Márton! Batárját is négy éve hogy feltűzelték a községi kocsiszínből.

De azért ne higyjétek hogy innen már nem szöknek virágba a remények! Csak-hogy azok most hófehér autóbuszon járnak ki az állomásra és onnan a világba. Húsz dinárért felkapaszkodhatsz rá, a csomagért nem kell külön fizetni.

Csakhogy én nem ülök rá soha. Ugyan, hát mindössze ötven lépés ide a másik, legközelebbi kocsmá.

Tehenek

Alma

*Alma ... az asztalon ...
 Nem támad
 meg a kés —
 melletted fekszik.
 A fog,
 pihen most a szájban.
 Gondolkodik
 a kés —
 nézi az élet
 és halál
 között a távolságot ...
 Zöldes üveg
 áll mellette,
 fényes:
 bele van állítva
 minden világosságba,
 minden napba,
 minden csillagokba —
 zománc az örökléten:
 tükre a mulandóságnak.
 Mellette a kés,
 fekszik mellette,
 de fény-árnyával
 áll a tükör előtt,
 gondolkodik:
 méri magán az
 öregedést —
 a rozsdá-szeplőt ...
 A fog most
 nem vásik,
 semmire sem,
 csodálatos
 vájatában
 a békesség kuksol:
 csöppnyi nyálka —
 humuszba bele
 ülteti, plántálja
 a csók ízét ...
 Az alma örül ...*

Mondjunk mi derüt

Ha komor a
Nap —
mondjunk mi derüt ...
jó egészséget
szomszéd!
Legyen kenyered,
sód, vized,
nőd, csókod
és magod ...
Legyél nagy
súlyos
joság—kerék
s ragadj be
agyig a
szeretetbe ...
s végül álmot:
könnyű, szép
halált neked ...
ha komor a Nap ...

Éjszaka

Mi vastag falú
dobozokban
élünk ...
Azok a
házak ...
az ember:
fogoly, rab —
háromszor
van bezárva:
bőrrel,
házzal
és mindenséggel ...
Három burokbán
él az élet ...
Az éjszaka,
mint
korom az üvegben —
az értelem
azon át
nézi a
lélekfogyatkozást.
Mi vastag falú
dobozokban
élünk:
és baj az,
hogy csak
egy résen:
egy ablakon
nézünk által ...

Füst

Balog így
képzeli el a
lelket: „füst” ...

Balognak
nincsen lelke:
sohasem füstöl.
Hatvan kiló
víz — vízember ...
Nem ég a víz
nem füstöl —
lelkihíjas ...

Egyszer, régen
ölelni akart:
megszeretett
mert valakivel
gonoszkodtam,
kegyetlenkedtem —
el akart özönlenni —
én irtózom a víztől,
emlékezem még
az özönvízre ...

Balognak
csak szíve van ...
repedt,
korhadó szíve —
kevés fény
esett az ő szívére:
nem néztek soha
őrá szeretettel ...
aki az ő
szívét ültette el:
gyűlölség volt
a Napja —
harag az éjszakája,
nem ivott szent,
pirosló hajnalt,
áldott, égtükörű
harmattal
soha sem csókolódzott ...

Balog így
képzeli el a
lelket: füst ...

Öröm

Szeretném hinni,
hogy több vagy
annál mint
amit a gyomor kíván:
karéj friss kenyérenél,
szelet sós húsnál,
darab szaláminál...

Szeretném hinni:
a hőbortnál több vagy,
holmi kelmével
röhejes divatirány —
a bundánál,
mi óvja a testet,
görnyedt háta
mitől kiegyenesednek,
a drága köntös,
amit visel a király...

Szeretném tudni:
több vagy a
pihenésnél
állati erőlködés után —
több vagy, mint bosszú-méze,
elégtétel, megváltó sírás,
asszonyinak, szűznek
első érintése
seb, amely heged —
szeretném tudni:
hogy több vagy, mint a
kezek repeső rándulása,
több vagy mint amit
fogak villanása jelent...

Várakozás

Egyenes, akár a cövek, a derekát kihúzza, s ha lépkedés közben a térde megroggyan, nem veszi észre, bár néha, henteente egyszer-kétszer és éppen most, az asztalnál ülve elfutja a meleg, mert hirtelen úgy rémlik neki, hogy tegnap, éppen amikor munkára indulva fölvette az esőköpenyt s a kilincstért nyúlt, ok nélkül megcsuklott a térde s ez már alighanem az öregség jele lesz (ember, harminc éve azt lessük, milyen alkalommal, milyen tennél kapjuk majd rajta magunkat azon, hogy no, most már tényleg megöregedtünk). Ugyan-ugyan, hisz legénykoromban is megesett duhaj éjszakák után, és... nem, ez még nem annak a jele. Kihúzza az asztalfiókot, füzetet és ceruzát vesz elő, aztán szemét tágra meresztvé szép lassan, egyenlő távolságokra vonalakat húzigál. Az asszony a másik asztalról rakosgat — éppen ebéd után vannak —, s hátra se fordul, tudja, mit csinál a férje, szinte maga előtt látja az előredülő, kihúzott, egyenes derekat s a nagy, kissé vizenyős szemet.

— Szemüveg kellene már neked! — mondja az asszony továbbra is rakosgatva, s mivel a háta mögül nem hall mozgolódást, csak a ceruza egyenletes zizegését, amint időnként végigszánt a papíron, tehát János elengedte a szót a füle mellett. Az utóbbi időben egyre többször elengedi így a mondatokat a füle mellett, érdekes lehet, hogy már süketül is, mert azelőtt nem volt ilyen, ki kellene már egyszer próbálni. Kicsit hangosabban kiáltja (ahogy a süketekhez szokás beszélni):

— Szemüveg kellene már neked, mert így elrontod a szemedet!

— Hallottam már! Te már nagyon sokat tudsz, el kellene menned doktornak! Annyit csárogatsz már, mint egy öregasszony, tán jó lenne már leszokni erről, mi?

Hagyjál békén, mert látod, hogy dolgom van!

„Hát mégis az alsócombod ette meg”, dűnnyögte magában az asszony, amikor kiragadott egy csontot az egyik tányérból és rövidlátóan szemüvege elé nyomta. „Mégiscsak azt ette meg”.

Ekor valami éktelenül csörömpölt s a padlón darabokra tört.

Az asszony kétségbeesve pislogott és ijedtében nem tudott lehajolni.

János ceruzája megállt a füzet közepén:

— Rágja le a tövít a megváltó, tudtam! Na, nesze neked szemüveg. Neked már a szemüveg se segít! („Megvénült már ez az asszony, látom, nem hiába hullott ki a foga is.”) Már megint egy tányér! Tudod te mennyibe kerül egy tányér? Osztán én csak dolgozhatok estétől hajnalig. Na, mit állsz ott, mint egy messiás, tán gyökeret vert a lábad?! (Azelőtt is akkor gyött rá még az üzekedés is, amikor nekem a számadást köllött megcsinálni, oszt törtem a fejem, de akkor még, ha csinált is valami bajt, legalább szépen tudott sírni, meg kipirosodott az orcája, mindene rengett a ruhája alatt, de most már...!) Verd földhöz sorban a tányérok! aztán majd...

Ekkor már vörösödni kezdett János, ezért az asszony fölnyalábolta az asztalról a csetrest és csak úgy melleleg dűnnyögve kicsoszogott a konyhába. Elővette a mosogatóvizet és belenyomott egy tányért. „No nézd, no nézd, a vén bolondot, még mindég úgy tesz, mintha a markában lenne a világ közepe”. Még jó, hogy most munkája van, gondolta az asszony, mert különben most egyre csak jönne utána, egyre csak a nyomában járna és szüntelenül azt mondogatná, hogy így a tányér,

úgy a tányér, így a kutyaszentjít, amúgy a szépszerelmit; csak rágná az ember nyakát. A tányérok, néhány fazék, úgy fürdött a gőzölgő vízben, az asszony ügyes ujjai között, mint a bába kezén a csecsemő. Éveken át, nap mint nap: fazekak, lábasok, tányérok. Valamikor, amikor még itthon voltak a gyerekek, még sokkalta-sokkal több. Akkor még minden más volt. Akkor még volt min rágódnia a Jánosnak, de már vagy öt éve, mióta teljesen egyedül vagyunk, csak itthon rágódik a János, mert öregszik, tudom én azt jól, gondolta az asszony. Mert minden másképp volt, egészen másképp, még mikor fiatal számadó volt a János azon a hatalmas birtokon napnyugtának, a Duna mellett. Más volt akkor még, hajhaj, én tudom azt. Meg még később is, amikor emerre a kis szikes pusztára kerültünk ispánnak (amott igazi úr volt az ispán, csizmás, lovaglónadrágos és pálcás, de mindig borotvátlan), a gyerekek meg már egyre nőttek, mert János éjjel sosem aludt, nappal meg úgy dolgozott, mintha masina lenne. („Megyek”, szölt most János és már nem is látszott rajta az előbbi indulat, amikor kilépett az ajtón és behúzta maga után. Az asszony törölgetőrongyot rántott elő a padról és sorravette a tányérokát.) De most már elfelejti, hogy tegnap vettünk dohányt és ma is küld, hogy vegyek, pedig az este ebből az új dohányból vitt magával, amit vettem neki. Most már mindent elfelejt. És felejt a munkában is. Én tudom. Elfelejtette, hogy tegnap kiadták mára is az abrakot és ismét kiutaltatja, veszekszik érte. Ma azt hiszi, hogy így beszélték meg, pedig tegnap épp amúgy, épp az ellenkezőjét mondták. Ez így van. Én tudom, hogy felejt. Amikor leváltották és azt mondták, „János bátyó, jó lesz maga éjjeliőrnek, fájn dolog az, semmi gond, aludni meg úgyse bír már, többször is panaszkodott rá”, na, ekkor János egy hétig egy szót se szölt, csak került-fordult és hiába is mondtam neki: „Nyughass, mi bajod, másfél év múlva amúgyis nyugdíjat kapsz!”, akkor szólalt meg először s ekkor is csak ennyit: „Kitúrtak!”, és egy hétig megint egy fél mukk se jött ki a száján.

— Pedig már rég nem vagy ám az, ami ott voltál, — mondta az asszony és a fal felé intett, ott egy sárga rámában kép díszelgett. A képen: egy asztalnál (fiókja van, tehát íróasztal) délceg fiatalember ül, kezében ceruza, nagy fekete szemével farkasszemet nézett a fényképezőgép lencséjével, ezért bármerről is nézed, úgy mutat, éppen terád néz; tüskös bajsza van és

mögötte, a falon egy térkép és néhány vonalzó lóg egy szögről. „Az már nem te vagy”, — dűnnyögi az asszony, mert már azóta messze járunk. Most már nem kell szép igyekezettel tűvé hegyezned a ceruzádat és az asztalhoz ülnöd s számolni, jegyezgetni, beosztani, számlálgatni. Amikor leváltottak, hónapokig csak hegyezgetted a ceruzádat és papírt szedtél elő, firkáltál rá (egyszer, mikor nem voltál itthon, előkerestem egy ilyen papírt, megnéztem, mit írtál rá, de csak a te neved állt ott százszor is tán, meg a lányodé, meg az enyéem, meg csak egyazon szó: hajnalodik; százszor is egymás után, ember, minden vonala pontosan egyforma volt. Másnap, mikor megint az asztalhoz ültél, kiabálni kezdte: „Ki motoszkált itt az asztalomban?” — kérdezted, pedig tudhattad volna, hogy én, mert csak ketten vagyunk. „Azt szeretném én tudni, ki mert ide nyúlni, mi lesz itt már?” — mondogattad. Pedig életemben csak másodszor nyúltam a fiókodba.) egyre csak firkáltál a papírra és én jól láttam, sokszor lestelek akkor, készakarva törted ki a ceruzád hegyét, csakhogy hegyezned kelljen, csakhogy már megint hegyezhesd. De ugyan merre is mentél mostan?...

(Az állami birtok központjában van a kocsmá. Egy sarokasztalnál három fiatalember üldögél. Éppen most állt elébük komoly jónapot köszöntve János, maga alá húzta a negyedik széket, az asztalra tette és föllapozta a gyönyörű, kivonalazott füzetet.

— A szákszervezeti tagdíjat még nem fizettétek, emberek, — mondja János és kikeresi az emberek nevét, — hetven dinárt kapok tőled, Balázs.

— Már megint... Fizettem én már magának hetvenet, — mondta Balázs és kortyolt a borból, megmosta benne a fogát.

— Az másik hónapra volt, Balázs.

— Nem erre a hónapra volt az?

— Nem, Balázs. Bélyegeket is adtam...

— De mintha erre a hónapra lett volna.

— Be van az ide írva, — mutatta elő a füzetet János, — Be van az írva. A könyv nem csal, Balázs. A betű nem hazudik, Balázs, nézd, be van az írva, meg most is beírom mindjárt, bélyegeket is kapsz, aztán a könyv, az sose hazudik, Balázs...

— Hetven dináron több mint negyed kiló szűzdohányt lehet ám venni...

— Merthogy Balázs nagyon szereti a szűzet, — szolt közbe a foghíjas szomszéd s megnyálazta a cigarettát.

— Csak baj van ezzel a szakszervezettel. Hol konferencia, hol tagdíj, de más hasznom nincs belőle.

— Ne beszélj így, Balázs — mondja János és komolyan néz a fiatalember szemébe. — Ne beszélj hübelebalázs-módján, Balázs.

— Hahahaha! — nevetnek az emberek. De Jánosnak egy izma sem rándult és komolyan, okosan folytatja:

— A szakszervezet véd és nem dobhatnak ki akármikor a munkából. A szakszervezet járta ki a fizetett évi szabadságot, és a... és a... és a... Hetven dinárral tartozol, Balázs.)

...Ja persze, biztos a szakszervezet miatt mentél. Persze, már elseje van és most legalább tizenötödikéig van dolgod. Én azt hiszem, hogy egy fél évvel ezelőtt éledtél föl, amióta a szakszervezet pénzét jegyezgeted. De most is elfelejtetted magadra venni a ködmönt és megfázol, megint náthás leszel. Mióta öregedsz, már zsebkendőt sem viszel soha, nem is használod, mert az már úgysem lenne elég, hisz mindig megfázol. Na, majd, ha kitalvaszodik... De tavaszra már nyugdíjba mész. Lehet, hogy igaza volt a Julinak és csak azért tettek éjjeliőrnek, mert már csak másfél évéd hiányzott s hát: húzd ki addig. De már csak fél év van hátra. És tavasszal füstölgethatsz, kiülhetsz a ház elé, sétálgathatsz és nem kell többet dol-

goznod, hűsölhetsz naphosszat. Most azért még jó: esténként fölpackolsz, reggel hazajössz. Dolgozol. De mit csinálsz majd akkor? Még jobban rágod a lelkem? Mit csinálsz majd, Jánosom? Te nem vagy olyan, mint a Kálmán. Ő játszik a gyerekekkel és elsején hozza haza a nyugdíjat. Te más vagy. Én majd elvesztködöm, nézelődöm s mert téged nem kell a munkára készítenem, sorrautazgatom a lányainkat, fiainkat. Nem tudom még, hogyan lesz, János, mert nem is tudom, mit is lehet csinálni, ha nem kell csinálni semmit. Ha nem kell dolgozni. Már most ezt kell majd megszokni. Megöregedtünk János, de te komisz vagy, látod, máma is levertem egy tányért és te mindjárt föllobbansz. Nem szoktam én az edényt törni, de az idén már ez a harmadik eset. Megöregedtünk, ládd, már a szemüveg se segít, pedig én messziről fölismertem valaha még a karvalyt is. Látod, ide jutottunk.

Lassan, csendben szürkült odakinn.

Az asszony papírba csavart egy darab szalonnát, kenyeret, egy kis flakóba pálinkát töltött. Dohányt készített. Mindent szépen elrakott egy elnyűtt aktatáskába. Ezt egy székre tette. Megivott egy pohár vizet. Aztán a padkára ült, a kemence mellé, és maga elé bámult. Később, jóval később az ablakra pillantott, megakadt a tekintete az eperfa egyik ágán. Óra kongatott, megszámolta, hányat.

„Már nagyon szürkül”, — dünnyögte, de nem mozdult.

Várt, várt, mint ahogy egész életében csak ezt tette: csendes békességben várakozott Jánosra.

Belgrádi levél

*A kapualj fáradt tagokkal
Puha, fekete ágyára huppan;
Felfénylik mind a sok tető lassan
Telisteli lesz ezüstgarassal,
Zimony felől éjjél cselleng elő:
Már éjszakázó szél se nyargal,
Csak ballag ott, a Dunakanyarban
S bezárja szürke szirmát lenn a kő.*

*Nézzed a várost! Szerszámát letette,
Most tértelen, most láng piheg felette.
Most megpihen. Holnap majd indul újra
Lebegve pallón, gépre borulva,
Ásó-markolva, kerék-terelve.
Nézzed a várost! Egy nép szerelme*

*Virraszt éber égői iriszen
S kirajzanak rajt' tűzfrakkú fecskék:
Lengő lámpák meg neoncsövecskék
(Ha ember önti: ó be szép a fény!)*

*Nézd, milyen karcsún, serdül a hídtest
Fürdő leány, ki holdgőzben paskol
Dús, őszi éjjél villámló szőtttest
Borít le rá a kékdunnás magasból! ...*

*Folyók, szívek, állványok, életek!
Éjjel a város, mint egy verskötet;
Mint verseskönyv ujjad között behajtva,
Egy percre csak, hogy megzengjen a sor
S a rím tajtékja ott fodroz még rajta:
A sok sorson: az alvó városon ...*

*A csillagok közt nézd a régi várat!
Színképen szikráz új elem:
Tündöklök, forr, lüktet, kiárad:*

Jelen, jelen, jelen, jelen ...

Őszi futam

Búcsulevele jött a fának,
Dúdol az ős ezerszer eldalolt
Borongó melódiákat
S tölt hozzá gránátszínű bort...

Mint vásáron a mézesbábos
Kibontja kincseit a táj;
Tükrös kalácsszív: pirossávos,
Cukorlovacska, mézhuszár...

Puha avarból aranyszőnyeg,
Hajnalra tündér lépi át;
Mézes gyümölcsök, fonnyadt fények,
Választhatsz vásárfiát.

Mennyi édesség, mennyi bánat,
Hány költő szötte dallamát!
Mindenki választhat magának:
Szüreti nótát, búcsuzás dalát.

A földeken kint, érett manna vár:
Szőlőn nedű, a tengerin selyem;
Werthernek könny, Bacchusnak víg pohár:
Az őszi táj hej, mindent megterem.

Városi fák öreg fejére
Csendes eső szikrapatakja hull
A hűvös ágon virág helyébe
Álom bimbózik láthatatlanul...

Közös épületben

A nagy tiszaparti szövetkezetben új, hatalmas lóistállót építettek. Harminc lóra terveztette a lóistállót a szövetkezet vezetősége. Sok vita, káromkodás meg izadás előzte meg az építést. A télen fél-éjszakákat vitatkoztak át hangosan a vezetőségi üléseken, de aztán a tagértekezleten is. Mert hát ahány ember annyi féle elgondolás. És aztán ha a helyes megoldásra javaslatot dobtak föl, az elnök vagy a titkár egyenként kellett, hogy meggyőzze a vezetőség többi tagját. Az ám, de mire a tagok egy részét a gondolat elfogadására rábírták, hoppersz! megint bedobott valamelyik ellencsoport egy kiegészítő javaslatot. S aztán kezdhették elől-ről a mérges vitatkozást. Mert hát egy ilyen vita nem mehet simán. Mivel mindenki többé-kevésbé ért a szóbanforgó dologhoz, miért ne szólna hozzá? Másrészt érdekelve is van benne, mégpedig erősen. Tehát parázs vitatkozás nélkül nem megy keresztül a döntésig egyetlen javaslat sem. A bölcsebbek szerint jaj annak a szövetkezetnek, ahol nem vitatkoznak! Előbb-utóbb kátyúba jutnak.

Hát volt is vita elég. Egyesek fölindultan dörögtek, mondván:

— Építünk, építünk, aztán csak fe-jünkre nől megint az adósság!

Halász Jani, az egyik brigádvezető, öles, tagbaszakadt, háborús kardvágástól kissé ferdeszájú, kerek szemű ember, így fakadt ki:

— Ha már építünk, műhelyeket épít-sünk előbb, mert az egész szövetkezeti népség az iparosokat várná, azok meg a régi szűk kamrákban alig akarnak megtelepedni! Az új istálló ellen szavazok!

Az öreg Betyár Hentes Vince is szót kért. Indulatos, régifajta szép ember. Na-

gyon becsületes, hát senkit sem hisz lo-pásra vagy csalásra képesnek, de szeret ám kötekedni. Minden őse híres verekedő volt. Vasvillaszemekkel nézve, keményen ezt kérdezte:

— Aztán nem jó a lovaknak ott a tanyákon, ahol eddig is voltak?

— Nem ám, — vágta rá élesen Pápis Pál, az elnök, mert tavaly a tizenkét hasas kanca közül csak kettő csikózott meg rendesen. Négy elvetélt, hat meg csikóstól elpusztult. Aztán miért? Mert szerte-széjjel voltak a szövetkezetbe átvett birtokok tanyáin, nem gondozhatták úgy őket. De meg agyon is hajtották a kancákat, mikor már nem szabadott. Nem föl-ügyelhette senki amúgy igazán, mert nem tereltük be őket este egy helyre. Ha lesz egy nagy istállónk, szakértők föl-ügyeletére bizhatjuk az értékes jószágot. A műhelyeket aztán kell megépítenünk, mert a ló meg a trágyázott föld hozza az iparosoknak is a kenyeret...

Pápis Pál, az elnök, nem mai gyerek már, bár még nem is nagyon idős. Kis, csomós, tatárképű, hajjas ember. Sokat olvasott. A régi világban jónéhányszor volt csendőrök kezén a munkásmozgalom miatt, és egyízben hosszabb időre börtön-be is zárták. Akkor szokott rá komolyabban a könyvolvasásra, tanulásra. Mindig gondolkozik előbb, mielőtt megszólalna. Vastag hüvelykujját az állára teszi, néha meg a tenyerébe támaszkodva keresi elő a jobb gondolatokat. Az ő érveivel nem lehetett eredményesen szembeszállni. De a győzelmesnek látszó érvekre ke-restek megint új ellenvetést a vitatkozók. Teszem azt, hogy miként építenek majd, ha jön a tavaszi munka, meg a nyári betakarítások. Nem mehetünk mindnyájan

építeni, mondták. A föld megmunkálása az első! Már pedig az építéshez nagy erő kell.

Most már a hallgató titkár, Keceli Tamás is beleavatkozott a veszekedésre hajló, türelmetlen vitába. Kopasz, nyurga férfi Keceli, csak olyan féligparaszt. Valami iskolája is van, azért választották meg titkárnak. Egy ideig községi írnok is volt már. Kecelinek az újabb ellenérvekre volt jó válasza:

— Építőbrigádok alakítunk. Abban állandóan egy pár olyan ember dolgozik majd, aki ért valamit az építőmunkához. Meg az ácsunk, a kőművesünk. Aztán minden más brigádunk kölcsönöz időről-időre néhány embert az építőbrigádnak. Mindig másik. Sorba. Aztán az asszonyok is többet segítenek majd az idej munkában. Nekik is jó lesz, az elszámolásnál több lesz a munkanapjuk. A kocsik már előre, még a télen meghordják az építőanyagot, amit már most beszerezhetünk.

— Egy-egy régi görét, kocsiszínt és tanyát is lebonthatunk, — mondta Nagyhegyesi Antal, — onnan is kapunk anyagot. Most a kocsik azt is összehordhatják. — Nagyhegyesi a legbékésebb, leghiggadtabb tagja a szövetkezetnek. Őszbecsavarodott, idős gazdaember. Hosszú, sárgás bajuszát ha sodorintja, tudják, hogy megfontoltan és a békés munkáért szól. A dologban is nyugodt, mégis elég gyorsan előrehalad, és igen tisztelik a hevesebbek is.

Szó ami szó, alaposan megrágták az ügyet, míg aztán a többség a tervet elfogadta. Hát ez volt az nagyjából, ami a vitát, a veszekedést illeti.

A káromkodás azok részéről támadt, akiknek egykori tanyáján görét vagy kocsiszínt bontottak. Akadtak megint mások, akik sajnálták, hogy egy közös nagy istállóba kerüljön a lovuk, amikor olyan jól megvolt a szomszéd tanyán néhányad magával, nem látszott annyira közösnek. Némelyek ugyan jó dolgosok a szövetkezetben, de olyan nehezen szoknak rá, hogy egykori darab földjüket, gyakori jószágjukat közösnek tekintsék. Sokáig az „enyémet” nézik benne.

Az izzadás meg akkor következett, amikor a tavaszi munka dandárja sok kezét igényelt, és abból még az építőkhöz is kellett adni, hol innen, hol onnan. Aztán volt ám fogd meg a többieknek, hogy elvégezzék helyettük is a dolgot időre. Mert a paraszti munka tavasztól őszig nem tűr halogatást.

Az építőanyag-hordás sem sikerült mindig időben. Pedig azt akarták. Ha

már új istállót csinálnak, hát készítsék el rendesen. Ezért nagy viták voltak a fogatok beosztását illetően is.

Mégis haladt előre az építkezés. Mire a búzát betakarították, készen állt az új istálló és mellette az új kocsiszín. A közös nagy kocsiszín alá húzzák majd be eztán a kocsikat. A hatalmas, fehérremszelt s új jászlakkal, szénatartókkal, meg erős „strajfakkal” ellátott istállóba kötik be majd mind a lovakat. „Strajfakat” is felszereltek, mert vannak rügös lovaik is, s mert idekerül majd szép csődörük szintén. Ablakok is voltak sorban, nappal onnan kapják a világosságot az istállóban. Villanyt is bevezettek persze. Az istálló egyik végében külön szobát csináltak a csikózó kancák részére. Ez fűthető is tén.

— Olyan szép, mint a régi szomszéd földesúr kastélya, — mondták elismeréssel még azok is, akik az építés külön terhei miatt eleinte gáncoskodtak és elégedetlenkedtek. Tavaly éppen ilyen elismeréssel adóztak az összes tagok a nagy disznóolák, meg hízlaldák építésének, a kifutókkal és a fiaztatókkal.

Szóbakerült az egyik vezetőségi tanácskozáson, hogy talán valami kis ünnepi összejövetelt vagy mit kellene szervezni az istálló üzembehelyezése előtt. Az idősebb vezetőségi tagok hümmögtek. De Pápis, az elnök különösen pártfogolta a fiatalabbak részéről fölvetett gondolatot. Rövid, tusa bajuszát megbökdöste az álláról elvett hüvelykujjával, és így fakadt ki a határozatlan hümmögésre:

— Sokba is van nekünk ez az istálló, és mindnyájan tettük valamit érte. Ki izzadt, ki szaladt, ki meg a fejét törte, hát ne kezdjük meg a használatát csak olyan hétköznapi módján, mint tavaly a disznóolákét. Csináljunk erre valami ünnepet... A fiatalok táncolni szeretnek, legyen egy táncmultság is. Virág is akad, virágozzuk föl a munkánkat. Meg hát lesz meg talán valami jobb javaslat is, ha egy csomó ember összedugja a fejét. És aztán hívjuk össze erre az ünnepségre, egy helyre mind a tagokat.

— Te meg beszédet mondhatsz, Pali, — szól közben Keceli, a titkár, — s nevetett a nyüzött, sovány arcával.

— Nem bánom, egy kicsit beszélhetek, de a multság legyen a fő. Meg az új épület földszítése. Hogy szokjanak öszsze a tagok, meg legjobban a fiatalja. — Tatáros szemével most már nevetett is a maga szaporodó tervén. — Nem kerül sokba! Tán azért hümmögnek itt Nagyhegyesi bátyámék!...

Eljött a megbeszélte ünnepség ideje. Az új épületeket úgy földíszítette a fiatalság, hogy öröm volt nézni. Virág is, pántlika is akadt. Az ajtókra, ablakokra, jászlakra és a kocsiszín oszlopaira kötötték a színes holmit kívül-belül, minél magasabbra. Az udvaron erre az alkalomra nagy rendet teremtettek és kihívták a község önkéntes tűzoltóinak a rezesbandáját. Csu-haj, de billegették már előre a szoknyájukat a lányok!

Összeverbuválták a szövetségzi családok apraját-nagyját, és így mutatós esemény lett az új istálló fölavatása és átadása rendeltetésének.

A szövetségziek virgonc-szemű elnöke, Pápis beszédett mondott. Kerestlent és nem hosszút.

— ... Mindnyájunk erőfeszítéseinek az eredményét látjuk itt, emberek. Ha nem is mindenki vette ki részét egyformán a legnehezebb dologból az építésnél, minden dolgos tagunkra éppen elég jutott. Tavaly disznainknak csináltunk megfelelő ólakat. Most elkészült a lóistálló, és megvan az anyag a közös tehénistálló részére is. Tél előtt, úgy lehet, az is elkészül. Hanem az új istállóval új módszereket is be kell vezetnünk a lóval való bánásmódba. Ezelőtt, még a lovak több helyen pihentek a tanyákon, egyes szövetségzi tagok beszöktek a volt lovaikhoz, hogy külön abrakra fogják őket, persze a közösből. Hogy kövérebbek, szebbek legyenek a többiekénél. Ha már nem is az övéké, legalább kitűnjenek a közösből. A másokét meg nem gondozták elég jól. Agyonhajtották őket. Hát evvel aztán végleg szakítani kell. Minden jószágunknak egyformán jár a jó gondozás. Hogy rend legyen az új istállóban, főistállómestert alkalmazunk. Ő mindennap az istállóban lesz. Az öreg Bende Pista bácsi lesz a főistállómesterünk. Urasági kocsis volt egy életen át. Tudja, hogy kell a lovat használni, meg ápolni, hogy a birtokon kifizetődjön.

Bende bácsi, fiatalosan kékszemű, sűrűn pislogó, szőkés-öreges kis ember csak állt, csöppet gyámoltalanul a rámutogató elnök mellett, és fakó bajuszát szerényen törülgetve tűrte a vizsgálódó nézéseket: hát ez lesz a főparancsnok a közös nagy istállóban? Az öreg legszívesebben tovább állt volna a kíváncsian kaparó szemektől. Úgy iktatták be, mint valaha egy megyei potentátot.

Az új főistállómester mindjárt a gyűlés után át is vette a hivatalát. Összevették mind a lovakat. Elosztották őket a

helyek szerint. Az öreg Bende pár nap alatt aztán olyan rendet és tisztaságot vezetett be a lovak lakóházában, hogy a hanyagabb kocsisok a fogukat csikorgatták. Bende bácsi régesrég megszokta, hogy nem az ő lovai, amelyeket gondoz, mégis rendben kell azokat tartani. — Mintha kastélyt rendezett volna be uraságok részére, nem lóistállót, — mondták róla bizalmatlankodva azok, akik szerették a könnyebb végéről megfogni a munkát. — Dolgozni akarunk itt mink, nem lakodalmaskodni, hogy még az istállót is fölmázoljuk! ...

Az egyik kocsis, Tuba Gergő a maga esetén tapasztalhatta, hogy rend és munka dolgában nem lehet az öreg Bendével tréfálni. Mert ő tréfálja meg a vigyázatlanokat, de igen „módisan”.

A hetykebajúszú, vállas, olajbarna képű Gergő legény kereste egyik nap az előző este levetett lószerszámot. Be akarta fogni a kezére bizott két muraközit, de a hámat sehol sem találta. Kereste, kutatta, ám az öreg istennek sem került elő, hiába lépegetett végig az istállón már vagy tizszer. A lányok részéről kicsit elkényeztetett legény nyakán meg homlokán kezdtek kidagadni az erek. Bende bácsi közömbösen szívta a cigarettáját kívül, az istálló ajtaja előtt, csak néha pislogott be laponosan a toporgó legényre. Hozzá fordult végül Gergő, hogy látta-e valahol a lovai hámját. Biztos az öreg keze alá adott inas legényke hányta el valahová, vélte Gergő. Hosszú bajuszát sodorgatva, ártatlan arccal kérdezte Bende bácsi:

— Hová tetted le azt a hámat?

Gergő emlékezetét erőltetve válaszolta:

— Valahová ide, az ajtó mellé a földre...

— Hát ha a földön volt, öcsém, — felelte neki az öreg egykedvűen, — keresd talán a ganédombon; mert én minden szemetet, amit a földön találok, oda vitetek ki...

A legény nagy megrökönyödésére ott találta a hámat a szemétdombon.

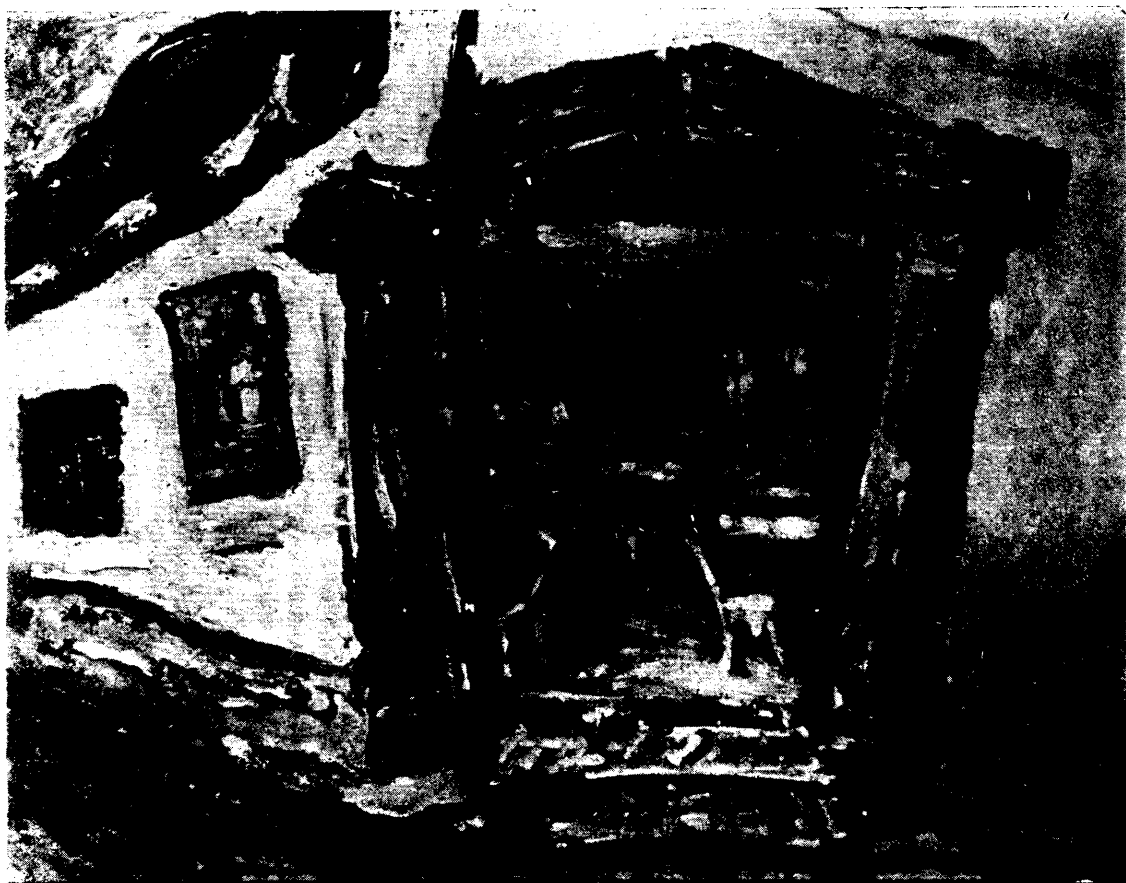
Amilyen hirtelen természetű Gergő, hát tán a bicskáját vette volna elő máskor. Most csak nagyon elszégyelte magát a leckéztetésre és elődalgott az öreg elől. De az eszes leckét a körülöttük nevetgélő többi kocsis is jól megjegyezte.

Az öreg Bende a melléje adott istállófiúval büszkén vezette végig a szép csődört a virágos, kertés udvaron, az istálló előtt, ha a környékbeli gazdák fedeztetni hajtották el a kancáikat, merthogy taksáért a magánparasztok is fedeztethettek náluk. Megtáncoltatta Bende bácsi a kényeskedő, nyakátgörbítő, nyihaló mént,

mielőtt a kancákhoz eresztette. Hadd lássák ezek a kisgazdák, micsoda jószágja van a szövetkezetnek. Aztán megmutogatta nekik a nagy istállót, és elmagyarázta az új rendet, ami nem is volt annyira új, hiszen ő már így látta régesrég az egykori nagybirtokokon. Kicsit az övé is volt a nagy istálló, de úgy mutogatta, mintha egészen az övé volna. Élvezett a lelke bele, hogy életében még egyszer újra rendezkedhetett, ahogy apjától, nagyapjától tanulta.

Az a szigorúképű, fiatal állatorvos is ellátogathatót a birtokra, hogy a jószágot megvizsgálja. Nehezebb csikózásoknál is mindig kihívták már. Tanácsait most kö-

vetni tudták, mert a lógondozó csoport, Bende bácsival az élén, mind együtt tartotta az igás jószágot. Azelőtt a szövetkezet vezetősége sem értesült róla, hogy hova is kellene időre orvosi segítség az elléshez. Az öreg Bendéék arra törekedtek, hogy a tervet teljesítsék, vagy ha lehet, még túl is szárnyalják. És miért ne lehetne? A lehajszolt lovak már a nagy munkaidő alatt is rendbejöttek valamennyire. És a szaporulat jó kilátásokkal kecsegtetett. Az új istálló, hosszú huzakodások szüleménye, mint az eredményes szövetkezés falbarakott példaképe fehérlett messze a birtokközpontból...

Vendéglő a Három kalaphoz

Gál László:

Öreg csónak a parton

Mintha halott volna, ráborul a fűzfa,
mintha élő volna, olyan egyedül van.
Napsugár égette, hullám tépett rajta,
nincsen már egyetlen ép szál deszka rajta,
s vajjon mondaná-e, ha szólhatna titkon:
— nem, vagyok a vízben, sem kívül a
[parton.

Sárguló levelek hullanak beléje,
apróka szélhajtók villannak eléje.
Gazdája — ki tudja? — útját merre vette,
öreg, hű barátját partszélre vetette,
piros, nyári napok örömét feledte . . .
Vajjon, hiszen él még, miért is temette?
Könnyezik az öreg fűzfa is felette
és az őszi szellő hosszú telet jósol.

Mintha élő volna, olyan egyedül van
szegény, szegény csónak, félig tele vízzel;
csúf, sárguló vízzel, homokkal, iszappal
s tatján egy varangyos zsolozsmát
[kuruttyol.

Fehér Ferenc:

A falkán kívül

Régesrég zúgón hívogatott a vadon
s álmodtam róla tikkadt éjjeleken,
de fölsírt kérőn a sík, s tévetegen
elfűjt, mint lámpást lány szerelem.
Igy lengtem azóta a más nyomokon.

Éj van. Ajtómon kaparász az a régi nomád,
tünt órák árnya a földre lapít.
— Mért félni, fiam? Apád már így marad itt:
csak babrál váltig a tollal, vár valamit, —
tán hogy az utcán őz oson át . . .

Hallod? sír a konyhasarok, s áll fürge szitánk.
Erdőben édesanyád jár, bolyong kosarával.
Aludj, csak aludj . . . Ringj, mint fészek az ággal.
Ismét megtelt a vadon sok éhes agárral . . .
(Hallgat a toll, s ujját csontkezü Agg teszi ránk.)

Ezeregy halál

Fara-Dzong tábornagy elfoglalta Ki-Ang városát, a sárga és bánatos Yang folyó felső szakaszánál. Esős és sáros későszi este volt. A város utcái vértől és lőporfüsttől bűzlöttek. Két nyomorult öszvér sárga ponyvával letakart talyigát vontatott. A kerítés mellett egy éhes kutya osont a talyiga kerekei után, amelyek friss emberi hús terhe alatt csikorogtak. A pályaudvaron egy angol kőolajtársaság tankjai füstölögtek zsírosan és feketén s a sűrű füstfelhőből biborszínű lángnyelvek nyaldosták az útmenti öreg eperfák lombjait. A felrobbantott vasútállomás épületétől mintegy kétszáz méternyire egy amerikai Pullmann-szerelvény állt a nyílt pályán, egy olyan hatalmas mozdonyal, amilyenek csak odaát, a Csendesóceánon túl járnak: a Fara-Dzong tábornagy Pullman-szerelvénye. A tábornagy dicső seregei élén negyvennyolc órán át tartó véres ágyútűz után elfoglalta Ki-Ang ódon erődítményét. Az erőd parancsnoksága feltétel nélkül tette le a fegyvert a tábornagy előtt. Csúpan egy ólombánya (két kilométernyire délre) nem akart kapitulálni. Délután három óráig szórták a gépfegyverek a tüzet a bánya felé, akkor aztán minden elcsendesedett.

Fara-Dzong tábornagy szerelvényének közepén, a szalónkocsiban ült, s az eső egyhangú kopogása közben hallgatta gépfegyvereinek kattogását. Az esőcseppek kanyargós útjukon egymásután siklottak le a kocsi ablaküvegén; az eső oly unalmasan szitált, mint malomban a liszt. Fara-Dzong, a nap hőse, a győztes hadvezér (aki az orosz-japán háború idején Mandzsúria harcterein még aranyórákat és gyűrűket lopott), most fáradt volt. A maga százhuszonnyolc kilós test-

súlyával úgy szundított, mint valami vágőhídi szelindek, mélyen és aszmatikusan lélegzett és olyan volt, mint valami kövér, pocakos bálvány. Néhány perccel ezelőtt magas egyházi méltóságok jártak nála s átnyújtották a tábornagnak, mint a Legbölcsebb Protektorátus képviselőjének elismrésük jeléül Buddha hét és félkilós aranyszobrát: az Egyház ajándékát a Győzőnek. Audiencián jelent meg a tábornagnál Monsieur Philippe, a diplomáciai kar doyenje is, egy hódbundás uriember, akinek spanyolosan hosszú állkapcsa és kiálló, ragadozó szemfoga volt, mint a kutyanak. Monsieur Philippe meghatalmazott miniszter Öxellenciája úgy magas kormányja, mint a nemzetközi kolónia nevében amelynek képviselője és korszerint legidősebb tagja volt, figyelmeztette a tábornagyot, hogy a spanyol dominikánusok kórháza (jóllehet nem esik már bele az európai övezetbe), mégis teljes területenkívüliséget élvez s így a nemzetközi jog ismert és a gyakorlatban érvényrejutott egyezményének minden, még a legcsekélyebb megsértése is beláthatatlan következménnyel járhat mindkét nagyhatalomra: egyrészt Fara-Dzong tábornagy császári fenségére, másrészt Monsieur Philippe köztársasági kormányára nézve (s mindazon hatalmakra nézve is, melyeket néki, a maga ötvenhét éves rangjával van szerencséje képviselni).

Monsieur Philippe öxellenciája Leonovics Morgens Péter tábornokkal, Fara-Dzong szárnysegédjével, azzal az orosz emigránssal folytatott tárgyalásokat, aki mint pilóta a tábornagy szolgálatában megmentette gazdáját a biztos haláltól s így tábornokká lépett elő és szárnysegédje lett ennek a vérebnek, aki előtt hét vármegye népe reszketett. Fara-Dzong

tábornagy piros plüss támlásszéken ült s egy arannyal átszőtt drága paraván választotta el a szalónkocsi elülső részétől s így aztán csak egy nagy tükör négyszögében láthatta Monsieur Philippe öxelleniája fejét, amint a térképek fölé hajol és erős benső felindultságában úgy morog, mint valami kutya. Monsieur Philippe kutyamódra nevetett is, Leonovics Morgens Péter tábornok pedig olyan tökéletesen beszélt franciául, mintha csak rummyt játszott volna s Fara-Dzong tábornagy az ismeretlen nyelv egy-egy szavát hallgatva, valami homályos, de ugyanakkor csodálatos rokonszenvet érzett Morgens tábornok iránt: valami olyasféle meghattal büszkeséget, amelyet az urak a kutyájukkal kapcsolatban éreznek, ha csóválni kezdik előttük a farkukat. Ő ezt a züllött orosz frátert hajótöröttként vette fel kosijába s kiderült, hogy azon a szerencsés éjszakán leghűségesebb kutyáját találta meg benne. Mert ki is folytathatna franciányelvű tárgyalásokat ezekkel az európai tolvajokkal, ki szervezte volna meg a tűzérseget és a légierőt, ki tárgyalna nélküle és ki vezetné a tábornagy fölöttébb sokrétű könyvelését, főleg intim elszámolásait a „Hongkong and Shanghai Banking Corporation”-nel?

— Mi van a bányával, Morgens?

— Három óra hét perckor két lovaszred rendet teremtett! Tizenhét fej lóg a villanytelep bejáratánál!

— És mi van Dzu-An-Kinggel, Morgens?

— Császári fenség, én a parancsot két óraker aláírtam!

— No és?

— Császári fenség, minden rendben!

— Látni akarom, Morgens.

Leonovics Morgens Péter tábornok mélyen meghajtotta magát a tábornagy előtt, mélyen derékban, mint a csukódó borotva, s kiment a kocsiból. Két perc múlva egy még esőtől nedves gyékénykossárral tért vissza. A kosár lapos volt és kerek s olyan fonott fedele volt, mint amilyen alatt a déli vidékeken a fűgét tartják. Leonovics Morgens Péter tábornok a kosarat az asztal márványlapjára helyezte, s mozdulatlanra és komorra merevedett a tábornagy mellett. Szünet következett. A Pullman tetején dobolt az eső, egy szakács az első kocsiiban halkán dudolt egy régi és elfelejtett tibeti dalt.

A támlásszék bíborplüssén elvetve magát, a tábornagy jobbkezének mutatóujjával intett, annak jeléül, hogy a tábornok nyissa fel a kosarat. Morgens tábor-

nok sarkantyúi összeverődtek, derékban ismét meghajolt, akár a borotva, s olyan óvatosan, mintha friss banánt fejtene ki, egy fűzéből, leemelte a lapos fedelet. Fűrészpör és eperlevél között véresen s már szederjesen hevert Dzu-An-King tábornok feje. A halott tábornok orrlíká drótot fűztek át, balszeme szürkén meredt, szintelenül, mint a döglött hal szeme. Fara-Dzong tábornagy az asztalhoz lépett, a kosár fölé hajolt s megfogva az orron átfűzött drótot, felemelte Dzu-An-King tábornok fejét, s így tartotta kezében egy ideig. A levágott fej torkán a vérsavótól és fűrészpörtől az alvadtt vér zsíros és fekete cafatai tapadtak, melyek a kosár leveleitől Dzu-An-King fejéig húzódtak, mint a kiköpött rágógumi. Mindez meglehetősen sokáig tartott. A tábornagy csak nézte Dzu-An-King véres fejét, a tábornok bomló szemét és megkékült ajkát, aztán lassan és óvatosan visszajettette Dzu-An-Kinget a fűrészpörba s elégedetten ejtette ki az egyetlen angol szöveget, amit tudott: All right!

— All right, Morgens! Dzu-An-King huszonötezer dollárt tűzött ki fejemre! Függesse ki a főtéren egy telefónpóznára! Nyomtasson hirdetésményeket, hogy Dzu-An-King nem létezik többé! All right!

Eső. Gyári palánkok. Alkonyat. Az angol petróleum-társaság égő tankjainak lobogása. Csatakos fűtca, tépetten lógó plakátokkal. Egy lovas dandár hordozza körül a városon a zendülő Dzu-An-King tábornok fejét s e drága trofeát kiszögezik a főtéren dobok pergése és lovak nyertése kíséretében. All right!

Fara-Dzong Pullman-szerelvénye a hosszú hegyi vonalon lassan vánszorgott s alvó, sötét állomásokat hagyott maga mögött az éjszakában. Leonovics Morgens Péter tábornok nem akart lefeküdni, de minden komoly munkára túlságosan nehéznek érezte a fejét. Egy jelentéssel bajlódott, melyet a tábornagy parancsára a déli vidékek zavaros és forrongó helyzetéről kellett jelentésként kidolgoznia; az amerikai-sanghai pénzembereknek szánt referátummal vesződött, tulajdonképpen egy aljas kémkedési ügygel. A tábornok gondolatai véresen és fáradtan keringtek. Kínára gondolt, ama Kína után való vágyakozására, melyről még a középiskolában úgy álmodozott, mintha egész Kína rajta lett volna a teáscsomagok képein: abban a régi iskolakori Kínában lótusz virágzott, a hidak pirosra voltak lakkoz-

va, mandarinok hallgatták a csattogó fülemülét és bámulták a cseresznyefa ágain függő teliholdat. Selymes lampionok az alkonyatban, a lira csendje, bambuszárbcos és gyékényvitorlás dzsongok siklanak a feketefényű vizeken.

— S mi lett a pagodákból, fácánokból, a holdvarázsából és a sok-sok virágból? A részeg blues a diplomata-negyedben, amerikai prostituáltakkal, a teán valami konzulnál citerapengetés, szakszofón és kongói néger fadobok ütemével. Tunguz hiénák és kémek tábornagi öltözékben, fehér hattyútollal, lófarokkal és arany sujtással díszítve. Inyencség gyanánt a bűdös tojás; kémek, akiknek a beleibe izzó vassal patkányt kerget a vérengző.

Egy déli kikötőben, valami ostoba utcai tüntetés alkalmával, mikor Morgens kivonult ezredével s tüzet nyitott a tömegre, egy ember a tömegből levágta az ujját s a levágott vérző mutatóujjal, mint egy írónnal egy deszkára ismert és időszerű politikai jelszót írta fel. Leonovics Morgens Péter referátuma fölött gubbasztott. Azt az unalmas statisztikai adathalmazt rendezte, mely az északi tartományok agrár-feudális viszonyaira vonatkozott, s arra a körülményre, hogy a központ túlságosan népes és iparosodott, s ugyanakkor délen az értelmiség soraiban szakszervezeti jelszavak keverednek Washington köztársasági tételeivel, — mikor hirtelen úgy érezte, hogy az ujjai között szorongatott tollszár tulajdonképpen a tömegből való ismeretlen idegen levágott mutatóujja, s csak akkor ébredt a valóságra, amikor ösztönszerű mozdulattal vágta oda a tollszárt a tintatartóhoz s annak üvege megcsendült. A vonat lassan kúszott, óvatosan, tizennyolc kilométeres sebességgel, az ablaküvegen át szikrák tüzes parabolái hullottak lomhán és súlyosan. Az arannyal hímzett paraván mögött Fara-Dzong tábornagy császári fensége hortyogott. Morgens felkelt, mert eszelős szükségét érezte annak, hogy kezémosson. Sokáig mosta kezét a mosdónál, tömény lizól-oldattal öblögette, s Dzu-An-King fejére gondolt: arra, hogy a drót, melyet orrlíkán átfűztek még rozsdás is volt.

— Nevetséges! Dzu-An-Kinget már semmiféle fertőzés veszélye nem fenyegeti!

Visszaült az asztalhoz, másolni kezdte a számjegyeket a rovatokba, majd felvette a „Daily Worker” utolsó számát és belevesztett a homályos gondolatokba Sorel „Action Directe”-jéről, a gépfegyverekről, Moszkváról, Konfucsról, Buddháról

és Krisztusról. Eldobta az újságot, végig sétált párszor a kocsiban. Érezte, hogyan fokozódik benne a nyugtalanság. Lehúzta az ablaküveget. Kint havaseső esett s kormos volt minden. Becsukta az ablakot, fölére húzta a rádió kagylóit és kinyitotta a készüléket.

Rádió Sanghaj! Hotel Esplanade: Meyerbeer Hugonettáinak indulója. Hongkongban a Hotel Continentál: La Rose blue, blues. Bangkok! Hotel Carlton: Valencia. Nagy fekete légüres tér. Valami óceánjáró jelez. Egy szibériai orosz állomás rejtjeles morzékát ketyeg. A háttérben pedig mindig ugyanaz: Bangkok! Hotel Carlton: Valencia.

Leonovics Morgens Péter, aki már kerek tizenöt éve él mészárlásokban s a halál közelében, a hulla szagában, a puska- por és a vér bűzében, most a csendes, kék terek után vágyódott. A csillagos óceáni éjszakák után, fényárban úszó luxushajó után, ahol frakkos urak járnak a charlestont s ahol minden a maga helyén van: a szavak, a plaszttronok és a mozdulatok. Ó, ha most a kaliforniai holdsugárban lehetne, ahol narancsfák nyílnak és fényes, lakkozott Cadillac-ok rohannak pálmák és kaktuszok sétányain. S odaát az a véres bivaly hortyog: Fara-Dzong császári fenség, s a hét és fél kilós tömör arany Buddha-szobor ragyog a lámpa visszfényében, (ugyanazon az asztalon, melyen ma Dzu-An-King feje volt) szikrák hullanak, a vonat lassúkat nyög a kanyarokban, a mozdony sírását hallani, Bangkokban pedig, a Hotel-Carltonban a Valenciát játsszák.

A tábornagy ma Dzu-An-King fejét tartotta, holnap viszont valami Dzu-An-King tartja majd kezében Fara-Dzong fejét, aztán ismét Fara-Dzong Dzu-An-Kinget és így tovább: fej a fejet, fej a fejet kilátástalanul a végtelenségig. S mindig így esik majd az eső, nyögnek a mozdonyok és zümmögnek a távoli morzejelek a rádióban, mint a moszkító a trópusi éjszakában: zi-zi-zi!

S a hullák, záptojások, a romlott vaj és a füst bűzében, mindenütt, ahol kínai betűket ír fel a levágott mutatóujj, Morgens mindenkor fényes szállodák, dollárok, csillagos éjszakák és zene után vágyódik majd. A támlásszékekben elvetve magát, fejét a plüssstámlán leejtve, fülén a hallgatógagylókkal, Leonovics Morgens Péter tábornok felvette az asztalról pisztolyát s megnyalva a fegyver fényes csövét, mint a gyermek a cuclit, belelőtt a szájába.

(Fordította: D. S. J.)

A világ Ábel apó ellen

Ábel apó éppen kukoricát morzsolt a jászolban, amikor Luther Bolick lejött a domboldalon álló nagy fehér házból, és azt mondta neki, pakolja fel, ami a házban van, és hagyja el a farmot. Ábel apó már egy kicsit nagyot hallott, először nem értette, mit mond Luther.

— Már megint zúg ez az öreg fülem, mister Luther, — mondta Ábel apó, — nem hallok már úgy, mint azelőtt.

Luther mogorván nézett rá. Ábel apó eközben előjött az ajtóba, hogy jobban hallja.

— Azt mondtam, hogy pakold fel a bútorod és mindent, ami tényleg a tied, és a családdal együtt távozzál.

Ábel apó csak belefogózott az ajtóba.

— Távozzak? — kérdezte tétován.

Hitetlenkedve nézett földesura arcába.

— Mister Luther ezt nem gondolhatja komolyan — mondta reszkető hangon, — mister Luther bizonyosan tréfál.

— Nagyon jól hallottad, hiába mondd, hogy nagyot hallasz — mondta Luther mérgesen, föl-alá járkálva. — A hét végén ne találjalak itt. Ennyi időt hagyok, ha nem csinálsz semmi galibát. Aztán, ha felpakolsz, nehogy elvigyél valamit, ami nem a tied, különben törvény elé küldelek.

Ábel apó hirtelen olyan gyöngé lett, hogy majd elesett. Egyet fordult, aztán az ajtófélfába kapaszkodva lassan lecsúszott, leült a földre. Luther csak nézte.

— Elmúltam hatvan esztendő — mondta Ábel apó halkán, — de én is, meg a családom is sokat dolgozunk magának, mister Luther. Dolgozunk úgy, mint akárki más a vidéken. Maga is tudja ezt jól, mister Luther. Itt éltem és dolgoztam magának, meg azelőtt az apjának

teljes negyven esztendeig. Soha sem követeltem a részemet, akármennyit arattam magának. Nem kértem sokat, éppen csak egy kis élelmet meg ruhát, nem többet. Fölneveltem egy házraváló gyereket, hogy segítsenek a munkában és ők sem okoztak soha semmi bajt, tudja Mister Luther is.

Luther türelmetlenül intett a kezével, mintha félbe akarná szakítani a négert. Rázta a fejét, hogy egy szót sem akar többé hallani.

— Hát ez mind igaz, — mondta Luther, — de nekem meg kell szabadulnom a fele bérlőmtől. Nem tarthatok itt tovább nyolc-tíz olyan öreget, mint te. Mindegyiknek el kell menni másfelé.

— Hát nem gazdálkodik az idén, nem ültet pamukot, Mister Luther? — kérdezte Ábel apó. — Én még tudok úgy dolgozni, mint akárki más. Lehet, hogy egy kicsit tovább tart, de elvégzem a munkát. Hát nem morzsolom a kukoricát és etetem az öszvéreket úgy, mint akárki más?

— Nincs időm vitatkozni veled — mondta Luther idegesen. — Elhatároztam, és kész. Szóval mihelyt megettetted az öszvéreket, eridj haza és pakolj össze mindent, ami a tied, ahogy mondtam.

Azzal megfordult és elindult az ösvényen a pajta felé. Amikor a szérűskert ajtajához ért, visszanézett. Ábel apó követte.

— Hová mehetek a családommal, Mister Luther? — nyögte Ábel apó. — A fiaim már elég nagyok, hogy gondoskodjanak magukról, de én és a feleségem megöregedtünk már. Hiszen tudja, milyen nehéz egy ilyen öreg színes embernek elmenni, házat és részes munkát találni. Nem sokba kerül Magának, ha itt tart,

és fiaim annyi pamukot szednek, mint akárki más. Van már harminc esztendeje is, hogy utoljára emlegettem a részemet, meg vagyok elégedve így is, egy kis élelemmel, ruhával, Maga tudja ezt, Mister Luther. Ebben a kis kunyhóban éltem majd negyven esztendeig, nincs másutt otthonom. Mister Luther, öregek vagyunk már mind a ketten, én és a feleségem, nem mehetek már napszámba, mert már nincs annyi erőm. De gyapottal dolgozni tudok úgy, mint akármelyik színes az egész vidéken.

Luther kinyitotta a szérűskert ajtaját és kilépett. Rázta a fejét, mint aki hallani sem akarja tovább. Hátat fordított Ábel apónak és továbbment.

Ábel apó már nem tudta, mit tegyen, mit szóljon. Amikor látta, hogy Luther továbbmegy, egész testében reszketett. Kereste az ajtót, hogy megfogózzon valamiben.

— Nem tudok elmenni, Mister Luther — mondta kétségbeesve. — Nem tudom megtenni. Nincs seholy helyem az egész világon. Nem tudok elmenni, Mister Luther.

Luther a pajta sarkánál eltűnt a szeme elől, nem hallotta tovább Ábel apót.

* * *

Másnap, úgy két óra tájban délután, egy kamion állt meg a kunyhó előtt, amelynek három szobáskájában Ábel apó, a felesége és három felnőtt fia élt. A két öreg ott ült a tűz mellett, melegegett. Egyedül voltak otthon.

Ábel apó hallotta, hogy megáll a kamion, de nyugodtan ült tovább, azt hitte, hogy idősebb fia az, Henry, mert néha ő is hajtott kamiont Luther Bolicknak.

Néhány perc múlva valaki kopogott az ajtón. Felesége fölkelt, megnézte ki az.

Amikor kinyitotta az ajtót, két ismeretlen fehér ember állt a küszöbön. Nem szóltak egy szót sem, előbb csak benéztek a szobába, hogy ki van benn. Aztán szótlanul beléptek, odamentek a tűzhelyhez, ahol Ábel apó kuporgott.

— Te vagy Lathan Ábel? — kérdezte az idősebb.

— Igen uram, én Lathan Ábel vagyok — mondta csodálkozva, mert még sohasem látta őket. — Miért kérdi?

Az ember kivett a zsebéből egy fényes fémlapot és a tenyerén Ábel apó felé fordította.

— Egy írást meg egy letartóztatási parancsot hoztam — mondta. — Az egyik

kilakoltatásra szól, a másik meg letartóztatásra testi sértéssel való fenyegetés miatt.

Kibontotta a kilakoltatási végzést, odanyújtotta Ábel apónak. A néger értetlenül rázta a fejét, nézte a papírt, meg a két idegen fehér embert.

— A községtől jöttem — mondta az idősebbik, — két dologért küldtek ide: hogy kilakoltassalak benneteket a házból és téged letartóztassalak.

— Mit jelent az — kilakoltatni? — kérdezte Ábel apó.

A két ember körülnézett a szobában. Ábel apó felesége odalépett a széke mögé és reszkető kezét rátette a vállára.

— Kihordjuk a bútort a házból és elvisszük Luther Bolick birtokáról. Téged meg a községi fogházba viszünk. Gyerünk, pakoljatok.

Ábel apó fölkelt. Ott álltak mindketten a tűzhely mellett, nem tudták mihez kezdjenek.

A két ember hozzáfogott, felkapták a bútordarabokat, kivitték a házból. Kivitték az ágyakat, asztalokat, székeket és minden egyebet, kivéve a tűzhelyet, mert az Luther Bolické volt. Amikor minden kinn volt, kezdték fölrakni a kamionra.

Ábel apó kiment a ház elé, olyan gyorsan, ahogy a lába vitte.

— Fehér urak — könyörgött, — ne tegyék ezt. Várjanak egy percre, amíg elszaladok Mister Lutherhez. Ő bizonyosan elintézi a dolgot. Mister Luther a földesuram, és bizonyosan nem engedi, hogy egyszerűen elhordják a bútort. Kérem, urak, várjanak csak addig, amíg elszaladok hozzá.

A két ember összenézett.

— Hiszen Luther Bolick írta alá az iratokat — mondta a községi ember a fejét rázva. — Ő állította ki a községi végzést arra, hogy hordjuk el a bútort és téged fogházba csukjunk. Semmi értelme sincs, hogy elmenj hozzá.

— Hogy fogházba csukjanak? — kérdezte Ábel apó. — De hát mit mondott, miért?

— Testi sértéssel való fenyegetésért — mondta az. — Szóval azzal, hogy megölöd, leütöd furkóval vagy lelövöd pisztollyal.

A két ember fölhányta a bútort a kamionra, aztán azt mondták Ábel apónak és feleségének, hogy szálljanak fel ők is. Amikor látták hogy vonakodnak, a községi ember odalökte őket a kamion hátsó részéhez és addig lökdöste őket, amíg föl nem másztak a kocsira.

Amíg a fiatalabb hajtotta a kamiont, a másik ott állt mellettük hátul, hogy meg ne szökjenek. Kihajtottak az udvarról, el a bérlők házsora mellett, aztán végig a hosszú úton Luther Bolick birtokán keresztül az országút felé. Elmentek a nagy fehér ház mellett, amelyikben lakik, de őt sehohsem látták.

— Sohasem fenyegettem Mister Luthert — tiltakozott Ábel apó. — Egész életemben soha sem tettem ilyesmit. Egy rossz szót sem szóltam neki. Mister Luther a gazdám, világéletemben érte dolgoztam, húsz éves korom óta. Tegnap azt mondta nekem, hogy hagyjam el a farmot, és én csak annyit mondtam, hogy meg kellene tűrnie, hiszen úgysem élek már soká. Azt mondtam csak, hogy nem tudok elmenni. Semmi mást nem mondtam Mister Luthernek. Sohasem mondtam olyasmit, hogy meg akarom ölni, Mister Luther tudja ezt éppen olyan jól, mint én. Csak kérdezze meg Mister Luthert, így van-e.

Ezalatt elhagyták Luther Bolick farmját és az országúton hajtottak a község felé, vagy tizenegy mérföldnyire onnan.

— Negyven évig laktam itt, és dolgoztam Mister Luthernek — mondta Ábel apó, — és egész idő alatt soha egyetlen rossz szót sem mondtam, se a szemébe, se a háta mögött. Ő kiadta az ételmet nekem és a családomnak, meg egy kevés ruhát, én pedig a családommal együtt természettem a pamukot neki, ezt csináltam húsz éves korom óta mindig. Akkor jöttem ide, először az apjának dolgoztam részért, aztán amikor meghalt, folytattam a munkát egész mostanig. Mister Luther tudja, hogy keményen dolgoztam sohasem feleseltem vele, egész idő alatt csak azt a kis ételmet és azt a kevés ruhát kértem tőle. Csak kérdezze meg Mister Luthert.

Amaz csak hallgatta Ábel apót, nem szólt semmit. Sajnálta az öreget meg a feleségét, de hát mit tehetett. Luther Bolick még korán reggel bement a községbe autón, és megszerezte az írásokat a kilakoltatásra és a letartóztatásra. Az ő dolga csak az, hogy az írást meg a község utasítását végrehajtsa. De ha ez volt is a dolga, mégis sajnálta az öreg négereket. Mégsem kellene Luther Bolicknak kidobni őket a farmjáról, csak azért, mert megöregedtek.

Amikor a község közelébe érkeztek, odaszólt a vezetőnek, hogy álljon meg. Az megállította a kocsit az országút szélén, az első házsornál. Egy tucat néger kunyhó volt az út mindkét oldalán.

Amikor megálltak, a két fehér nekiállt, lerakta a bútort egy halomba az országút szélére. Mindent kiraktak, aztán a községi ember odaszólt Ábel apó feleségének, hogy szálljon ki. Ábel apó is nekiindult, de az rászólt, hogy maradjon, ahol van. Indultak tovább, Ábel apó feleségét otthagyták kábultan a bútor mellett.

— Mit akartok csinálni velem? — kérdezte Ábel apó, visszanézve feleségére és a bútorra az országút szélén.

— Beviszünk a fogházba, bezárunk — mondta az.

— És mi lesz a feleséggel? — kérdezte az öreg.

— Majd befogadják valamelyik házba.

— És meddig tartanak bezárva a fogházban?

— Amíg nem tárgyalják az ügyedet.

Végighajtottak a község poros utcáin, a községháza mögé. Megálltak egy kőépület előtt, ablaka csupa vasrács.

— Itt kiszállunk — mondta a községi ember.

Ábel apó addigra olyan gyöngé lett, hogy alig tudott lemenni az úton az ajtó elé. Egy másik fehér ember kinyitotta az ajtót, azt mondta neki, hogy menjen egyenesen. Ment is, amíg azt nem mondta, hogy álljon meg.

* * *

Szombaton délfelé Ábel apó legidősebb fia, Henry, ott állt Ramsey Clark irodájában, kezében a sapkája. Az ügyvéd mogorván nézte. Egy ideig rágta a ceruzáját, aztán megfordult a székében és nézett kifelé a térre. Aztán újra visszafordult és nézte Ábel apó fiát.

— Nem vállalom az ügyet — mondta. — Hozzá se nyúlok.

A fiú gyámoltalanul nézett rá. Ez már a harmadik ügyvéd volt, akit fölkeresett aznap, és mindegyik elutasította.

— Ebből nem néz ki pénz — mondta Ramsey Clark még mindig mogorván. — Egy vasat sem tudnék kiszedni belőletek, ha élvállalnám. Azonkívül többet nem vagyok hajlandó négereket védeni a bíróság előtt. Nálam jobb ügyvédek tönkrementek már ilyesmin. Nem akarok négerügyvéd hírébe kerülni.

Henry egyik lábáról a másikra állt, harapdálta a szája szélét, nem tudta mit mondjon. Ott állt a szoba közepén, megpróbált gondolkozni, hogy is segíthetne az apján.

— Apám sohasem mondta, hogy megöli Mister Luthert — tiltakozott Henry. — Mindig nagyon jól megvolt Mister Lu-

therrel. Soha egyikünk se okozott bajt Mister Luthernek, akárki megmondhatja: Mister Luther minden bérlője megmondhatja, hogy apám mindig Mister Luther pártját fogta. Sohasem mondta, hogy bántani akarja Mister Luthert.

Az ügyvéd intett, hogy hagyja abba, eleget hallott.

Mondtam, hogy nem nyulok ehhez az ügyhöz — szólt néhány iratot fölkapva és az íróasztalra csapva. — Semmi kedvem sincs az esküdtek elé állni és olyan ügyre fecsérelni az időmet, amin úgysem változtathatok, se így, se úgy. Jó is az nektek niggereknek időnként, hogy fegyházba kerüljetek. Egyáltalában nem fontos, hogy Ábel Lathan fenyegette-e Mister Bolickot vagy nem fenyegette. Ábel Lathan azt mondta, hogy nem megy el a farmról, ugye? Hát ez elég ahhoz, hogy az esküdtek elítéljék. A tárgyaláson ennél többet nem is akarnak majd hallani, gyorsabban a fegyházba kerül, mint ahogy egy bolha ugrik. Olyan ügyvéd nincs, aki időt pocsékolna ilyen ügyre, amikor előre tudja, hogy végződik majd. Még ha pénz nézne ki belőle, de egy niggerből sem lehet egyetlen vasat kiszedni. Nem, semmi kedvem ehhez az ügyhöz, tízöles rúddal se nyulnék hozzá.

Henry kihátrált Ramsey Clark irodájából és elment a fogházba. Engedélyt kért, hogy néhány percet beszélhessen apjával.

Ábel apó ott ült a ketrecben a lócán, nézett ki a vasrácsra, amikor Henry belépett. Az őt ott állt mögötte az ajtóban.

— Voltál-e ügyvédnél és elmondtad-e, hogy sohase mondtam ilyesmit Mister Luther ellen? — kérdezte Ábel apó nyomban.

Henry ránézett apjára, de nehezőre esett válaszolni. Rázta a fejét, tekintetét mind lejjebb süllyesztette, végül csak a padlót látta.

— Megpróbáltad, Henry, ugye? — kérdezte az öreg.

Henry bólintott.

— És amikor elmondtad az ügyvédeknek, hogy egész életemben sohasem szoltam egy rossz szót sem Mister Luther el-

len, se azelőtt az apja ellen, nem mondták-e, hogy akkor kiengednek a fogházból?

Henry rázta a fejét.

— Hát mit mondtak az ügyvédek, Henry? Amikor elmondtad, mennyire tiszteltem mindig Mister Luthert, milyen sokat dolgoztam neki életemben, sohasem követeltem a részemet, nem mondták, hogy akkor segítenek rajtam?

Henry csak nézte az apját, egy kicsit oldalt fordítva fejét, hogy jobban láthassa a ketrec vasrácsai között. Nagyokat kellett nyelnie, amíg meg tudott szólalni.

— Három ügyvédnél is voltam — mondta végül, — mind a három azt mondta, hogy nem csinálhat semmit, nincs más, meg kell várni a törvényt. Azt mondták, hogy semmit sem tehetnek, az esküdtek mindenképpen fegyházba küldenek.

Elhallgatott egy percre, lenézett apja lábára a rácsok között.

— Ha akarod, elmehetek, megpróbálhatok más ügyvédet keresni, hogy vállalja az ügyet. De nem sok haszna lesz. Semmit se akarnak tenni.

Ábel apó leült a lócára, lenézett a padlóra. Nem tudta megérteni, miért nem akar egy ügyvéd sem segíteni rajta. Aztán a rácson át a fiára nézett. Szeme tele volt könnyel, nem tudta visszatartani.

— Miért mondták az ügyvédek, hogy az esküdtek mindenképpen fegyházba küldenek, Henry? — kérdezte.

Henry belefogózott a vasrácsba és arra a sok-sok évre gondolt, amik alatt ott látta dolgozni apját, anyját Luther Bolick gyapotmezein, egy kis élelemért, egy kevés ruháért és azért a kunyhóért, semmi másért.

— Miért mondták ezt, Henry? — faggatta az öreg.

— Ugy gondolom, csak azért, mert színesek vagyunk — mondta végre Henry. — Nem tudom mi másért mondanának ilyesmit.

A fogházőr megmozdult mögötte, nőgatta a botjával. Henry elindult a ketrecek között az ajtó felé, ami az utcára vezetett. Nem nézett vissza.

Bránkó V. Radicsevics:

Tizenkettőkor jön hozzám

Ő 12 órakor jön hozzám.
Nyugtalan vagyok, mert az asszonynak
[lába van.

Az ő lába más, mint az enyém.
Neki mindene van, amim nekem nincs.

12-kor, most nyolc óra.
El kell mozdítani a falakat.
Kétdinárost a Nap szemére.

Kilenc óra.
Talpam fenyegetése alatt
ropognak a padló csontjai.
Fejemmel felemeltem a mennyezetet.
Neki mindene van, amim nekem nincs.
És a lába is más, mint az enyém.

Meg kell várni a nagy fehér asszonyt
Lakásom küszöbén
még hajtott térdek,
Nekem mindenem van, amije neki nincs.
És azért jön.

12-kor, most 10 óra.
Amikor eltűnnek a különbségek közöttünk
ő elindul tőlem.

Már régen a tükrök útjain
jár.
Kissé szédül.
Meg akarja nyugtatni anyaságát.
12-kor, most 11 óra van.

12-kor, emberek, amikor az óra üt,
ő nem lépte át küszöböm.
Karjaimban vittem őt.

Jován Hrisztícs:

Az utcáról

*Hisztek-e
Hisztek-e annak az asszonynak
Annak az asszonynak aki azt állítja
Hisztek-e annak az asszonynak aki azt
[állítja
Hogy falába van
Mert ti tudjátok hogy falába van
Falába amelybe belevéshetitek
Neveteket vagy
Akármit
És ő azt mondja falába van
Ti elismeritek
Mert igazán falába van
És ti igazán elhiszitek
Hogy falába van*

*Ne szaladjatok
Ő nem szaladhat
Ne ugorjatok ki a villamosból
Ő nem ugorhat
Ne járjatok
Ő nem járhat
Mert falába van
És csak a felét teheti meg
Annak amit ti tesztek*

Miodrág Pavlovics:

Csont

*A szél
lámpákat dönt
örül a megkékölt húsoknak*

*Fehér kutya
törött mancsával
nem tudja merre induljon*

*Az utcán zsebrevágott kezek járnak
és korom hull*

*Valaki zokog
a sötétben*

Berzsenyi Dániel

Berzsenyi Dániel, akinek halála százhuszadik évfordulóját készül megünnepelni a magyarság, igaz költő volt, s ugyanakkor osztálytudatos köznemes. Életét és költészetét e két elv ellentétéből és benső küzdelméből érthetjük meg. Régi nemesi családból született; apja, Lajos, a nemesi vármegyének „oszlopos tagja” volt s a fiúban már korán elültette osztályiságából folyó előítéleteit. Berzsenyi Dániel sokáig otthon nevelkedett s csak tizennégyéves korában került a soproni evangélikus főiskolára. Néhány évig magába szívhatta itt a város szabaddabb levegőjét, a gondolatoknak és reformtörekvéseknek pezsgését, amely Lipót uralkodását, sőt Ferenc uralkodásának első éveit is jellemezte. 1795-ben, Martinovicsék kivégeztetésének évében, ismét hazakerült egyházashetyei birtokukra. A fiatalember, aki belekóstolt a városi életbe, nehezen szokta meg szigorú apja felügyeletét, aki a versírástól is el akarta venni a kedvét. Fellázadt apjának „zsarnoksága” ellen, anyai birtokára szökött tizennégyéves feleségével, s azontúl a gazdálkodó köznemes életét élte külsőleg, titokban pedig a latinos és németes költők mintájára „hazafias” és szerelmes verseket fabrikált.

Berzsenyi egyéni története a XVIII század végi irodalmi mozgalom történetét példázza. A magyar szellemi élet II. József és Lipót alatt rohamos virágzásnak indult. A gondolat- és szólásszabadság ózondús légkörében dűsan tenyésztek a versek, regények s politikai programok. A köznemesség legjobbjai az alsóbb születésűekkel vetélkedtek az előítéletek megostromlásában, a felvilágosodás zászlájának magasra emelésében. A magyar „irodalmi újjászületés” a nemzet újjászületésének gyönyörű kezdete lehetett volna, ha a francia forradalom következményeitől visszaretent uralkodóház nem szakít népbarát politikájával s nem folytatja a vesztüket érző uralmi rendszerek végzetes eszközéhez: a terrorizsziukus diktatúrához.

Az irodalmi újjászületés mozgató ereje, erkölcsi és filozófiai tartalma, a francia forradalmat előkészítő aufklárista eszméknek a sajátos magyar viszonyokhoz módosult változata volt. A magyar viszonyok sajátossága főképp az osztályok erőviszonyában rejlett. 1787-ben, Berzsenyi gyermekkorában, Magyarországon 70.000 köznemes volt, vagyis a lakosságnak körülbelül egyhuszadrésze, míg Franciaországban a forradalom előtt — Taine szerint — minden 180 emberre esett egy nemes. Ez a különös magyar

középosztály, amely bár kétségtelenül „széles réteget” képviselt, a közszabadság, egyenlőség és testvériség eszméit a nemesi szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiként fogta fel s egyebet egyszerűen nem volt hajlandó észrevenni belőlük. A Martinovics-féle összeesküvés után Ferenc császár azt követelte ettől az osztálytól, hogy mondjon le zavaros ideáiról, rosszra vezető forrongásáról és cserében ő, a császár, lemond elődeinek minden reformisztikus tervéről, a jobbágyok terhének könnyítéséről, az adómentesség megszüntetéséről, a vármegye megrendszabályozásáról s megmenti őket a feltörekvő értelmiség és jobbagság nyugtalanító mozgalmaitól. „Quia non movere” (a poshadó vizet nem felkavarni), ez a metternichi jelmondat volt a korszak vezéregyje. A nemesség könnyűszerrel mondott le az eszmékről, amelyekhez mint testületnek amúgy is kevés köze volt. Azok, akikben, mint Kazinczyban is, mindennek ellenére mozgott az alkotási vágy, a művelődés óhaja, kénytelenek voltak a lényeg (a politikai és társadalmi rend) helyett a technikát, a formát, a nyelvet ferradalmasítani. Amikor, mint Berzsenyi, fellázadtak a szigorú „Atya”, a király zsarnoksága ellen, úgy lázadtak, mint a fiatal költő: megszöktek, félrevonultak s verset, szépprózát csiszoltak tanyai magányukban, — procul negotus, a közélettől távol, mint Berzsenyi római mestere, Horatius írta volt. Nemesi írók maradtak.

Berzsenyi művének legjelentékenyebb része, az „Ódák”, társadalmi jellegüket tekintve, szabályszerű nemesi költemények, a nemességért, a nemességhez, a nemességről szólnak: „En a poesis publikumát — írta nem egy-két pedantban látom, hanem a közönséges, közép szerű (v. i. középosztályú, köznemesi) emberségben, t. i., amelyből mind a felcsigázott tudós, mind a lecsigázott pór egyiránt kimarad.” De Berzsenyi nem tartozott azok közé, akik csak dicsérni tudják az uralkodó osztályt, amelyhez tartoznak. Költő is volt egyúttal, aki lelkiismeretét és tollát Európa nemes hagyományain művelte; a nemességtől azt követelte, hogy valóban „arisztokrácia” legyen, a legjobbak közössége. S mivel a szemével látta ennek a nemességnek durva, költséges, munkátlan s nemzetietlen életét, a leghevesebb szavakkal korholta, amelyeket valaha is a nemesség fejéhez vágta. „Mi a magyar most?” — kérdi (s magyar alatt mindig nemest kell érteni Berzsenyinél), s így felelt:

„Rút szibarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldült várfalából
Rak palotát heverőhelyének.”

Korholta, de buzdította is osztályát; lelkes himnuszokat írt egyes főnemesekekhez, akikről a nemzeti nyelv ügyének támogatását vélte remélhetni, dicsőítette a nemesi fölkelést Napoleon ellen, ezt a tragikómikusan végződő, de nagy zenebonával kezdődő mozgalmat (amelyben egyébként nem is vett részt); s ódái tele vannak erővel, hatalmas képekkel „mintha sziklákat görgetne”. Az ő antik strófiáiban valóban „herkulési indulat” hömpölygött. Ez az ódai szárnyalás, ez az eszményítő készség, ez az irodalmunkban példátlan érzék a fenség kifejezései iránt, Berzsenyi Dániel költészetének titka. „Az én poesisom tűz és erő” — válaszolta Kölcsey bírálata. Ez az erő, ez az indulat a mai olvasó szemében már szinte független a mondanivalótól, amely elavult. A költészetnek ezzel az áramával úgy vagyunk, mint ahogyan Bach Máté-passziójának zenéjével; nem is figyelünk már a passzió szövegére, csak a zenére, amely minden szövegtől függetlenül, fájdalmas gyönyörűséggel önzlik s magával ragad. Berzsenyi nem is lehetett megfontolt ésszel abban, amit írt. Nem hitte el önmagának, hogy valóban olyan félistenek azok, akiket verseiben felmagasztosít; ő, aki irodalmilag művelt volt, tudhatta, hogy az „ősi dicsőségnél”, a kard dicsőségénél magasabbrendű dicsőség is van: a szellem kiművelésének nehezebb és kifinomultabb művészete. De a fojtott indulat, amely benne lakozott, életének parlagi magányossága, szertelensége, sivársága miatt, — sértett s önbizalmatlan lelkének minden hiúsága, lendülete, izgalma adott helyzetében s adott neveltetésénél fogva, csak ebben a köznemesi s vármegyei ideológiában található gondolat formát.

Am Berzsenyi nemcsak az ódai szárnyalásnak, hanem az enyészet, az elmúlás mélabújának páratlan költője is volt. Egyéni értelme ennek a mélabúnak: bizalmatlansága önmagában, kételyei költői tehetsége fölül; mélabúja az ikároszi szárnyalások törvényszerű mellékterméke. (Társadalmi értelmét tekintve pedig nem más ez a mélabú, a mulandóság e hangulata, mint a XIX századeleji magyar nemességnek „untergang” érzése, a nemesség közelgő végének előérzete. Ennek az előérzetnek klasszikus formát adott Berzsenyi.

„De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszontság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel, s mosolyogva ver le.

Felfogat a nagy századok érceke
Mindent: ledől már a nemes Ilion,
A büszke Karthago hatalma,
Róma s erős Babilon leomlott.”

A „forgó viszontság” Berzsenyit Kölcsey szigorú bírálata formájában érte utól. „Kiváltképpen pedig szükség — írta halála előtt egy „A kritikáról” című tanulmányában — hogy a

kritika a költőkkel vigyázva bánjon, nehogy a merészt félénkké s a melegsívűt hideggé tegye, s azáltal szárnyaikat szegje... A költő, aki többnyire mint egy álomjáró lebeg a tetőkön, hamar lehull onnét, hova tudta nélkül emelkedett s vagy elnémul, vagy más utat választ... Időt kell tehát engedni a vergődőnek...” E tárgyilagos megállapítások alatt Berzsenyi életének legnagyobb sérelme lappang: Kölcsey kritikája. Az álomjáró, akiről beszél, aki „lebegett a tetőkön”, és „lehullott s más utat választott”: az esztétikai és kritikai elmélet útját, ő maga, Berzsenyi. Milyen gyenge lábon állhatott az „erőnek” és „hatalomnak” építménye, a nemesi önértetnek biztonsága ebben a Wertherrel beoltott ősemberben, ha egy városi költő kegyetlen kritikája összedönthette! Berzsenyi s nyomában a magyar irodalomtörténetírás s kritika is ebből az esetből azt a következtetést volna le, hogy a kritikusként hangfogót kell használnia, s tekintettel kell lennie a megbírálandónak előrelátható érzékenységre. Ez a beállítás azonban nem helyes; aki egészséges irodalmi életet akar, annak nem szabad megijednie a műtői beavatkozástól sem; és sem társadalom, sem irodalom nem válik egészségessé, ha kellő kritikai ellenőrzést nem gyakorolnak felette. A Berzsenyi-eset kétszeresen egyéni: először mert meghasonlott, önmagában kételkedő ember volt, kit a kritika azért érintett oly súlyosan, mert saját belső kételyeit támasztotta alá; s másodsor, mert Kölcsey recenziója első jelentkezése volt irodalmunkban a szabadszájú s kemény kritikának, s ezt nagy érdeműl kell felírni, bármily sajnálatos következményekkel is járt.

„A mesterség nálunk általad fentebb lépcsőre emeltetett” — írta Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferenc 1821-ben, amikor újból össze kezdtek melegedni. S a társadalomtörténeti jelentőség mellett, amely főleg abban csúcsozódik ki, hogy a nemesi osztály legjobbjai, mint Wesselényi és Széchenyi fülébe Berzsenyi-ódákon át szüremlett egy magasabbrendű, áldozatkész s közösségi értelemben erkölcsösebb életforma távoli zenéje — e jelentőség mellett a mesterségbeli tudás, a stílus döbbenetes, néhol modern expreszionistákra emlékeztető hajlékonyságának előbbrevitele teszi Berzsenyit a magyar irodalom egyik legkitűnőbb s hibáiban is legrokonosvesebb jelenségévé. „Az istenek halnak, az ember él”: az ideológiák elhervadnak, de az emberi művészet formáiban túléli őket. Berzsenyi műveinek olvasását megnehezíti e művek barokk zsufoltsága a görög-római mithológia képeivel, megnehezíti a szónokias dagály, amely mintha a vármegyei közgyűlések öröksége lenne bennük. Mind e dagály, mind a mithológiák idegen nyelve a „magas”, a nemesi osztályműveltség kerítése volt a beavatatlan, buta „köznép” ellen, míg Petőfiben és Aranyban a népi költészet nem szakít a nemesi költészet e feleslegessé vált sallangjaival. Am aki a kerítés falait megmássza, annak megéri majd a fáradság: egy komoly költő s egy egy vergődő ember természetrajzát ismeri meg, akit a költészet „mély sugallása kiemelt magából”.

Fejtő Ferenc

Kossa János:

A százéves Fűszálak

(Walt Whitman: Leaves of Grass 1855.)

Legényéveiben talán többet volt kezében a fejsze, mint a toll. Apjával ácsolt, s ha elfáradt, inkább az erdőben csavargott vagy járta a széles országutat, s felkérérdkedett egy-egy omnibuszra a kocsis mellé. De zsebében ott volt már kézirata a későbbi Fűszálak-nak, tele azzal a szélesen áradó életörömmel, a hosszú egyenes utak végtelen varázsával, és a barátok és szeretők dalaival; azok a versek, amelyek Amerika széles útjain kisarjadoztak belőle.

Ott bontakozott ki már a zsebében lapuló levelekben a demokrácia víziója, úgy ahogy ő értelmezte, ahogy csak ő tudta megénekelni és senki azóta sem. Olyan szélesen, ragyogón, az Államok végtelen napfényes útjaival, végtelen óceánnal és végtelen emberrengeteggel, örvendő, ficáncoló életerős, nevető férfiakkal és nőkkel, akiknek egyike sincs — se fehér se fekete, se fiatal se öreg — közelebb, vagy távolabb tőle, de mindegyiknek öröme, kéje, gyilkoló dühe és elomló szeretete az övé. Az a demokrácia, — úgy nevezte: ma femme, asszonyom — amit mind az öt érzékével szeretett, ami nála fizikai és politikai szeretet volt egyszerre, tömegekben fürdés, kozmikus, elementáris életerzés. Az a demokrácia, ami később a rabszolga-főlszabaddításban, az észak-déli háborúban virágzott ki teljesen és egész élete nagy élményévé, vezér-érzésévé vált, s amit, jelent és jövőt összekeverve, egyszerre: látott, idézett, jósolt.

1855-ben aztán nekiállt, s egy pár nyomdászbarátjával együtt maga szedte sorokba az éveken át dédelgetett versek szavait, a természet és az emberek, a kozmosz és a társadalom énekét. Kilencvennégy oldalon át zuborgott, ömlött, bugyborékolat ditirambikus szavakba, rohanó igékbe, válogatlan jelzőkbe Whitman életlátomása. — Primitív — mondták rá, és igaz. — Közönséges — mondták rá, s ez is igaz. Maga is elismerte, vallotta: — A legközönségesebb, legolcsóbb, legközelebb, legkönnyebb — ez vagyok én. — Nem szófinomkodás, nem kikalapált, ötvözött sorok, nem aprólékosan végiggondolt

gondolatok volt számára a költészet. Hanem szavak, amelyek megragadják az életet, hozzátapadnak; igék, amelyek nem rögzítik az élet fenséges körforgását, hanem együttrohannak vele. — Minden csak körmenet, a mindenség körmenete, ritmikus, gyönyörű mozgás — énekelte. Az egész életet akarta átfogni, és át is fogta az ember elementáris nagy érzéseivel, nagy indulataival, a szemében végigsuhanó életképpel. Mint a filmen, úgy vonultak el előttünk az Államok, a szigetek, hegyek és síkságok, és óceántúli nagy öblök, sivatagok, országok és emberek, emberek: feketék, fehérek sárgák. Különösen pedig az utak, az Államok nagy közutai, országutai, s az utszéli fák, házak, a bennük lakó életek, a kovácsok, ácsok, parasztok. Aztán az uton rohanó élet: omnibuszok — minden omnibuszkocsis jóbarátja volt, — talyigák, költözők, csavargók, szökött négerék és sebesült katonák. Nem szobaköltészet ez, nem karszék-irodalom, kandallómelletti hangulatok — hanem aki ki akar nyújtózni, aki egy nagyot akar mozdulni, aki az életet nem olvasni akarja, hanem élni, az vegye kezébe és merüljön el Walt Whitman szavaiban és látomásában.

Amerika ma is egy kicsit úgy néz rá, mint fattyúgyermekére, pedig soha földjéből gyökerettebb, lelkeből lelkedettebb gyermeke nem volt. Ma sem olvassák a tömegek, őt a tömeg szülöttét, a tömegben fürdő tömegembert. Az USA demokráciája sem rá hivatkozik, és talán jó is, mert Whitman hamis tanú lenne a mai demokráciához, csak a neve hasonlít ennek ahhoz, amit ő dalolt meg, amit ő látott, idézett, jósolt.

De azokban, akikben élnek versei, akik megfürödnek rohanó mondataiban, akik hagyják sodorni magukat soraitól, azoknak ma is érdemes, öröms élmény, nagy széles, biztató látomás. Amerikában is, másutt is.

Szemelvényként hadd álljon itt Walt Whitman érett korszakából két, — költészetét és világnézetét legmarkánsabban kifejező, — verse.

Egy elbukott európai forradalmárhoz

— 1865 —

1

Csak bátorság, fivérem, vagy nővérem!
Rajta, tovább! A szabadságért harcolni kell,
akármilyen is történik.
Az nem baj, semmisség, ha leverik egyszer, vagy
kétszer, egész sor bukás sem számít,
Nem baj az sem, ha letöri a közöny, a nép ha-
látlansága, vagy bármilyen hűtlenség,
Vagy a hatalom agyarának mutogatása: katoná-
ság, ágyú, büntető rendszabályok!
Zendülj! Es újra zendülj! Zendülj!
Amiben mi hiszünk, lappangva vár, de örökké,
minden földrészen, szigeten és szigetten-
geren,
Amibe mi hiszünk, nem ígér semmit, nem csábít
senkit, nyugalomban és fényben honol, biz-
tos és megalkotott, csüggedést nem ismer,
türelemmel vár, idejére vár.
Nemcsak a hűség dalai ezek,
De dalai a felkelésnek is.
Mert, ahol csak él a világon, minden elszánt
lázado költője vagyok,
Es ha velem jön, odahagy békét, megszokást,
Es minden percben elveszíteni teszi fel életét.

2

Zendülj! — és a zsarnokság lehull!
A harc hangos és riadókkal viharzik, — roham-
rohamra és visszavonulás,
Az álnok győz, — vagy azt hiszi, hogy győze-
delmeskedik,
Azután munkához lát a börtön, verpad, kötél,
bilincs, a vaslánc a nyakon, a béklyó a bo-
kán, az ólomgolyó,
A neves és névtelen hősök sora szellemkörökbe'
száll,
Számúzza a nagy szónokok, írók — távol földön
lesújtva fekszenek,
Alszik az ügy, — hallgat a legharsogóbb torok,
saját vérébe fult,
Az ifjak találkoznak és földre sütik szemük.
De mindez nem baj! a Szabadság nem adta fel
helyét, sem az álnokság nem aratott teljes
diadalt.
Ha a Szabadság valahol feladja helyét, nem el-
sőnek, sem másodíknak, se harmadiknak
nem megy el,
Ha a hősöknek és vértanúknak elvész emléke is,
Megvárja, míg mindenki mén — ő az utolsó!
Es ha a föld egy szögletéből valamennyi férfi
és női élet és lélek elbúcsúzott,
Csak akkor távozik onnan a Szabadság, vagy
a Szabadság eszménye,
Es csak akkor! — az álnokság teljes hatal-
mába ül.

3

Azért bátorság! Európa lázado lánya, vagy fia!
Míg minden meg nem szűnik, felhagynod nem
szabad,
Nem tudom mi a rendeltetésed, (azt sem tudom,
hogy én mire születtem, vagy bármi is miért
van itt?)
De legodaadóbban kutatni fogom, még akkor is,
ha én is elbukom,
Legyőzve, szegénységben, félreértve, börtönbe
vetve, — mert mindez dicső!
Zendülj! golyót a zsarnokoknak!
Dicsőnek gondoltuk a győzedelmet?
Úgy van! — de most úgy látom, ha másképp
nem lehet, a vereség dicső!
Es a halál, az elnyomatás is dicső!

Lincoln halálára

Kapitányom, jó kapitány! bős utunk véget ért.
Nincs zátony több! Győztes hajónk ujjongó
révbe tért.

Közel a part, néppel takart, harang cseng,
üdv rivall,

Ezer szem lesi a hajót; — jön már mint ravatal,
Mert, ó, szívem, szívem, szívem!

Vörös vér cseppje hull.

Holtan hever a kapitány

Hajóján szóltanul.

Kapitányom, jó kapitány! Fel! ... Halld, hogy
zeng a hang,

Talpra! Érted leng a lobogó! Néked zeng a kürt,
harang.

Szűnekbe sző virágosó ... Érted ezernyi nép.

Hősét repesve várja már, hogy jó, hogy
partra lép.

Én kapitányom, jó atyám!

Karom reád borul,

Álom csak, hogy holtan heversz,

Hajódon szóltanul.

De kapitányom nem felel, hült ajkában nincs vér,
Nem érzed karomat, atyám — nem ver a szív,
ütér.

A hajó lágyan kikötött, az utazás lejárt,

Bár vészeken, győzelmesen harcolt át árt, határt.

Ujjongj, ó, part, zengj ó, harang,

Rám zord gyász komorul.

Kapitányom holtan hever

Hajóján szóltanul.

G. Dr. Czimmer Anna:

Homokba írott név...

A múlt század harmincas éveinek közepén egy furcsa kis idegen doktor nyitott rendelőt Párisban. Kollégái kissé megmosolyogták apró természetét, különös egyéni módszereit; kissé bogarasnak tartották, de nem veszélyes versenytársnak. Csak akkor figyeltek fel reá jobban, amikor Heine, a már jócskán tüdőbeteg költő, háziornosnak választotta. Nem tudni, mivel kellett nagyobb bizalmat benne másoknál. Talán azzal, hogy annyira más volt, mint az akkori divatos gyógyászok. Maga Heine az ő szokott iróniájával így írt róla egyik levelében: „Mivelhogy minden baj közül lehetőleg a kisebbet kell választani, az én orvosom olyan picike, hogy szinte azt mondhatnák, nincs is orvosom.” De úgy látszik, hogy komolyan is beszélt róla, mert „a kis Gruby doktor” hamarosan népszerű lett az írók és művészek körében és olyan nagy nevetek jegyezhetett fel páciensei sorában, mint a két Dumas, Daudet, Chopin, George Sand, Liszt Ferenc és Thomas az operaszerző. Ezekkel való kapcsolata manapság kuriózumszámba megy. A hozzáánk való kapcsolata pedig — amiért ezt megemlítjük, — annyi, hogy Gruby Dávid Kiskéren született. Élete útja messze és örökre elkanyarodott a Bácskából és nyomait hamar betemette a futóhomok. Egyike ő azoknak a kultúrértékeknek, amelyek egy emberöltő óta kihantolásra várnak. Nem azért, mert hírességek orvosa volt, hanem tudományos felfedezései miatt. A mikrobiológia hőskorában úttörő volt ő. Különös életútján kevés mérföldjeltől maradt utána, amelyeknek nyomán útját rekonstruálhatjuk.

Kiskér, 1810... Vajjon milyen lehetett a falusi szatócs portája, ahol Gruby Dávid megpillantotta a világot? Valószínűleg olyanforma, mint amilyeneket Vas Gereben régi leírásai idéznek fel. Napoleoni inséges idők, a győri csata rossz emléke, infláció. De Európa bölcsőiben már új sorsokat ringattak az örök anyák: egy Lisztet, egy Chopint, egy Darwint, egy Sasfiókot és az 1811-iki üstökös egykedvűen virrasztott a csecsemőálmok fölött, Kiskértől—Párizsig.

Bizonyos, hogy a kis Dávid nem lehetett átlaggyermek. Hamar kinőtt a falusi iskolából és a szatócsboltból: a nagyváradi gimnáziumba került. Hogyan s miként jutott oda, nem tudjuk. De tudjuk azt, hogy becsvágya onnan is tovább hajtott, Pestre.

Nagyvárad—Pest, 1826... Az út, akkoriban ökrösszekéren kilenc napig tartott, és aki elindult, előbb testamentumot tett. És a tizenhatéves fiú elindult gyalog, egyedül. Gyalogolt mint aféle szegény „bújdósó diák”, a Sárret cuppogós útjain és a szegénylegényes Kúnságon keresztül, nem tudni hány napig vagy hétig; addig amíg Pest tornyait meg nem pillantotta. Azt sem tudjuk, mivel nyerte meg a pesti kegyes atyákat, de kellett valami rendkívülinek lenni benne, hogy mindjárt felvették a piarista gimnázium növendékei közé. Ott érettségizett. De a pesti egyetem kapui nem nyíltak meg előtte, a zsidó fiú előtt.

Bécs, 1830... Gruby Dávid medikus, a bécsi orvosi iskola csillagait Rokitanszkyt, Skodát hallgatta ugyanazokban az években, amelyekben Darwin földkörüli útját járta. A modern orvostudomány reformkorszaka volt ez, amikor a spekulatív teóriák helyét kezdte elfoglalni az egzakt megfigyelés, a morfológiai analízis — és a kétkedés minden eddigiben. Grubyt a mikroszkóp vonzotta, amely akkori fokán még csak a növényi sejtet tudta láthatóvá tenni, de már egy ismeretlen új világ megismerhetésének ígéretét hordozta magában. Ő maga is fabrikált a mikroszkópon és sikerült tökéletesítenie azt. További kutatásait a magyszerkesztette eszközzel végezte.

Páris, 1836... A szellemi élet sziporkázó és forró gyújtópontja odavonzotta Grubyt, a fiatal orvost. Amikor letelepedett s kiakasztotta orvosi címtábláját, látszólag a többi átlagorvos útjára tért, a vagyonszerzésre. De csakhamar kiderült, hogy ami másoknál cél volt, az önála csak eszköz lett igazi célja, a tudományos kutatás megvalósítására. Az első években csak rendelője egyik sarkában állította fel mikroszkópját és vizsgálódott rajta szabad óráiban, késő éjszakáig. De később, 1842-ben azzal a meglepő ötlettel lépett a nyilvánosság elé, hogy kórszövettani magánlaboratóriumot nyitott a tudományis kutatásra. Kurzusokat hirdetett — mint magánember — és hallgatóinak előadásokat tartott a legújabb tudományos eredményekről. Laboratóriuma csakhamar találkozóhelye lett a biológiai és histológiai kutatás nyugtalan szellemeinek. Szeminárium-szerűen folyt a munka: vitatkoztak, véleményyt cseréltek, vizsgáldták és ellenőrizték egymás leleteit. Nagy nevek viselői jártak oda, mint pl. a „ske

tikus" Magendie és a zseniális Claude Bernard, aki akkor még nem volt „nagy”, de különös egyénisége irodalmi vonatkozásai miatt külön említést érdemel. Ez a szürke kis vidéki patikussegged egy napon egy ötfelvonásos tragédia kéziratával kofferjában feljött Párizsba és drámaírói sikerekről álmodozott. De nem talált előadót darabjának — pedig otthon egy vaudeville-jével szerezte azt a 100 frankot, amivel Párizsba jött. Bírálói kegyetlenül levágták és azt tanácsolták neki, hogy inkább foglalkozzék másvalamivel. A leégett drámaíró megfogadta a tanácsot és nemsokára megmutatta hogy az írótnál ügyesebben forgatja a bonckést. Anatómiai preparátor lett. Nemsokára már egy nyirkos párisi pincében végzett viviszekciós kísérletei miatt került összeütközésbe a párizsi rendőrséggel. Szerencse, hogy nem volt ijedős és kellemtelenségei ellenére tovább vagdosztta és szurkálta a kísérleti nyulakat és így néhány rossz dráma helyett a cukoranyagcsere agyvelői központjának és a hasnyálmirigy emésztőnedvének fölfedezésével kárpótolta az emberiséget. Ez a Claude Bernarde is hallgatta Gruby előadásait és gyakran megfordult laboratóriumában, ahol zavartalanul dolgozhatott.

Maga Gruby belemélyedt a mikroszkópos kutatásba. Fénytelen, töredezett hajszálakat tett lencséje alá, hogy behatoljon titkukba. Éveken át tartó elemzések után egymásután differenciálta és írta le a hai- és bőrbetegségek gombás kórokozóit. Ezzel előfutárja lett a baktériumok felfedezésének és nyomán a fertőző bőrbetegségeknek egy nagy csoportjában az orvos szubjektív megítélését felváltotta az objektív laboratóriumi lelet, mint a diagnózis konkrét alapja. Már 1839-ben leírta a favus-gombát. Ugyanebben az évben találta fel Daguerre a fotografáló eljárást. És néhány évvel később Gruby már addig mesterkedett, hogy gombáiról sikerült mikroszkópos fényképet készítenie a maga készülőlékével. A tudományos világ első mikrofotogramja volt ez! Az ő kutató szeme nem látott csodákat, hanem eloszlatta azokat, amiket annak hittek. Megmutatta a valóságot.

1843... Míg a nép esténként a csillagos égre függesztett szemmel a „csodás” kettősfejú üstökös bámulta, addig Gruby Dávid a fausti „különös nedű”-nek, a vér mikrokozmoszának szemlélésébe merülve töltött estéit. Órákig elnézte egy paránvvilág millió planétáinak kavargását egy túsúrásnyi vérben. Mintha valami láthatatlan erő taszítaná és tologatná őket ide-oda. S egyszer csak meglátta azt, amit ő előtte még senki se látott: egy parányi fenevad furakodott előre a véreseitek között, ide-oda csapkodó farkával követelve helyet magának. A *Trichoanosome* parazita volt ez, az afrikai álomkór okozója. Gruby nyomán ismét világosság gyúlt a sötétségben.

Múltak az évek. „A kis Gruby doktor” megpocakosodott és megkopaszodott, egyre zárkó-

zottabbá, egyre bogarasabbá vált. Nem házasodott meg. Család nélkül, barátok nélkül és személyzet nélkül, külön módon élt. Gyógyította pácienseit és kísérletezett. Tekintélyes vagyont szerzett, de annak túlnyomó részét emberbaráti célokra és a tudományos kutatás támogatására fordította. Önmagára jóformán semmit sem költött.

Egyetlen fenmaradt arcképén nyugodt tekintettel, valami világmegvető bölcs fölénnyel néz a szemlélőre, mint aki túl van minden meglepetésen. Most már gyakorlati problémákkal is foglalkozott. Sokoldalúságát mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy öneki támadt először az a gondolata, hogy a vattát sebkötőzésre lehetne használni. 1859-ben ajánlotta ezt a francia sebészeknek. Jellemző eset, hogy ajánlatát nem vették komolyan, hőbortos ötletnek tartották. Még tíz évig használták a sebészetben a tépést, amit a nők ócska vászonrongyból fosztottak. Csak amikor a francia Guésin „újra felfedezte” a vattát, akkor vezették be a használatát. És ma, amikor nincs ember aki vattát ne használna, senkisésem gondolja, hogy ez is Gruby Dávid találmánya.

1898... A nyolcvannyolc éves Gruby súlyosan megbetegedett. Érezte, hogy élete végéhez közeledik. Halála is különchöz illő. Mindenkit eltávolított maga mellől, bezárkózott lakásába és egyedül nézett szembe az elháríthatatlan véggel. Szemét se fogta le senki. Amikor a párisi rendőrség felnyitotta szobáját, már több napja halott volt. És amikor az ő napja örökre leáldozott, ugyanakkor egy más, örök sugárzás támadt egy rozzant párisi színben: a Curie házaspár a rádiumot adta az emberiségnek.

Gruby nem volt hiú, nem küzdött sem rangért, sem hírnévért. Nem harcolt felfedezéséért prioritásáért sem. Az általa felfedezett *Achosion*, *Trichophyton* és *Mikrosporon* gombák utánvizsgálói nevével fémjelezve kerültek be a szakirodalom nomenclaturájába. A tudományos kutatás hőskorában ő egyike volt azoknak, akikre ráillett Ramon Y. Cajal híres mondása: A tudományos kutatás nemannyira az eszközökön, mint csaknem kizárólag az emberen múlik.

Ki tudja, vannak-e reá emlékeztető nyomok Kiskéren? Fellelhető-e még Páris rengetegében a ház, amelyben élt, dolgozott és meghalt? Maradt-e fenn kézirata, eredeti rajza? Őrzik-e valahol mikroszkópját s az első mikrofotogrammot? Ereklémúzeumban volna a helyük. Egykori nagy pácienseinek feljegyzései közt is akadhatnak reávonatkozó adatok. Lesz-e valaha valaki, aki felszínre hozza? Életrajza, életművének méltatása magyarul még nem jelent meg. A franciák nevében Blanchard 1899-ben írt róla hosszabb megemlékezést egy orvosi szaklapba. Jelen cikkben szereplő adatok Magyary-Kossa Orvostörténeti Adattárából valók.

Gruby Dávid neve szülőhazájában nem lehet homokba írott név.

Munk Artur

November 8-án, hosszú betegeskedés után Szuboticán, szülővárosában, melyet annyira szeretett, 69 éves korában, meghalt Munk Artúr író és orvos. Már hónapok óta ágyhoz kötötte súlyos betegsége és a kór okozta szenvedések közepette sokszor magyarázta, nem akarja, hogy ismerősei szenvedni lássák. Csak legmeghittebb barátai látogathatták meg, az írók közül pedig utóljára Deák András beszélt vele, a Katonai Gyógyászati Akadémia vezetőorvosa, aki talán tíz nappal a katasztrófa előtt volt Szuboticán. Az Akadémián állapították meg a diagnózist Munk Artur betegségéről és a Szuboticán tartózkodó Dr. Deák még egyszer megvizsgálta a betegét. A hozzátartozókkal közölte is, hogy el kell készülni a legrosszabbra.

Munk Artur a vajdasági írás legrégebb nemzedékéhez tartozott. Csáth Gézőnek, Kosztolányi Dezsőnek, Gyóni Gézőnek volt kor- és íróháza.

A város díszsírhelyet adományozott az elhunyt írónak, ahogy ő azt utolsó regényének egy helyén kívánta „száraz, portmentes helyen, szép kilátással”, temetésén megjelentek a város kulturéletének a vezetői, a noviszádi Magyar Szó küldöttsége, írók és újságírók. A Járasi Kulturális Tanács, a Vajdasági Magyar Irodalmi Társaság és a szuboticei írók Klubja nevében Kvazimodo Braun István búcsúztatta a halottat, akinek beszédét az alábbiakban közöljük.

Egy maroknyi tollforgató nevében állok koporsód előtt Munk Artur, vajdasági író, elköltözött ember, elköltözött alkotó, elköltözött barát és nem tudom, kihez szóljak? Hozzád-e, vagy azokhoz, akik elkísértek utolsó utadra? Nem tudom, hogyan kezdjem búcsúszavaimat? Úgy-e, hogy: megrendülten állok koporsód mellett, ahogy a halotti beszédek már kezdődni szoktak. Tudom, hogy ez tulságosan banális és konvencionálisan hangzik. És mégis. Mégis megrendülten állok az egykori Munk Artur szótlán lénye mellett. Nemcsak személyes kapcsolataink miatt, hanem azért is, mert az a kis család, amely az ihlet szentségével van megáldva és megverve, az a kis család, mely a másik embernél jobban szenvedni, mélyebben érezni kénytelenység pecsétével van megbélyegezve — kevesebb lett egy olyan taggal, aki

köztünk az élen haladt. Nem tudom, úgy kezdjem-e mondani valomat, hogy megrendülten állok koporsód mellett Munk Artur, vagy feltegyem-e helyette a kérdést, hogy meghal-e egyáltalán az író, akinek alkotásai nemzedékeken keresztül elevenen és frissen hirdetik a felvilágosodást hozó betű örök becsületét? És ha megkérdezhetnének, és ha felelhetnél erre a kérdésre, tudom, mi lenne a válaszod. Tudom, mert talán egy évvel ezelőtt beszélünk erről a problémáról. És tudják ezt mások is, mert ha nem mondtad ki nyíltan, mint nekem, a véleményedet, mondtál ehelyett valami mást. Valami mást, ami ebben a pillanatban összeszorítja a beszélő torkát. Világokat jártál be életed során. Küzdöttél és tanultál évtizedeken keresztül, mire az orvostudomány nagyszerű hivatásának szentelhetted időd nagyobb részét. Orvos lettél, ki a tudomány mellett pénzt is gyűjthetett volna prakszisa alatt, de a te számodra a pénz nem jelentett semmit, nem a pénz jelentette az életet, hanem a betű, a képzeletet elbeszélő varázsszavak, az írás művésze. Szeretted az életet, mely annyi örömet és bánatot, annyi küzdelmet és szenvedést, annyi bukást és győzelmet hoz az ember számára. Szeretted, az író, a művész meleg szeretetével és tudtad, hogy az író, az alkotóművész addig nem hal meg, amíg papírra nyomtatott szavai, szíve dobbanása, gondolatainak füzére ott él az olvasók sokezres táborában. Tudtad, hogy az író nem halhat meg, tudtad, hogy nem halhatsz meg, mert sok évtized fog még elmulni és a betűt olvasó emberek tömkelege, a régi újságok papírlapjain, könyveid fedőlappjain ott találja a jelzést, hogy írta: Munk Artur. Az ember élete végéig, sokmindenben gyerekek marad. Gyerek marad abban, hogy szeret és abban, hogy gyűlöl és gyerek marad abban, hogy élete végéig szereti hallgatni, szereti olvasni a csodálatos történeteket, a képzeletét izgató meséket, regényes legendákat. Ahogy elkezdi Andersen meséivel és folytatja a regényírók alkotásaival, a könyv az emberiség legjobb és leghívebb barátja lesz. A munkában elfáradt ember megpihen a mese édeskedves képzeletvankosán. A beteg elfelejti rettegését a bizonytalanságtól, amíg szeme rátapad a regényes történetek magával ragadó szavaira. A gyerek, aki csak az A, a B, a C összefüggéstelen hangjait tanulja meg, az író alkotásán keresztül ismerkedik meg az élet valóságával, az író tanítja meg őt gondolkodni, az író tanítja őt hazaszeretetre, az író tanítja szerelemre, harcra, küzdelemre, odaadásra.

Es te író voltál, Munk Artur, a legtöbb, ami alkotó ember lehet.

De az írónak is van több fajtája. Van, akinek a munkáján jobban, van akinek a munkáján kevésbé kell elmélyednie az olvasónak. Vannak, akik a történelem titkait tárják fel az olvasó előtt és van, akiknek képzelete elviszi az olvasót a jövő század sejtelmeibe. És, többek között, van, kevés, ebből van a legkevesebb, van író, aki a világ legnagyobb kincsét, a mosolyt hozza a gondterhelt ember házába. Aki néhány szavával órákra, napokra fel tudja deríteni a kedvét vesztett, elcsüggedt embert. Van, ebből van a legkevesebb, van, aki kacagást tud varázsolni az emberek ajkára. Azt mondják, hogy az ilyen író a világ legnagyobb jótévője.

Ez voltál te, Munk Artur, a mi vidékünön, fél évszázadon keresztül.

Az olvasó legnagyobb jótévője.

Két kézzel, számolatlanul szórta valaha hétről-hétre az újságok hasábjairól humoros történeteid gyémántkincseit, melyeket talán ép-

pen most fogunk összeszedni, mikor többet nem játszatsz káprázatos csillagszóróiddal, de amelyek biztosítják neked az örök életet.

Furcsa játéka a véletlennek, hogy sok-sok évvel ezelőtt, mikor az első világháborúból hazajöttél, a te hangod altatott el engem, akkor fiatal gyereket egy súlyos operáció előtt. Az volt a te első működésed a világháború után. Te szoritottad arcomra az éteres maszkát és én most is hallom a hangodat, hogy ismételjem utánad, hogy: 1, 2, 3, 4... és álomba ringattál.

Ez az én életem első búcsúztatója... amikor most neked kell téged álomba ringatnom.

Hosszú, békés, nyugodt álomba. Úgy is mint író társad, úgyis, mint olvasó. Thurzó után te vagy a második, aki innen elköltözött és talán Dante világában most már megkezdhetitek annak a kis írói körnek a megalapítását, amelynek előbb-utóbb mi is tagjai leszünk. Előre mentél, de itt hagyta számunkra éleled tapasztalatait, álmaid feljegyzéseit, derűd soha nem múló mosolyát, egész a viszontlátásig... Én pedig az írók és olvasók nevében neked ezt: „Köszönöm addig is.”

Regény a forradalom optimizmusáról

A forradalmak vetik fel a legizgalmasabb, a legmélyebb a legemberibb emberi problémákat. Olyankor nemcsak egy társadalom szülési görse ráng át az embereken: minden embernek külön-külön is, ilyen vagy olyan módon, részt kell vennie, cselekvő módon bele kell avatkozni ebbe a véres és mégis annyi bizalommal és bizakodással teli vajudásba, amélkül, hogy osztálya és kicsi emberi világa fenntartásait meg kellene tagadnia, ha ellensége a forradalomnak, és fenntartás nélkül kell belevetnie egész életét, ha akarója az újnak, vágyója az eljövendő szebb, emberibb igazságoknak. Az emberi problémák minden ilyen válsága újra és újra felveti az ember társadalmi és egyéni kérdéseit, újra arra kényszerül mindenki, hogy felülvizsgálja léte eddigi alapjait, cselekvése és magatartása normáit, újra meghatározza helyét az új koordinátarendszerben, egyszerűen, mert minden addigi norma semmissé vált, az értékek új mértéket kapnak, öröknek hitt igazságok devalválódnak és a gúnyolt, kipellengérezett, megcsúfolt és kitagadott, üldözött erények egyszerre dicsfény-sok lobbogják körül az embereket. Különös, addig nem látott, vagy észre nem vett embertípusok jelennek meg, betöltik a keletkezett vákuumokat, szenvedélyük, cselekvésük forralja, izítja környezetüket; erényeik, emberi értékeik egyszerre általános érvényűekké válnak, új társadalmi erkölcsöt teremtenek, annak az osztálynak erkölceit, amely bízva elhivatottságában, engedelmessé a társadalmi fejlődés vastörvényeinek, új világot akar teremteni a régi és rommá vált azelőtti helyett. Ennek a bizakodásnak a neve pedig optimizmus: a forradalom, a forradalmiság optimizmusa.

Sinkó Ervin egész életművét, szépírói munkásságát e bizakodás ábrázolásának szentelte. Nincs írónk, aki ennyire és ilyen mértékben ennek az egy hatalmas élménynek áldozná minden írói képességét. A legjellemzőbb sinkói magatartás éppen e tény felismerésével válik tökéletesen érthetővé. Nála a forradalom emberi élmény és művészi feladat, tegyük hozzá: a legma-

gasabbrendű írói feladat egyszerre. Hite, világnézete és írósága alapul ezen a tényen. A világtéremtés mámore ragadja magával, és nincs számára ezután más, nagyobb és méltóbb téma. A legmélyebb emberi mélységek nyílnak így meg és az emberi alkotó kedv tornyosuló hullámai magasodnak előtte. Ha van Sinkó szépírói munkásságával kapcsolatban valami izgatott, akkor éppen a forradalom szerepének és hatásának felismerése az. Azt hiszem ritka író egyéniségében találkozott össze ennyi harmóniával a lázadás és az íróság, mint éppen Sinkónál. Idegenkedhet nehézveretű mondataitól, reflexív essay-stilusától az olvasó, de nem tagadhatja le egy pillanatig sem, hogy hatalmas élményekbe merülhet, ha túltezi magát ezeken a látszólag elutasító, elidegenítő és elriasztó akadályokon, legyőzve kényelemszeretétét. Sinkó is, akárcsak Proust vagy Faulkner, nem kíméli az olvasóját (vajjon Balzac kímélte-e?), nem könnyíti meg az olvasást sem a felszínes gondolat, sem a könnyed, briliáns stílus. Nemcsak a gondolatok áradata, hanem a fegyelmé merevült élmény is az akadályok legyőzésére kényszeríti az olvasót. Természetesen Sinkónál is, akárcsak a többi ilyen természetű írónál, ez a magatartás semmiesetre sem mondható tudatos elzárkózásnak az olvasóval szemben. Az író és stílusa annyira egy Sinkónál, hogy ezt lényeg legbensőbb ilyen megnyilvánulásának kell tartanunk, annál is inkább, mert Sinkó, a pompás marxista gondolkodó és tanulmányíró az irodalomról alkotott felfogásában sem térhet le az egyénisége megszába útról.

Az élményei fontosak, amelyeket el kell mondania, művészi formába kell öntenie, hogy megmaradjanak, így is, a művészet külön törvényeiben élve, az utókor emlékezetében. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban azt aényt sem, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy Sinkónak sikerült megoldania az irodalom (vonatkozik ez a jugoszláv irodalom felszabadulás utáni szakaszára elsősorban) akuttá vált problémáját: a forradalmat a regény magasabb

követelményei szerint ábrázolni, emberi módon emberi lényekről, emberi problémák összetevőjeként tárgyalni. Sinkónak sikerült a forradalomról minden romantika és páthosz nélkül emberi hangon, emberi közelségből, emberek perspektívájával és perspektívájából beszélni. Sikerült neki művészetként (és lehet-e ezen a téren más is művészet?) a forradalom kérdéseit emberi kérdésekként taglalnia. Ezek az elvieké-
 tőbb elvi és gyakorlati kérdése volt és az ma is, így túlnőnek azokon a kereteken, amelyeket Sinkó regényével kapcsolatban elmondhatnánk éppen azért, mert nem egy regény a példa, az írói munka egyik legnagyobb problémája az irodalomnak mai és közelmúlt szakaszában. Külön kell beszélnünk erről Sinkó regényével kapcsolatban, mert Sinkó munkásságában szerencsés megoldását találjuk éppen ennek a kérdésnek. Hogy Sinkó regénye jó példája e probléma sikerült írói megoldásának, azt nemcsak az író mély marxista, forradalmi és a forradalomból táplálkozó szemléletének tudhatjuk be, hanem, amint már jeleztük, a magyszerűen ábrázoló és szerkesztő írói képesség szerencsés összetalálkozásának is tulajdoníthatjuk.

Mióta mai értelemben vett regényeket írunk, azóta a regény és a forradalom irodalmi problematikája állandóan napi irodalmi kérdés, szerkesztési, ábrázolási, politikai, világnézeti probléma. Jókai éppen úgy megoldási lehetőség e téren, mint Flaubert, Eötvös József, France, Solohov, Hemingway, Davicsó, Csószics, Gorki vagy Sinkó Ervin. A forradalomhoz való közeledés ezer útja nyílik meg a legfeljettebb retrospektív pillantása is. Lényegében azonban két alapproblémára egyszerűsíthetjük le e gazdag változatokat. Az írók jórésze kívülről közelíti meg problematikáját. Sinkó azon kevesek közé tartozik, akik megpróbálták a forradalomból kiindulva objektívizálni a különben lírai hevületű emberi körülményeket. Sőt Sinkó tovább megy, azt vizsgálja, hogy hogyan tükröződik a forradalom a magánember lelkitükrén, hogyan válik a magánember, a tökéletesen individuális kálapált ember forradalomra. Azt a pillanatot le-
 si meg, amikor ez a folyamat végbermeg; és legnagyobb alkotói megvalósítását éri el, ezt a forradalomra és a forradalom embereire nézve oly döntő pillanatot. Ezért nehéz regényében e két tényezőt különválasztani, és ezért válik minden írása, különösen pedig az Optimisták, ilyen jellegű legjobb alkotásunkká.

Az Optimisták minden mondanivalóját, emberi, forradalmi hevét néhány ember hordozza, kikben a lázadás emberi feladatát, emberi egyéniséggé nőtt, kik ezt forradalomná, társadalmi tetté, világrengető tényvé változtatták emberségük hatalmas energiáival. Bennük öszpontosul a kor, a törekvések, a vágyak bennük burjánznak. Természetes tehát a hősök gazdag skálája e műben. Nemcsak számbeliségükre gondolok. Egyéniségük mélységére, jellemük differenciáltságát kell elsősorban hangsúlyoznunk. És Sinkó éppen itt van elemében. A bőséges epikus áradás, a lélekelemzés finom érzéke, a pompásan árnyalt elemző és ábrázolókézség itt, az ilyen problémák megvalósításában ülnek diadalukat. Mert a legnehezebb talán a forradalmat így egyénisítetten ábrázolni. Az egyénisítésnek is azonban határai vannak. A regény természetéből következik, hogy nem Kun Béla vagy Szamuely regénybeli szereplését várja az olvasó. Az irodalom kollektív tudata mélyebb és hatalmasabb, mint hogy a neves történeti hősöknek

szenetelne oldalakat. Tolsztoj ilyen értelemben kivétel és nem Móricz a szabály. A névtelen hős, a társadalmi, politikai harcok névtelenje az, akit az irodalom magáénak vall. Sinkó regénye itt is szép példa. Milyen pompásan érzékelteti, hogy a magyar október és az utána következő hónapok nem csak Kún Béla és a többi neves forradalmár forradalma, hanem a névtelen milliók, kik Kúnékat is felszínre dobták, maguk teremtvé maguknak vezérlő csillagokat.

Ebből következik aztán, hogy Sinkónak a forradalom, konkrétan az ezerkilencszáztizenkilences magyar proletárforradalom, erkölcsi, etikai probléma, amelyet hősei a maguk emberi módján a tisztaság és a becsületesség magasságába emeltek. Ezért lesznek valóban emberek-ké, a forradalmat csináló és forradalomszülte emberekké. Így érthető csak az optimizmusnak az áradása, amely le tudja győzni a vereséget, a megpróbáltatást is, így tűnik el az a pillanatnyi féltreértés a cím és a regény elolvasása után támadt keserű és kissé gúnyos érzésű ellentmondás is, és így válik a „hivatalból optimizmus” általános érvényű emberi érzéssé, a jövőbe vetett hitté, amely túl tud nőni pillanatnyi vereség és kiábrándulás sorozatán mindent elsöprő hatalmas lendületként.

Ez az az erkölcsi alap, amely nélkül Sinkó hősei aligha léteznének. Enélkül Czinner Erzsí Antigone-természete vérszegény aszkétizmussá sorvadna, Bati és a nyomorék hadfi Kozma György becsületes önfeláldozása észtelen és céltalan önmészárlássá fajulna. Sinkó művészte hatalmas emberi és történeti távlatot feszít hősei mögé és harmonikus egységbe sorítja a hősök és a történelem, ember és erkölcs, emberség és forradalom széthúzó erőit. Czinner Erzsí egy modern Antigonéja egy új kor küszöbén és a változások ellentmondásaiban küzdő proletáriátusnak. Aligha tagadhatnánk meg tőle az antik hősök fennkölt erkölcsét és kikalapált egyéniségét, amely nem fél és nem átal a sorssal is, ha kell, szembeszállni. Ez magyarázza meg a sztrájkktörő Kóczian megtérését és példamutató életét, Kozma György hirtelen céllal és az addigi tehetetlenséget felváltó aktív tevékenységgel megtelő sorsát, Bati kétkedéssel és szenvedéssel, tévedéssel és skrupulusokkal teli életét, amely le tudja győzni egy vesztésre ítélt forradalom minden hibájából és gyöngeségéből származó kedvtelenséget.

Antik tragédiák harsogó küzdelme folyik itt embereken és emberek között. Bati úgy mozog, olyan érzésekkel rakottan hordozza életét, mint a Salamiszra készülő görögység valamikor. Ami megrészegíti, az a bátorság, amellyel ki merte hívni a sorsot, ujjat mert húzni egy új, igazabb társadalomba vetett hittel az állandónak látszó régi ellen, amely még addig mindig talált módot és eszközt, hogy féket vessen a kitörni próbálkozó emberi indulatoknak. Sinkó azonban jól tudja, hogy az emberi indulatok sohasem ideákban (de azokban is!), hanem embereken, a szó leghétköznapibb értelmében vett és így értelmezett embereken testesülnek meg. Itt az egyik legnagyobb erénye. Meg merte látni és meg merte mondani, hogy a forradalom, ebben az esetben a sikertelen tizenkilences magyar, a forradalom sorsa az azt csináló emberek karakterén és hibáin is múlik. Ennek a forradalomnak hibái az embereké is, de maga a forradalom mindig túlnő és a jövőbe ível függetlenül a pillanatnyi megvalósulások szerencsés vagy szerencsétlen előmenyeitől és megvalósulásától. Különben abszurdum lenne forradalmárnak lenni,

optimistaként szenvedni el a vereségeket és győzni le a gyöngeséget és az emberi gyarlóság ezzel járó következményeit. A kapitalista társadalom világosan meghúzta a határt és mindenki tudja ki hová tartozik. De nem lehet és nem szabad tagadni az embert a határon innen és túl, az embert, aki bár vágyta és akarta a forradalmat együtt izzóan és hevülön feszítve és feszülve a növekvő tömegek emelkedő öntudatával, meghököl és megijed, amikor tennie kell, amikor bekopogtat hozzá a forradalom gyakorlata is.

Sinkó így emberi oldalára fordítva a társadalmi fejlődés hibáit és a konkrét forradalom valóságos tényeit, mélyen emberi hatásokat ér el regényében. Események, történeti tények nyomán és azokból bontakoznak ki hősei, szinte azok szülik a Kozmák és Batick milliőit, majd életük ismét újabb tények és események indítékai válnak: Sinkó művésze az ilyen ábrázolásnak, stílusa pedig hű tükrök és alázatos kísérője az írói munkának esszészerűségével, tanulmányjellegével. Ez Sinkó íróságának egyéni veretéhez tartozik, éppen úgy, mint ahogy Sinkó tulajdonsága az az őszinte igazmondás is, valóság-

feltárás is, amelyet e regényben találunk. A magyar forradalom (amelyről különben eddig még nem hallottunk őszinte szót és tárgyilagos értékelést) minden lényeges hibája felbukkan a műben. De ez a tárgyilagos helyzetfeltárás egy pillanatra sem csökkenti a mű értékét és jelentőségét. Az áradó optimizmus feltör, a bizalom, a hit a forradalom, a proletariátus végső céljait illetően, melyet egy vereség még nem tud semmissé tenni, és diadalmas hittel hirdeti az emberek ember voltát, az igazságért folyó harc gyönyörűségét.

Mély és sokrétű regényt kaptunk Sinkó Ervintől, mely minden olvasáskor új problémák, új igazságok, az emberi erkölcsök új tárházának felfedezését teszi lehetővé gazdag gondolati és érzelmi skálájával. Eppen ezért jelentős (ha kisse túlzásnak is tekintjük Romain Rolland ismert nyilatkozatát e regényről) e mű, nemcsak irodalomelméleti megvalósulásaival, hanem emberi és erkölcsi, politikai mondanivalójával is.

BORI IMRE

Sulhóf József: Varázsvessző

Sulhóf József regényének három jugoszláv fiatalember a hőse, akik a maguk egyéni vérmérsékletével ugyan, de mégis együttesen képviselik a hadifogoly típusát, a háborúból szabaduló új világban, a békés Európában reménykedő lelkes embert. Ez a három volt katona a német hadifogságból nem térhet mindjárt vissza hazájába, a szabadulás örömét ott próbálják kitombolni egy kis szerelemben, kíváncsi és kalandos utazgatásokban a romjaiból eszmélő Európa nyugati térfelén, valahol Németország, Hollandia, Belgium és Páris között, s így lesznek nemcsak tanul, de hősei is a háború epilógusának. Egyikük véletlenül tudomást szerez a legvőzött nemzetiszocialisták földalatti szervezkedéséről s ezzel kezdetét veszi egyrészt a három fiatalember regényes kalandja, másrészt az az izgalmas és az egész nyugati világot egyidőre gondbaejtő küzdelem, melyet a győzteseknek kell megvívni a leverte démonizmus utolsó kísérteivel: a hitleristák ellenállási mozgalmának embereivel.

Ez a harc már nem lövészárkokból, légi csatákban és reguláris egységekben folyik, hanem zenés lokálokban, népes utcák forgatagában s polgári családok tűzhelye mellett, de keményebb és könyörtelenebb a háborúnál.

Ezt a háborzongató és ezernyi témába szerteágazó anyagot, a háborúutáni kornak ezt a dokumentumát egy filmen láttuk már, — s tegyük mindjárt hozzá: nem a legjobb filmekben, — az irodalomban talán Sulhóf regénye fogja össze először. A Varázsvessző tehát két pillérre támaszkodik: a megtörtént eseményekre és a képzelet játékára. S mindjárt előjáróban meg kell állapítanunk, hogy a valóság és a képzelet ebben a regényben sohasem válnak el egymástól, a cselekmény egyöntetűsége az íróknak ezen a vidéken szokatlan mesterségbeli erényeit dicséri. A mű tehát nem vajdasági regény. Akárhol megírhatták volna és ilyen formában, ennyire a nagyközönség felé fordulva, aligha írták volna meg bárhol jobban. A kalandregénynek megvannak a maga sémái és Sulhóf azokat kitűnő érzékkel kezeli, mindig ébren tudja tar-

tani az olvasó érdeklődését anélkül, hogy regényének cselekménye, meséjének bonvolítása a bűnügyi történetek trivialisában fulladna. A hiteles adatokból vett grand guignol épül bele a regény szerkezetébe s így nemcsak egy élvezhető és izgalmas, de előremutató és szándékában roppant tanulságos korrajzot kapunk.

Persze az íróknak a cselekmény szálainak vezetése fontosabb volt, mint alakjainak közvetlenebb és részletesebb ábrázolása: az ilyenfajta írásmód nem időzhet el emberi részleteknél, mert kívülről szemléli anyagát s az életet, ha azonban valami mégis zavarja az olvasót ebben a regényben, hát az éppen az a felismerés, hogy az író nem a kalandregények kisigényű mestereinek a soraiból való. Egy mű jelentőségét nem a téma teszi, hanem a megírás. Dosztojevski a Bűn és Bűnhődés témáját olcsó kalandregénynek tervezte s korának egyik legmonumentálisabb alkotása került ki a keze alól, mindenesetre egy olyan mű, amely egészen új lehetőségeket adott az irodalomnak.

Sulhóf József elbeszélői készsége, elegáns mértékkel tartott hangja ott figyelmezteti az olvasót, hogy nem igazi kalandregény-íróval van dolga, ahol a cselekmény megengedi a szerző számára a szubjektív vallomást s mintegy céljától függetlenül egy-egy pillanatra feltárja a maga emberi vágyvilágát esendőségét, álmait. Ott tehát, ahol az írás több, mint mesterség, fölényesség az anyag és az olvasó fölött; ott ahol nem a mese lendületét fokozza, hanem a mélyebből jövő hangokra hallgat. S ilyen rész nem egy van a regényben. Már az a tény is, hogy a regény főhősét, Ivánt, minduntalan a maga tükkörképéből rajzolja, a művészi exhibíció szükségét érezteti. Nem az a fontos itt, hogy mennyi volt az elképzelt mese Topolcsanin Iván kalandjaiban s mennyit élt át maga az író, hanem az, hogy a történet logikus vezetésén túl is él valami a regényben, kicsit talán megfoghatatlanul, olykor idegenül a maga környezetében, de mégis mindig visszavonhatóan: az író küzdelme önmagával.

Kérdés szükség volt-e Sulhóf Józsefnek erre a fölöttébb reménytelen küzdelemre, ha már pretenziózan kalandregényt akart írni? S ha azt mondjuk: igen, — amit különben a szubjektív feltárulkozás mindúntalan megnyilvánuló szükségére bizonyít — akkor az írók kell köszöntenünk Sulhóf József új regényében, az író, akit a szándéka megalkuvásra készíthetett, de megtagadni mégse volt képes önmagát.

S amikor megállapítjuk, hogy a Varázsvessző lebilincselően érdekes regény, melyet egy komoly írói egyéniség sajátos koloritja tesz színeiben is harmónikusá, akkor nem a téma megírását várjuk a továbbiakban Sulhóftól, hanem egy szervezesebb, egyszerűségében is gazdagabb, de mindenképpen sajátosabb élményanyag kihordását. S ennyit Sulhóf József is megérdemel önmagától.

Herceg János

Egy költő regénye

Branko V. Radicević: *Bela žena*, regény. Minerva kiadás, Szubotica, 1955.

„Meg kell várni a nagy fehér asszonyt” — írja „Föld” című verskötetének egyik darabjában Bránko V. Radicević, a fiatal szerb költő, aki „Fehér asszony” címen adta ki regényét. Ő megvárta a fehér asszonyt, valahol, a szerelem útvesztőin. Regénye, amely duzzad az erotikától, ezekről az utakról szól. Szenvedve, boldogan, kínban és kéjben élnek a test szerelmének rabjai, s ha a Fehér Asszonynak van valami hibája, akkor hiányossága az, hogy az író szándéka oly sokszor bukkan fel a sűrű, forró lírai szövegből. Radicević keresi az alkalmat, hogy rámutasson: az élet számára elvesztek azok, akik a test vágyainak hullámaiba vetik magukat, ottfulladnak a szerelem ágyának isteni poklában. A didaktikus regények idejüket múlták, ezt maga a regényíró is nagyon jól tudja; tudja azt is, hogy ilyen regény nyel lehet legkevésbé „megjavítani” valakit. Épp ezért kifogásolhatjuk, hogy művével mást is akart adni, nem csak regényt.

Anna és leánya, Ivana, talán nem típusai, de gyakori jelenségei a társadalomnak. Ők azok, akik nem ismernek, nem látnak más célt maguk előtt, mint a testi szerelmet. Ha nem is akarják, már bennük él ez, életük nem más, mint egy végtelen szerelmi aktus. Tragikum van ebben az életben, mert amikor elnyerik a testi boldogság rövid pillanatait, a kéj perceinek hosszú láncolatában elvesztik emberi méltóságukat. Használati tárgyak lesznek, bár ezt ők nem veszik észre. Csak lassan, fokozatosan épül Ivanában a tudat, egy élet megy rá a felismerésre, hogy múlnak az évek, jön a fáradság, a vég.

Bránko V. Radicević nem regényíró. Fehér Asszonyában is a lírikus él, az a költő, aki a „Föld”-ben egy rettenetes, goromba, izzó szerelmet énekelt meg. A rövid fejezetek (157 oldal — negyven fejezetben) épp arra utalnak, hogy Radicević inkább rövid, lírai részleteket írt, rakott egymásra, mint egységes, át-

fogó regényt. Műve két asszonyról szól, anyáról és lányáról, de egyik élete sem befejezett egész előttünk, csak rövid képekben, a szerelmi láz apró villanásaiban ismerjük meg őket. Valójában nem is teljes jellemek, mert abból, amit az író róluk mond, nem tudjuk megrajzolni teljes lényüket; vagy talán ők egészében véve csak szerelemből, odaadásból állnak? Ezek nem hiányosságai ennek a nagyon szép, nemes, érdekes könyvnek, hanem problémái; felvetik azt a kérdést, vajjon egy ilyen tárgykör feldolgozásához megfelelők-e a regény klasszikus értelmében vett keretei, vagy más forma kutatására van szükség. Mert a „Fehér asszony”-ban csak egy dolog állandó, változatlan: az erotika. Ez köti össze a részleteket, képeket, férfiakat és asszonyokat, az időt és a teret. Az író koncepciója szerint az erotika megrontja, megkeresíti az ember életét, tönkre teszi, elpusztítja. Anna és Ivana el fog pusztulni. De, tennénk hozzá mi, a szerelem megmarad. Az ember szenvedélyei egyidősek magával az emberrel. Radicević, amikor talán azt akarta megmutatni, milyen azoknak az élete, akik a szenvedélyt uralják, emléket állított, irodalmi emléket, a szerelemnek. Hibái, tévedései ellenére a „Fehér asszony” jó könyv. A jugoszláv irodalom a Fehér Asszonnyal még egy értékes regényt kapott egy olyan időben, amikor, ugylátszik, kedvező légkört és talajt leltek a regényírók. Az már azonban kérdéses, vajjon Radicević képes lesz-e másról is írni regényt, olyan jó regényt, mint a „Fehér asszony”; vagy marad annál a műfajnál, amellyel kezdte irodalmi pályafutását, s lemond a nagyobb lélegzetű művekről. Ez persze csak a jövőben tűnik ki, de a „Fehér asszony” lírai hangja, szerkezete, a Radicević lelkialkata is amellett szól, hogy a költészet az ő igazi kifejezési formája, hogy versben tudja legmeggyőzőbben elmondani mi kinozza őt és a világot.

Tomán László

A titokzatos Kafka

Günther Anders: *Kafka — pro és kontra* (A per alapjai), Narodna prosvjeta kiadás, Szarajevó, 1955.

Számunkra, akik most ismerkedünk a modern világirodalom legnagyobb alkotásaival, és sehogyan sem tudunk megelégedni a valóság klasszikusan realista, dickens-balzaci ábrázolásával, hanem új szempontokat, új módszereket

keresünk és követelünk, számunkra Hemingway, Faulkner, Moravia, Camus művei mellett, sőt, felettük, Franz Kafka a legnagyobb felfedezésünk, Franz Kafka, ez a zsidó-cseh-német-osztrák polgár, ez az anti-polgár, ez az idegen.

Az első ismerkedés a „Per” volt (Der Prozess), úgyis mint vádirat egy rendszer ellen, úgyis mint vádirat a bennünk rejtőzködő megalkuvásra való hajlamosság ellen. Azután jött a kukaccá változó Gregor Samsa irtóztató története. Mi olvastunk, ámultunk, ámulva olvastunk, lehetetlen volt megtalálni a kiutat ebből a labirintusból. Kafkát nem nehéz megérteni. Csak egy kis intuíció kell hozzá és helyzetismeret, és akkor már valóban nem tudjuk: nem változtunk-e önmagunk is kukaccá, egy olyan undorító kereskedelmi utazóvá, nem járunk-e mi is padlásról padlásra, hogy jelentkezzünk a bíróságon, amely nem vádol, mégis ítél. Mindenesetre zseniális írókat találtunk Kafkában, aki talán többel járult hozzá történelemszemléletünk és irodalmi nézeteink kialakításához, mint mások.

De ki ez a Kafka, és mit akar? Erre a kérdésre nehezebben lehetett válaszolni, mert Kafka az az író, aki titkokról ír, s közben maga titokzatos marad, akinek írását meg lehet fejteni, de ő, nyúlánk arcával és mélyen ülő szemével megtartja a szfinx hideg, rejtelmes tekintetét. Mit ér akkor minden erőlködésünk, ha a művekben látjuk, de nem értjük az embert, aki feltétlenül ott van minden írásában, s joggal kételkedhetünk abban, hogy a művet megértettük, ha a művész nem lép elő. Így voltunk Kafkával. Günther Anders kis könyve, amelyről most tulajdonképp írni akarok, kulcs Kafka titkaihoz. De mint a zár, a kulcs is komplikált, s a „Kafka — pro és kontra” épp úgy nem lehet népszerű magyarázat, mint ahogy Kafka sem lesz sohasem népszerű író. (Vagy mikor voltak népszerűek azok az idegenek, akik senkit sem sajnálva mondták ki az igazságot?)

Anders nem magyarázza Kafkát. Magyarázni legfeljebb az egészen felületi dolgokat lehet, Kafka pedig sohasem felületes. Ezért An-

ders a társadalmi, lélektani és esztétikai elemzést választja módszerül. Kafka műveinek bonyolult részleteit és rejtelmes egészét elemzi kimerítően és kielégítően. Van a klasszikus irodalmi eljárások védelmezőinek egy kedves vesszőparipájuk a modern irodalom elleni hadakozásukban: a modern írókat csak kommentár segítségével lehet megérteni. Azt közben elfelejtik, hogy egy Homeroszt vagy Hesiodost vagy Dantet sem érthetjük meg eredeti vonatkozásaikban kommentár nélkül. Kafka azonban más. Az ő modern mitoszában egy kicsit még ma is benne él az emberiség, az ő „kommentárja” az élet, a kor. Amit Anders mond, az már nem is kommentár, hanem egy nagy mű gyökereinek a feltárása. A modern irodalom műveit minden olvasó beleéléssel érti meg; Kafkát is. Anders könyve a titkok titkait fedi fel, analitikus módszerével adja Kafka szintézisét, ez pedig több minden kommentárnál.

Günther Anders azt tarja Kafkáról, hogy a jelenségek torzításával reális képet kap. Képei paralizáltak, embereit elszakította az emberi teljességtől. Megfejtethetetlen kérdéseket tesz fel, s ezért filozófiailag és erkölcsileg használhatatlan író. Műveinek első síkjába a kísértetit állítja. Ő a legradikálisabb ellensége saját magának. Nem volt méltó a saját, rettenetesen ironikus kalandjához. Realistája és védelmezője volt az elidegenedett világnak.

Ezek Anders következtetései. Aki olvas-ták Kafkát, azok elismerhetik, hogy Anders könyve, elemzésében és megállapításaiban, kitűnő kulcs a titokzatos Kafka megértéséhez.

Tomán László

A francia irodalom új neve

François Sagan: Jónapot bánat (Bonjour tristesse). Regény. Narodna prosvjeta kiadása, Szarajevó, 1955.

A francia irodalmi kritika, avval, hogy a tizennyolc éves François Saganak ítélte oda díját, új nevet adott a francia irodalomnak. Későbbi korok irodalomtörténete másképp is vélekedhet majd az írónőről, talá el is felejt, de ez a regény ma, úgy ahogy van, az élő irodalomé. Ha nem volna más, csak a szerelem regénye, a „Jónapot bánat” megállná a helyét; az az őszinteség, amely minden mondatából olyan fényes, nyílt szemmel néz ránk, már az átlagos szerelmi történetek fölé emeli a könyvet. De ott van egy kép is, a francia társadalom felső köreinek bentről, szinte az osztály szívéből, mégis kegyetlen, önmarcangoló, leleplező vonásokkal megrajzolt képe.

Lényegesnek tűnhet ennek a regénynek erkölcsi problematikája, mert mindaz, amit Sagan a maga módján megoldott, még nem végleges és nem általános érvényű megoldás. Ebből a szempontból esetleg kifogásokat emelhetünk ellene, el is ítélnék, de a regényen, mint

irodalmi jelenségen ez mit sem változtat. Azt nem tagadhatjuk, hogy olvasás közben magunk is csodálkozunk Sagan attitűdjén, de csak azért, mert íráskészsége feledteti velünk tizennyolc évét és azt, kikről ír. Más szempontból, ha sikerül megszabadulnunk Sagan nagyszerűen érvényesülő szentimentalizmusától, és attól a bánattól, amelyet stílusával szuggerál, mindinkább egy fiatal lány, — tegyük hozzá: egy el-kényeztetett lány — vallomásának lágy, sötét körvonalait látjuk. Amit Sagan elmond, az a franciák számára mindennapi valóság lehet; a mi részünkre egy idegen életforma dokumentuma; egy olyan életformáé, amelyben „viharos külső életet” kellett élni, hogy „a lélek nyugodt lehessen”, ahol avval lehet dicsekedni, hogy „milyen kellemesek a felületes gondolatok”. A franciák talán más szemmel nézik ezt a regényt, amely szerkezetileg sikerült, érett vagy inkább koraérett stílussal megírt mű.

Tomán László

A költő álma

(Jegyzetek Urbán János verseskötvényéről)

Költészetünk természetének jelentős része ma úgy jelentkezik, mint visszapillantás a megtett útra. Egy kicsit olyan curriculum vitae vagy még érzelmesebb és líraibb fölöadásban való, amelybe emlék és nosztalgia, hivatkozás és útlevel a holnapba — minden belefér.

A költő a saját énjén át vetíti felénk élményanyagát, a mondanivalót. De nem is igazi költő az, aki kívül áll a versen, s nem deréig benne, úgy ahogy látja a dolgokat. A romantikus költők lobogása volt az, hogy minden kis élmény strofába szedésénél költői pózba vágják magukat, minden válogatott szónál érezni lehetett, hogy lobog a hajuk, úgy lobog, mint az a tűz, amely költészetünkben él, de — sajnos — sokszor csak megkésve látták, vagy az utókor megkésve látta, hogy görögtűz volt az egész. Ne feledjük, vannak ma is romantikusok, neoromantikusok, akik a kor szavához igazítják a verset, de éppen úgy pózolnak mint XIX. századi elődeik, néha sikerültebb, néha sikerületlenebb pózban.

Vannak költők, poéták, akik ha megtalálják a hangjukat, rázendítenek a dalra s bármit is írnak föl címül a strofák fölé, elejétől végig mindig azt dalolják. A hajnalt, az estét, a reggelt, az országutat, a lengő búzakalászokat, ez azután olyan lesz, mint egy krétakőr, amelyen a költő nem tud többé keresztül lépni. Még akkor sem, ha a maga művészi kifejezőmódjának a legmagasabb csúcsáig elért, annál is inkább nem, mert ezekbe a formákba beleszeretett s nincs szíve többé a kiforrott formáktól elszakadni.

Igaz, ha a költő igazán költő, akkor nem is tudja önmagát megtagadni.

De mégis, vannak egyhelyben topogók. Vannak, akik esztendők óta ismétlik önmagukat, ugyanazt éneklik, amit egy évvel ezelőtt, és ugyanazok tapsolnak nekik, mert rímei nyomán szépen érik a búzakalász, szinte halljuk, hogy fakad a tavasz és szeptemberben az ökörnnyállal együtt keseregünk a vénasszonyok nyarán...

Mondjam azt, hogy ez nem akar értékcsökkenés lenni, mert szeretjük a tavaszt és szeretjük a szeptemberi hangulatot? ... Szeretjük a búzakalászokat, de milyen sokféleképpen meg lehet énekelni! ...

Esztendők óta olvasom Urbán János költészetét.

Ezeknek a verseknek olvasása közben gyakran eszembe jut, hogy kevés a kirobbanó tehetőség, az olyan lánglelkű költő, akiben nemcsak forradalmi tűz ég, hanem a művészet is él; s az adottságok a nagy korral vele egyidőben szerencsésen párosulnak. A mi korunkban ilyen né nőtt volna Górán, ha el nem ragadja tőlünk minden idők legnagyobb embertelensége.

Tehát, ha ilyen magasról veszem a hasonlatot, akkor nem sértő az, ha Urbán indulási korának egységéről beszélünk. Arról a korról, amikor nem volt a kezeügyében semmi más, csak az a belső tűz, amely költői megszólalásra készítette. Sokszor bántóak voltak az iskolás rímei, a keresett asszonánsai, a strofák nehézkes lépte, és a hasonlatok is prózainak tündek. A „Kalászok”-ban közölt versei épp csak hogy „életjel” adtak — s versei olvasása után ke-restünk benne valamit. Amit akkor nem talál-

tunk, azt később megadta nekünk az „Életjel”. Egy látható és hallható életjelet.

Most itt fekszik előttem verseinek második kötete. Azt adta címül: „Álmok a Tiszánál”, talán mert arról beszél, amit a Tisza partján mint gyermek és mint meglett ember álmódott. És azt mondja a címlap hátlapján, hogy „ezt a könyvet az adai TISZA szabómunkás szövetkezet anyagi hozzájárulása” segítette az olvasó elé. Szerény, szép ajánlás ez, olyan szerény, mint maga a költő.

Ebben látom Urbán legnagyobb költői és emberi értékét.

Nem olyan hangzatosan indult, mint Csépe, s nem is olyan szép skálával, de egyetlen munkásköltő Laták után, akinek nem vált erőltetetlen intellektuálissá a hangja. Urbán költészetében nincsenek csillogóan magas csúcsok, de nincsen benne poéta nagyképűség sem. Egyszerű és halk, amilyen egyszerűek és halkszavúak azok a munkások, akik a parasztok gerendás szobáiból jöttek, akik életük majd egynegyedét a hosszú téli délutánokon a búboskemence sötét szögletében töltötték el, s ha ott a pislács mellett költői gondolatokat szöttek, az ő vérmérsékletével csakis ilyeneket szöthettek:

Csak a szegényeknek beszéljek,
a nappalok tiszta hangján,
úgy, ahogy a harcok mesélnek,
amiket átélt a póri fajtám.

w

A kötet első verseiben csöndes tiszaparti vallomásokot mond el. Nincsenek benne erőltetett képek, sem erőltetett rímek, legalábbis nem úgy bukkannak elénk, mint régebbi verseiben, ahol a kényszermegoldások sokszor megzavarták a gondolatot. Urbán nem ismeri a jambusok és a trocheusok törvényeit, a verslábakat ösztönösen a fülével ellenőrzi le, de figyeljük csak meg, most már milyen szépen csengenek:

A búbos

kicsit öreg, kicsit vedlett,
lassan mégis fölnevelget
a jövődő szerencsének
néhány délceg nemzedéket.

Órzi, félti valahányat,
jólesik az oldalának...

Igaz, vannak versei, ahol a rövid és a hosszú szótagok nem követik egymást ritmikus rendben, s emiatt nem szívesen válik meg a négyes verssoroktól, de sokkal merészebb vállalkozásokba kezd, mint régebbi verseinél. A magánhangzók játéka is tisztultabb már nála, a nyelv tiszta muzsikáját is megéli, s mindjobban verseknek érezzük azt, amit leír.

Nem prózának.

De sok modern költőnek szemére vethetjük ezt, hogy nem vers, de még prózának is érthetetlen az, amit írnak s mennyire, de mennyire visszakanyarodnak a szürrealizmus felé.

Mert elszakadtak a földtől, elszakadtak a valóságtól s azt írják, ami mélyen a tudatuk alatt a ködben, vagy az álom vízióban él.

Urbán is álmodik. Ő meg is mondja: arról beszél amit a Tisza partján álmódott. De ő nem

valami megfoghatatlan légkörben keresi az elvesztett, vagy a még nem lelt énjét, hanem azt mondja el, amit a tiszaparti parasztek nehézkes levegőjű környezetében sóvárogva ébren álmodott.

Témái már ezért is forradalmiak.

Nem hivalkodva beszél arról, hogy a parasztek közül jött s nem csattogtatja a gatyások fölött karikásosorát, hanem minden kertelés nélkül őszintén szól:

Neked mondom népem a dalom,
a föld, műhely küldte költőknek
helyét; fegyverüket önképzés
kínja csiszolja, míg örködnek
tudatos értelemmel és merész
hittel tiszta ércén időnknek.

Igen, a költő érezte az önképzés ezer kínját, mert ha szétnézünk berkeinkben, ő szerénységében majd mindig magára maradt. Másoknak segítettek tanárok, írók, művészek, amikor munkájukat faragták, — de hosszú ideig ögyedül bibelődött verseivel, mint aki rászánja magát, rászánja életét, hogy mindazt, amit látott és érzett, szavakba önti s elmondja nekünk.

Ebben látom Urbán költészetének legfőbb értékét, mert amit mond, az nem képmutatás és nem hangulatkép, nem bravúr s nem szóvirágok hangzatos játéka csupán, hanem mélyen emberi élet. Urbánnak az áll a kezére, amire más költőknek nagy kinnal törekednie kell, hogy a valósághoz híven őszinte maradjon és őszintén szóljon, amikor szól. Ne emelje nimbuszát a Himalája fölé, ne kóvályogjon örökké a Parnasz szuson, hanem maradjon itt a földön, a parasztek, munkások, emberek között.

Amikor mindezt mélyen átérzi, mintha éppen hozzánk szólna:

S a hűvös szavak szilárd acélján
világot mérni csak annak lehet,
kinek küldetesként adatott
a föld, műhely, titkos üzenet,
hogy ezer arcával köznapiod
dobolja szívünkben az ütemet

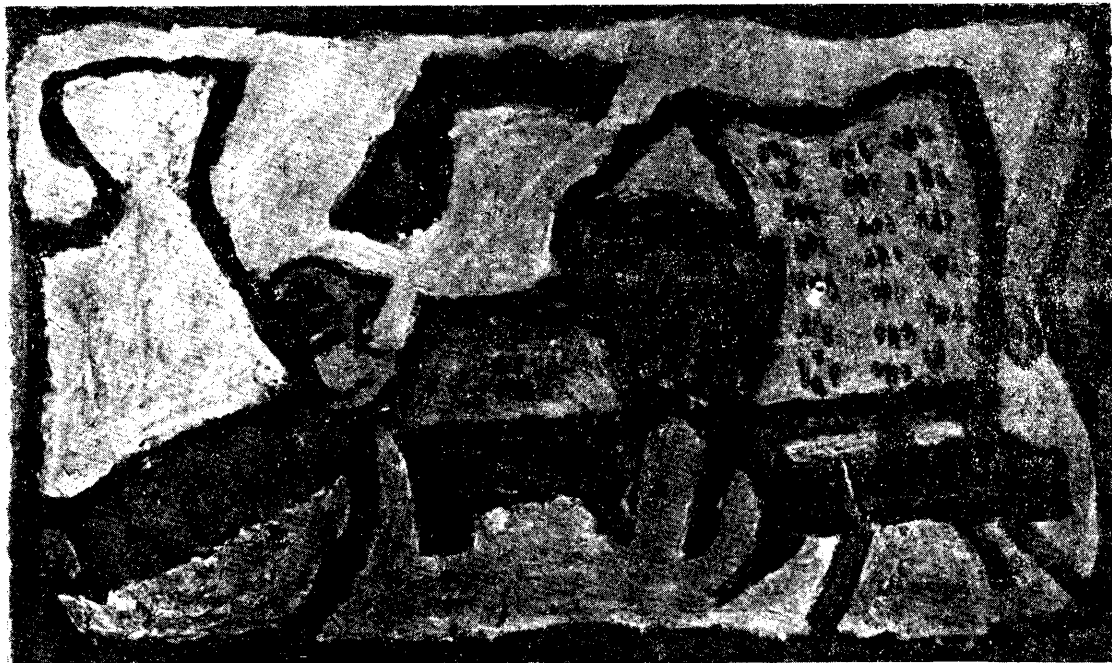
Sokan azt vetik a szemére, hogy „középszer”, vagy hogy „egyhelyben topog” s hangjával nem tud az átlagköltészeten fölülelmedni, hogy zengjen vagy muzsikáljon versében az igazi poéta hangja.

Egyszer egy parasztfíró azt írta, hogy a „paraszti tehetség nem fákllya, hanem tőzegtűz, amely lassan ég, de mindig és sokáig ég”. Azokból a mélységekből, ahonnan ők jönnek, a legendákon és az anekdótákon túl ezer és ezer ismeretlen szépséget és emberi értéket lehet fölhozni, de csak úgy s akkor, ha a költő e mélységek legmélyére lát és ha küldetése van, tud is e küldetésnek megfelelő nyelven beszélni.

Almairól beszél, de hogy a romantika minden kételyét eloszlassa, kertelés nélkül kimondja: „Éreztek: nem a bánatos álmok csöndes ideje van, az élet izzik nagy vággyal” ... — s ő maga is erről énekelt nekünk.

Ezért — de nem csupán csak ezért — Urbánnak ez a könyve formában is, tartalomban is emelkedést mutat. És biztató, hogy a fejlődő forma (ami annyi sok költőnél elkanyarodást jelent) nála nem csökkentette az életes tartalom változatait. Erről beszél az „Arcot örökítő békességgl” címet viselő versciklusa, ahol költészetének új hangját legszebben szólaltatta meg.

Lévay Endre

Paraszt szoba

Érzelmes sorok Konyovics Milán festői változatairól

Három évvel ezelőtt Konyovics Milán egy különös változáson ment át, s az a közönség, amely megszokta és megszerette képeit, bizonyára kissé idegenkedve nézte az új vásznakon a nagy és tiszta síkokat s a szabad komponálásban már-már az absztrakt művészettel rokonságot tartó festői megnyilatkozásait. Mert Konyovics sosem szerette a tiszta színekben tartott nagy felületeket, mindig ahhoz a hitvallásához ragaszkodott, hogy „a képnek minden négyzetcentiméteren festőinek kell lennie”, s az absztrakt felfogás is távol állt tőle. Új képeinél viszont, főleg csendéleteinél, néhány enteriőrjénél és tájképénél, nehéz volt elfojtani az emberben azt az érzést, hogy a festő most nem szabadjára engedett szenvedélyét lobogtatja, nem temperamentumának engedve lényegíti át a témát, hanem józan megfontolással és ki tudja, milyen sugallatra hallgatva, inkább megkonstruálja kompozícióit. Mintha festészetéből az érzelem és a hangulat domináló szerepét egyszerre kiszorította volna a lehetőségeket mérlegelő, a hatásokat latolgató kritikai szellem.

S valóban, Konyovics talán évtizedek óta nem foglalkozott annyit festői kifejezésmódjának gazdagításával, talán sosem izgatták annyira a forma lehetőségei, mint ebben az időszakban, amikor pedig fejlődése már a megállapodottsághoz vitte. Komponálási készsége inkább ösztönös volt s egészen egyszerű, csak arra vigyázott, hogy a téma három dimenzióba zárva nyugodtan hasson, mint az életnek vagy a világnak egy zárt és önálló részlete; hogy ne hiányozzék belőle a vonalak ritmusa; a kép bal sarkából induló jellegzetes vastag fekete kontúr, amelynek sokszor csak annyi szerepe volt, mint a megittott első hangnak a zongorán, de abból

az egy hangból csengtek ki aztán hol lágyan és meleg bensőséggel, hol zúgva és áradva a melódiák, a lírai scherzók, a dübörgő himnuszok színekből, ritmusokból és élményekből egymásbafonódva. Festészete a zene költészetéhez közelebb állt, s ha voltak literáris elemek a képein, amelyekkel többet akart volna mondani, mint amennyit a szigorú festői látásmód megenged, azok emberi figuráinak szemléleténél nyilvánultak meg; a Toncsi bácsi kisvárosi hangulatképeinél, amelyekből nem hiányzott egy-egy gúnyosan elröppent fintor a sörözgető kispolgárok s a kaszinózó urak felé. A „szégyemberek” ciklusában viszont már a pátosz, a művész hol résztvevő, hol látításra buzdító érzelmei szólaltak meg.

S hol volt mindettől Konyovics az „1953” címet viselő és merész, csaknem azt mondanám: sorsdöntő képe, amely annyi kételkedés és vajúdas után született meg? Hol volt itt a részleteket élvező festői szeretet, az anyagot megdolgozó lelkiismeretes korábbi festői felfogás ama négyzetcentiméter elméletéről, amely nem sokat adott az architektúrára?

Ez a csendélet a részeire bomló szelíd biedermeier asztalával olybá tűnt, mint egy részeg építész álma! De ahogy a ritmikus vonalak egymás fölé szaladtak, mint valami hatalmas kórusban az énekhangok, s ahogy a tiszta színek határozott és minden részletet megtagadó harmóniája harsogott a képből, az mégis Konyovicsra vallott, abban mégis benne volt ennek a gyerekszívű óriásnak minden szenvedélye s önmagát is legyőző teremtő ereje. A fanyalgást legyűrte benned az a respektus, a megtett utat számonkérő szándékot az a remény, amit ennek a képnek a hónapokon át tartó önsebző

nyugtalan-ságból született ereje sugárzott feléd. A mérges zöldék, a vidám oránszok, a sejtelmesen lobogó kék színek, az ártatlan szüziességben didergő fehérek s az örömteli vörös színek orgiája volt ez a kép. Félre kellett tenned a rosszaló gyanút: hogy ez az ember nem tud szépen megöregedni, mert akiben ennyi energia, ennyi újjáteremtő erő forr és dolgozik, annak már nem kell törődnie a megtett úttal, de éppen a modorosságtól való félelme kelt tiszteletet.

Most, három év távlatából megállapítjuk, hogy ez a változás, amelyet a festő sorsdöntőnek hitt, koránt sem tagadta meg a régi tapasztalatokat és eredményeket. Ehhez bizonyára nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy Konyovics nem állt oda esztétizálni, nem tépelődött kisvárosi magányában az új kifejezési mód lehetőségein, hanem állandó munkában kereste a megújítást. Zenta, Topolya és Cavatat, a termékeny nyári hónapok, a végnélküli viták festőtársaival és a munka folytonossága nem engedte meg néki a magába zárkózás veszélyel járó állapotát.

Az új csapáson született 53-as képével különben is csupán néhány kompozíciója tart kapcsolatot. A tamburás csendélet és a Három kalaphoz címzett vendéglő exteriőrjét ábrázoló képe elsősorban. Már a tehenes vászon a régi Konyovicsot idézi, a topolyai kártyázók Ripplis hangulata, melyről még Piacsek bácsi kalapja sem hiányzik, narancsárga színefoltjával, a háttérben futó zöld színek összefogó erejével, a kocsmárosné piros kendőjével s a rajz nyugodtságával Konyovics szintetizáló készségét hangsúlyozza.

Viszont szabadsága a kompozícióban a cavtati képein mutatkozik, amelyeken a házak, a terek, a fák, az árván ágaskodó képmények rapszódikus elhelyezése csak arra figyelmeztet, hogy a festői architektúrának külön törvényei vannak s nem a sztatikus egység kap benne döntő szerepet. Ezekben a képeken az Utrillós falak romantikája egy frissebb, ugyanakkor talán nyersebb, de mindenképpen erősebben csengő költészetében oldódik fel. Az érett szürkek és barnák mennyi bánatos lírai lemondást fejeznek ki! Egyik vásznan egy erkély faragott korlátja hajlik be szertelenül ágaskodva a térbe, s ha nem látnád jelentőségét, ha nem vennéd észre, hogy az egész kisvárosi részlet annak a korlátnak a vonalán nyugszik, a kép ritmusa onnan indul és oda tér vissza, talán fokozottabban keresnéd a felépítés logikus következetességét rajta.

S ha azt mondd erre: absztrakció, akkor csak annyiban van igazad, hogy minden művészet, amely az élet vagy a világ egy-egy jelenségének, egy-egy részletének a kifejezésére vállalkozik — absztrakció. Még a természetet másoló festőnek is át kell lényegítenie, a maga formanyelvére kell hangszerelnie, amit meglátott vagy megérezett.

Konyovicsnak ez a változása tehát nem szakítás a multtal, még kevésbé megtagadása régi önmagának. Csupán attól irtózik, hogy ismétlje önmagát s ez vitte el a művészi szabadság útján olyan lehetőségekhez, amelyekkel, — ha ugyan szabad jósolni, — hozzájárul majd életművének kiteljesítéséhez.

Herceg János

Négy vajdasági festőművész őszi tárlata

Az elmúlt hónapok termésének volt szerény számadása Mihály Dejánovics, Petrik Pál, Sárány Imre és Vinkler Imre szabadkai őszi tárlata. Jó alkalom hát, hogy fölmérjük: a tavalyi nagy seregszemle után mi is készült a műtermekben, beváltották-e a fiatalok a hozzájuk fűzött reményeket és a nyilvánosság elé került huszonehét kép mennyiben tükrözi vissza kép-zőművészeti életünk mai színvonalát.

DEJÁNOVICS ha nem is legjobb, de kétség-telenül legmerészebb munkája a NŐI AKT. Sokan valószínűleg izléstelennek is tartják az első pillanatra bizony eléggé különös kompozíciót. Ha a beállításban érezhető is bizonyos mester-kétség, ha a művész szemmeláthatóan minden áron kerülni akarta a szokványos megoldást, ábrázolásmódot, ha sokaknak úgy is tűnik, hogy meghökkenítő megoldásokra, lenyűgöző hatások-ra törekedett és meg akarta csodáltatni érett képességeit, ha kompozíciós nehézségekkel is küzdött, fényhatásai, tónusellentétei festői érzé-

kével párosultak, amivel sikerült tömören és mégis teljesen, kiegyensúlyozottan, igazán nemes színekkel kiemelnie a lényegét. Vonalai egyesítik a következetes puritán kifejezésmód tudatos sajátosságait, még akkor is, ha itt-ott, az ernyed fel, törzs és a láb térbehelyezésén — a szürkés-kék háttérrel csak még jobban kihangsúlyozott — bizonyos túlzásokat is fedezhetünk föl. A festékanyag is eléggé simulékony, olvadó; érezni, hogy igénnyel, sok finomsággal, kultúráltsággal használta.

Biztos könnyedség, közvetlenség, frissesség, természetesség jellemzi SÁRGARUHÁS NŐ-jét, még akkor is, ha a kissé deformált csontos arc, üreges szem, extaltált tekintet ijesztő kiülsőt kölcsönöz a zöltszoknyás, sárgapulloweres nőnek. De mindez csak azért tűnik így, mert az alak-rajz ünnepélyessége bizonyos meghatottságot és belső izgalmat árul el. A piros támla élénksége egyfólyad a haragos zöld szoknya komorságával és elevenen ható, nemes egységet teremt az

egyébként eléggé maszkszerű, talán túlságosan is kifejezéstelen arccal.

Ez a szukszavuság érezhető FEKETERUHÁS NŐ-jen is. Ezen is a kepszerűsége és a belső fölépítésre, átlenyegülésre, szintetizálásra fektette a súlyt, jóituván, hogy a műveszi értéket sohasem a méret, hanem egyes egyedül a minőség szabja meg. Az arc szinte nem is látszik, de nem is fontos, hiszen csupán a vonalak nyugodtsága és a zöldeskek háttér kötött, egysegítő tonuskemenységére helyezte a hangsúlyt. A mondanivaló így is elege plasztikusan jut kifejezésre annál is inkább, mivel a forma tisztaságának tisztetete nem engedte meg, hogy egyhanguan ismételgesse a fény és árnyek szokványos festői fogásait.

Nem mondhatjuk el ugyanezt a SAKKÓZÓK, valamint a RÁKOK ES HALAK című munkáiról. Az előbbi élénk lila és barna színeivel túlságosan is elmosódottá teszi az arcokat, az előtérbe helyezettek meg kifejezéstelenné. Az utóbbi már sokkal érdekesebb, kifejezőbb is, hiszen a hálóban vergődő halak és a mozgékony vonalak megkapó melegsége sajátos értéket kölcsönözne ennek a különben ugyancsak igénytelen s amellet elege vaziatosan vaszonra vetett témának, ha sikerült volna megteremtenie az egyes részek egyéni minőségét, az elő- és háttér teljes hangulat- és színegyensúlyát.

Tengerparti kepei — a BAKAR, valamint a TETOK ES KEMENYEK — jó rajztechnikájukkal, kellemes színeikkel hívják föl magukra a figyelmet. Ellentétben előbbi műveivel, meglehetősen részletesen, aprólekosan dolgozta ki őket, érezni, hogy alaposan merlegete minden egyes vonal, szín helyet és súlyát, de — sajnos — jó műhelymunkánál ennek ellenére sem adott többet.

Nagy általánosságban, tömören körülbelül ezt mondhatnók PETRIK öt olajjáról és két temperájáról is. Elismerés ez inkább, mintsem marasztalas, mert ha nem is tudott meg egészen kilepni az akadémiai keretek közül, ha iattató ecsetjével jart utakon is halad, minden egyes munkaja magán viseli kétségtelen tehetséget, kifinomult szín- és formaerzeket, ami idővel még jobban kicsiszolódhat és izmos egyéniséggé kristályosodhat.

Mindkét tengerparti képe — a DUBROVNIK és a GRUZS — hangulatkeítő. Színei élénkek, de nem valószerűtlenek. Szinte hiánytalanul megteremtette a kék égdarabok, a víz, a fehér csónakok, a vitorlás, a szürke házak, a háttérben meghúzódó zöld fenyők egységes kolorista viszonyat. Nem tudják ezt fölborítani a vázlatos vonalak, mozgékony alakok sem s ezzel sikerült elege plasztikusan megörökítenie a kikötők szintelen és mégis olyannyira színes, élő, ható világát.

Meghiit családi hangulat árad INTERIER temperájából. Az egyes részletek minőségi megoldása anyagszerűvé finomította a zártstíkt, nemes koloritot. Nem bontja meg az összhangot a kompozíció túlsúfoltsága sem, mint ahogy az olykor riktó színek sem hatnak bantóan. A barna ajtó, szék, a rajta heverő ruhadarab, a kopott szekrény, a rádió, az asztalon lévő virágváza külön hangsúlyt ad minden színnek, minden színcsoportnak, minden sűrűsödésnek, higitásnak. Vonalljátékának egyszerűsége, tetszetős összhang-érzete, alaki ismerete mintha ezen a képen becsületes műhelymunkánál többet, nagyobbat teremtett volna.

Farkas Béla egészen különös színkezelését, vonalvezetését juttatja eszünkbe az OLAJFÁK című festmény. Az ölelkező fákat, zöld leveleket, lila háttérrel egyenlő minőségű sárgászöldes és fehér foltcskák tarkítják, s bár nem ol-

vadnak egybe, nem képeznek külön kiterjedt foltot, csak még inkább aláhúzzák a pusztulás, hervadás komorságát és — hangsúlytalanul ugyan — szembeállítják vele a hervadásában is mozgalmas, öröms életet.

Ugyanez a nyomasztó komorság nyomja rá bályeget az ALKONY-ra. A kimondottan komorabb, sűrűsebb árnyalatokat egyvonalba helyezte a tiszta kék színekkal, ami viszont levegőssé tette a háttérret. Mint ahogy előtte már annyian: a meleg, világos színek közé hidegebbeket, tett.

Ellentétben az előbbivel, ALAKRAJZ-a csak vaziatosnak tűnik. Rajztechnikája — ha nem is fejletlen — nem elege alapos, nem ha elege közvetlenül, impresszíven. A pirosszoknyas ásitóztó nő sárga valla, melle, karja kivilágítás a háttérrel es ezzel magát az alakot a háttérben hagyja, olyannyira, hogy szinte elvesz a sötétben.

Masik akvarellje, a GYERMEKFEJ keves vonalal is sokat mond, annyit, amennyit csak egy ilyen keppel el lehet mondani. Imanó árnyalatokat, időtlen, kiragadott puánatokat örökített meg lírai könnyedséggel fővazoit, széles és olykor zárt kontúrokkal, biztos, kiforrott vonalvezetéssel.

Már elege megszoktuk, hogy SÁFRÁNY valamivel mindig meghökkenti, gondolkodóba ejti a jartalan szemietot, olykor meg a jartas szakmaeüt is. Egy bizonyos: kepei mellett nem lehet csak úgy egyszerűen tovább menni, meg kell állnunk elottuk, megha nem is értenek egyet alkotójuk elgondolásaival, szemléletmódjával, kísérletezéseknek letjogosultsággal. Ketszetien, hogy eppen rejük egyik legnagyobb erénye, ugyanakkor azonban innen ered terekvéseinek minden gyengeje is.

Hat olajfestményt állított ki, de talán csak egy-kettő tartozik kiforrottabb művei közé. VAJDASAGI TAJKEP-e tuatatosan leegyszerusított formáival a bácskai, bánáti falvak jellegzeteségeit akarta erzekeltetni néhány piros-tötös fehér, fekete házon, templomtornyon, sok-sok fan es egy sárga félholdon keresztül. Sáf-rány, ez egészen nyilvánvaló, még mindig, párizsi útja után taian meg jobban, mint eddig keresi önmagát. Sokszor bizarr színeket, formákat lát, s ha néha úgy is tűnik, hogy túlságosan is valószerűtlenek, mélyedjünk csak bele a plasztikus árnyékolás átmeneteibe, rá fogunk jönni, nyugtalansága, kiegyensúlyozatlansága ellenére sem rugaszkodik el a reális világtól.

Az ALKONY mintha az előbbi vázlatra lenne, csak a színek valamivel élénkebbek. A jellegzetes elemek olykor már egyhangú ismétlődésével céltudatosan alkotja meg a maga ha nem is egészen sajátos, zamatos, de mindenképpen érdekes világát, mert az ő vérmerséklete ilyennek látja és így látatja rajta keresztül a körülötte zajló, változó életet. Sajnos ezt ezúttal nem sikerült tiszta festői eszközökkel elérnie, s ezért élménye nem ragad át ránk is. De még így is egy önmagával viaskodó, érzékeny, ziláltlelkű, izzig-vérig művészember meszeágázó gondolatátsításokat ébresztő látomása ez a kép.

Változatosságában igen gazdag, plasztikusan kiemelt, anyagszerű a VIRAG. Elnek a kék, lila virágok a fehér asztalon álló mintás vázában, bár az egyes vonalakon érezni, hogy a kifejezés nehézségével küszködve, vajúdvá születek meg. De még így sem hatnak fárasztóan, unalmasan, hiszen a domináló nemes színek melegen hatnak, amit a váza mögé helyezett zöld könnyű és a barna háttér csak még inkább elősegít. S bár itt-ott föltalálható egy-egy erőlte-

tett, kiegyensúlyozatlan fényárnyék, ideges, indokolatlan stilizálás, bár egyes kisebb részeket bizonyos mértékig kidolgozatlanul hagyott, elképzelése semmit sem veszített eredeti frissességéből.

A FELHŐK, HÁZAK, SZÉNABOGLYAK szükségzavú formái az első pillanatra túlságosan is igénytelenül, témátlanul hatnak, hiszen a lágy tónusokban föloldott búzatáblákon, felhőkön kívül nemigen láthatunk mást. Puritán szükségzavúsága, mûgondja eredményeként a háttér kékségét fölbontó barna foltocskák mintegy kiemelik a füledt nyár egyhangúságát. Ezen a képen nyomát sem érezzük a hébe-hóba kiütköző modorosságának.

Tavaly festett CIGÁNY PUTRI-ja témában nem hoz semmi újat, de színeivel, a téma kidolgozásával megragadja az embert. A kék ég, a szürke felhők nemessége külön hangsúlyt ad a dűledező viskóknak, rozoga kerítésnek, hepehupás földnek. A tetőt szegélyező csikok, a vörös ajtó és a sárga színek lágyága fölbontja a fényhatárt és kicsit ködszerűvé, széthullóvá, támasznélkülivé teszi a különben sok izléssel mértett és szükségzavú vonásokkal ábrázolt formákat. De ez egyáltalán nem okodályozta meg, hogy a röpke ötlet rögzítésén túlmenően, maradéktalanul festői eszközökkel, sokatmondó és még többet sejtető, színben is, szerkezetben is érett munkát adjon.

BARATOM PORTRÉJA — víziószerű festésmódjával, szuggesztív erejével — egy zilált művészsors érzésvilágának hiteles, művészi megnyilatkozása. A hófehér arc, a beesett, parázsló szem, vékony áll, nyak, lobogó fekete haj túlságos leegyszerűsítése úttal nem bántó; ellenkezőleg: éppen ez teszi oly kifejezővé ezt a szükségzavú és mégis oly sokatmondó, az egyéni sorson túlmenően egy kicsit egyetemes tematikájú, tömör mondanivalót. Képeiben mindig van valami különös zamat, ami annyi más korabeli társától élesen megkülönbözteti és ami ennél az alkotásnál jutott talán a legjobban kifejezésre.

Sáfrány világa, akárcsak a többieké, nem súlytalan világ. Élet lüktet benne, — megvalósult értékei erről tanúskodnak.

A tárlat kétségtelenül legnagyobb meglepetése és élménye VINKLER hét olajképe. Nem is annyira mondanivalójának újszerűsége, mint inkább letompított színkezelésének és kifejező vonalvezetésének érettsége. Szándékát majdnem hiánytalanul sikerült eredménnyé, elképzelését, látomását megvalósult értékke változtatnia, lírai élménye csaknem minden esetben egységes, művészi alkotást hozott létre.

Nehéz lenne megmondani, ha ugyan egyáltalán meg lehetne állapítani, párizsi képei közül melyik a legerőteljesebb. Valamennyit nagyszerű színárnyalat, magabiztos formaképzés és fölényes alakítóképeség jellemez. Hányan vették már vászonra a NOTRE DAME oly jól ismert, impozáns épületét, és mégis amikor Vinkler képét nézzük, úgy érezzük, más ez, mint a többi. Az egységesítő tónusú szürke tájat fehér csikok szelik át, a lágy színfoltokban föloldott szürkés-kék alapu fal csak még inkább kiemeli a baloldali dőlő fák és az előtérben lévő autók közötti összhangját. Érezni, hogy nem ragaszkodik a vonal és a rajz nemes, klasszikus hagyományaihoz. Élményét lendülettel, frissen, egyszerre vetítette ki, minden szükséges, szükségtelen stilizálás nélkül, akárcsak másik párizsi képen, a RUE SERPENTE-n. A háttér rendkívül megnyerő fényárnyalatai kiemelik az előtérbe helyezett alul sötétbarna, fölfebb világosabb épületet, a kékeslilás tetőt, a jobbról balra hajló utcát. Itt is a letompított színek az

uralkodók, ezek érvényesülnek az egész felületen, s ezért szinte fátyolszerűen sejtetik csak a különben elég markánsan, erőteljesen, nagyszerű festői eszközökkel ábrázolt utcai életet. A RUE DANTON-t, ellentétben a többivel, élénk piros és sárga színek jellemzik. Ez is utcarészlet, akárcsak az előbbi, de sokkal mozgalmassabb, majdnem zsbivásárhoz hasonló, pedig itt is csak néhány alak és egy autó mozog a paloták árnyékában. Sikerült neki a formákon áthatoló fényvel és alakító, engedelmeskedő kezével elmondania, amit a szemével látott, magában hordott.

A pusztulás, hervadás szele csapja meg az embert FONNYADT VIRÁGOK című munkájából, annál is inkább, mivel a barna, ocker, szürke alapra barnásfekete vázát helyezett. Ez már részben a lemondás, de mégsem a csalódás hitnélküli, reménytelen belenyugvásának képszerű kivetítődése. Esztétikai mértékkel, látható, átértett realitással, láttató ecsetkezeléssel szervesen egyévolvasztotta a nyers valóságot és a szárnyaló képzetet. Láttásmódja, színkezelése, faktúrája talán éppen ezen a képen a legjellegzetesebb. Az első pillanathoz azt hihetnők: a téstás anyag között lepatogott a rossz festékanyag s ezzel megbontja a felület egységét. Ha azonban kicsit alaposabban, közelebből nézzük meg a képet, könnyen megállapíthatjuk: szándékosan hagyta ecsetvonásai nyomán pórén az alapot, hogy ezzel is megteremtse az egyes, értékileg egyenlő részek kellő egyensúlyát.

Másik csendélete, a VIRÁG csupa élet. Az élénk, de egy csöppet sem tetszelgősen érzéletes, rikácsoló színek — ellentétben az előbbivel — nem varázsolnak ködszerű színvilágot élénk. Hangulata tetszetős erővel párosult, de erényeivel mindvégig mértéktartóan bánt. Finoman tartalékolta erejét, hogy idő előtt el ne hagyja lendülete. Nem is hagyta el, elevenessége — a szürkésfehér terítőn álló virágváza sárga, piros, fehér virágainak a sötét háttérrel csak még jobban kiemelt színe és fényegysége bizonyítja ezt — mindvégig megmaradt és értékes alkotást hozott létre.

A MÜTEREMSAKROK ugyancsak vázlatosnak tűnik, de ez valószínűleg azért van, mert nem ecsettel, hanem késsel veti föl a vászonra a színeket. Így is azonban a maga kopárságával, tompa színeivel, szürkésfehér háttérével erőteljesen hat. Egy asztal tele lim-lommal, föltöte kép, a sarokban egy barna vödör, jobboldalt képráma — ez az egész s e művészajlék ridegségét — bárha ellenmondásnak is tűnik, hiszen túlnyomórészt egészen lágy színekről van szó — föloldja az a melegség, amely a nyugodt életképnek tűnő motívumból felénk árad. Lényegyet kereső, önálló életszemlélete, esztétikai élménye, festői érzékenysége, fegyelmzett, művészi ecsetjárása kis felületen is értékes művet alkotott.

Legsikerültebb munkája azonban mégis talán az APÁM. Jellemrajza, az arc barnás vonalaival, a szemüveggel, a munkászubbonnyal, letompított egyszerűségében is festőileg erettn hat, Vinkler számára mindig is, vagy inkább túlnyomórészt a tompa színek voltak a legfontosabbak; ezáltal is azok, csak hogy most még mértéktartóbban olvasztotta őket egybe, mint azelőtt. Fölbontotta a szín- és fényhatárt, egyenlő értékűekké, egyenjoguakká az áttetsző színeket, de ezzel nem tette széthullóvá, szét-esővé, kötetlenné őket, idegen elemeket sem vegyített közük, kikerülte a szokványos, sablonos megoldásokat. Ez aztán izmos festői egyéniségének erőteljes kivetítődését tette lehetővé.

DÉR ZOLTÁN

Kalapis Zoltán:

Számadás a jubiláris év filmtermeléséről

Filmgyártásunk idei mérlegét már most megcsinálhatjuk, habár a naptár szerint még nem múlt el az év. Megelégedéssel tesszük ezt, mert a számadás biztató, mennyiségben és minőségben egyaránt. Körülményeinkhez képest gazdag termésünk van a jubiláris esztendőben, mint soha eddig az elmúlt évtizedben.

1955-ben a hazai filmgyárak műterméiben 14 játékfilmet gyártottak. Zömét már bemutatták: a Dr. M. kórházi különítménye, Ketten, (UFUSz, Beograd), a Két szem szőlő (UFUSz, Beograd, Skulikides, Athén), a Véres út, (Avala, Beograd, Norks-film Osló), A kislány és a tölgy, Iki tanácsos jubileuma, Milliók a szigeten, (Jadrán, Zágreb), a Döntő pillanat, Három történet, (Triglav, Lyublyana), a szörnyű éjszaka, (Vardár, Szkoplye), és az Álcászsár (Lovtyen, Hercegnovi) már országos körutját járja. Közvetlenül a bemutató előtt áll a Hanka, (Boszna, Szarajevó), A Splendid utasai (UFUSz) és a Győzelmi dal (Avala).

A 14 teljes műsort betöltő mű elkészítése komoly, figyelemreméltó eredmény. Különösen szembetűnő a fejlődés ha egymás mellé sorakoztatjuk az előző évek termését: 1947-ben kettő, 1948-ban öt, 1949-ben kettő, 1950-ben hat, 1951-ben kilenc, 1952-ben kettő, 1953-ban hét, 1954-ben pedig kilenc jugoszláv film készült.

A hazai filmtermelés kibontakozása a jubiláris esztendő legszebb ajándéka. A közeljövőben további számbeli növekedés várható, erre utal a gyártásban és előkészületben lévő filmek sokasága. Bátran állíthatjuk, hogy most már egy reális gyártási átlag elérése — 24 film előállítása évente — viszonylagosan rövid idő kérdése.

Örvendetes jelenség, hogy a számbeli növekedéssel egyidőben a minőség is emelkedett. Az európai színvonal most már nem elérhetetlennek tűnő ideál. Nem egy film közelítette meg, sőt némelyik, részleteiben el is érte. A Véres utat, a Kislányt és a tölgyet, a Három történet és a Döntő pillanatot a hagyományokban, tapasztalatokban gazdagabb és technikailag fejlettebb országok is megírígyelhetnék.

Nem értük el azt a fokot, hogy egy átlagos néző, amikor beült a moziba — a nélkül, hogy tudná mit néz meg, — az első képek után gondolkodás nélkül megállapíthassa, hogy most

jugoszláv filmet lát és nem franciát, mexikóit, olaszt vagy amerikaiat. Ilyen jellegzetessége még nincs a hazai filmnek, de tagadhatatlan, hogy egy önálló, lüktető életünkből, és életszemléletünkből fakadó jugoszláv filmstílus kialakulóban van, körvonalait már látjuk. Az útkeresés napjai nem múltak még el, sokszor drága árat fizetünk érte. Továbbra is számítani kell az esetleges kínos meglepetésekkel, de másképp talán nem is lehet, ha azt akarjuk, hogy filmgyártásunk ne utánozza a külföldi mintákat, eredetiségre törekedjen, mélyen a talajunkba eressze gyökerét.

Filmgyártásunk problémái a rendezés, a forgatókönyvírás és a színészek foglalkoztatása köré csoportosulnak.

A rendezőgárdával meg lehetünk elégedve. Közöttük most már nincs antitalentum, mint két-három évvel ezelőtt. A kinevezett rendezők elhullottak, mert nem állták el: nem is állhatták meg helyüket ezen az összetett, széles látókörűséget és kivételes művészi erényeket megkövetelő poszton. A már jó hímek örvendő és tapasztaltabb rendező-veteránok — ha ezt a szót egyáltalán alkalmazni lehet filmgyártásunkban, —szemmellátható fejlődése mellett az utánpótlás is jelentkezett, egész sereg új név tűnt fel. És épen ezek, — nagyjából fiatalok, — akik először álltak a kamera mögé mint játékfilm-rendezők, frisséget hoztak, eredményesen kísérleteztek. Velimir Sztojánovics alkotása az első hazai történelmi film (Álcászsár), Zsivorád Mitrovics először próbálkozott a kalandfilm elemeinek átültetésével egy népi forradalmi témájú műben (Dr. M. kórházi különítménye), Igor Pretnar, Janez Kavcsics és France Koszmacs szlovén rendezők együttes munkájának gyümölcse az első hazai omnibusz film (Három történet) és úttörő munkát vállalt Zsorzs Szkrigin is, az első falusi tárgyú, a háború viharába került szerbiai paraszt ingadozását esztendő filmjének rendezésével (Ketten). Az új műfajokat művelő, és új szempontokat érvényesítő fiatal rendezők tulajdonképpen nem is ismeretlenek a hazai film világban. Valamennyien hosszú ideig dokument-filmgyártásunk oszlopai voltak, egy-egy alkotásuk a hazai film értékes gyöngyszeme.

Leginkább rájuk vár az a szép és izgalmas feladat, hogy a lehetőségeinkhez mérten technikai újdonságokkal éljenek. Mert utóvégre a televízió és a szélesfilm korában élünk, szemtanúi vagyunk fantasztikus hódító útjának. Nyilván nagy erőfeszítésre lesz szükség, mert nálunk még színes szalagra felvételezett játékfilm sem készült.

Színészeink még most is nehéz teherként viselik a színházi kifejezésmódot. Sok víz folyt le a Dunán, míg nem sikerült leegyszerűsíteni gesztusaikat, mimikájukat, a film számára elfogadhatóvá tenni játékukat. Ebben az esztendőben jónéhány érdemes színművésztünk bizonyította be, hogy a rivaldán és a kamera előtt egyforma nagyot, maradandót tud produkálni. Milivoj Zsivánovics (Véres út, Ketten) Sztane Szever (Döntő pillanat) és Bert Sotlar (Három történet) jelzi nálunk a filmszínészi teljesítmény csúcását. Velük egysorban említhetjük Sztane Potokart, (Döntő pillanat), Rasa Plavicsot (Álcsászár), Laza Lazarevicsot (Ketten), Dragomir Felbát (Véres éjszaka, Ketten) és Ilja Dzsuvalekovszkit (Véres éjszaka). A rendezőnek manapság nincs már gondja a szereposztáskor, mindenkor biztosan számíthat rájuk és a mögéjük szorosan felzárkózott tehetséges fiatalokra.

Nem így a filmszínésznőkkel. Lámpával kell keresni azüököt, akik két-három filmben kaptak szerepet, ellentétben a férfiakkal akik közül már nem egynék hat-nyolc, sőt tizenkét többé kevésbé sikerrel megvalósított szerepe van a tar-solyában. Sok ígéret van, igaz, de a kísérletezés fázisában. A jugoszláv film — nem a hollywoodi értelemben vett — csillaga még nem született meg.

Amikor elhatározzuk magunkat nem vetjük el teljesen a sztárkultuszt, csak izléstelen kinövésait. Mert a szépség — éppen a film hatására — a XX. században tömegélmény lett, mint egykor a mitológiai Görögországban, céltalan lenne ellene hadakozni. A hős vagy a hősnő szépsége mindig visszatükrözi a népek vágyát, az osztályok ideológiáját, s ezért nyilvánvaló, hogy egy Marilyn Monroe típus nálunk sohasem egzisztálhatna, nem lehetne eszménykép.

A forgatókönyvírás terén legváltóságosabb a helyzet. Nincs egy kialakult filmíró gárda, amelyre biztosan támaszkodhat a producens. Csak mostanában kezd tudatosná válni, hogy a forgatókönyv önálló irodalmi műfaj, amelyben az író vizuális élményeit, képeket, és párbeszédet ír le. Rokona a regénynek és a drámának, de mégis sajátos módon más, a technikai feltételek más szerkezetet követelnek meg — ezzel a hazai filmírók nagyjából tisztában vannak. A forma törvényeit azonban kevésbé ismerik. Gyakorlati az elemi hibák. Hosszú jeleneteket írnak, pedig ez valószínűleg merénylet a film vizuális jellege ellen. Túlteng bennük a literáris elem. Erre példa Mirko Bozsics, a Kis-lány és a tölgy című forgatókönyve, amelynek művészi kvalitása egyébként vitathatatlan, a hazai forgatókönyvírás legértékesebb darabjai közé tartozik.

Miért ilyen a helyzet? Elsősorban, mert az írók zöme nem tartja érdekes közlési formának és — rentabilisnak. Elriasztja őket a forgatókönyv elfogadásának mostani rendszere is. Másodsorban pedig azért, mert nincsenek meg a

feltételek egy állandó filmíró tábor kinevelésére, hogy a dialogus írókat ne is említsük. Sokat kell még várunk egy jugoszláv Cesare Zavattini vagy Charles Spaak megjelenésére.

A forgatókönyvírás stagnálásával szorosan összefügg egy másik kérdés: az időszertülnesség. Ez alatt azt értjük, hogy hiányoznak az izgalmas mai, szocialista gyakorlatunkból, mindennapi életünkben merített témák. Mert utóvégre időszertülnondanivalót — közhellyel élve — közölni lehet középkori tárgyú filmmel is. Szinte csodálatos, hogy az idén sem született egyetlenegy, kimondottan mai tárgyú alkotás sem, a dolgozók erőfeszítésének, korunk izgalmas létkörének művészi ábrázolása filmszalagon ezúttal is elmaradt. Az idén gyártott filmek közül hét (az évi termés fele!) a háborúelőtti időkből meríti meséjét, 5 pedig a népfelzárkódító harc idején játszódik. Csak kettőt lehet egy kis jóakarattal kinevezni időszertülnondanivalót: A Milliók a szigetén és a Két szem szülő című műveket. Tragikus az, hogy a kettő közül az egyik, a Két szem szülő nem is hazai, hanem görög tárgyú, lévén ez közös gyártás egy athéni filmvállalattal.

Vigasztaló, hogy az időszertülnondanivalót közé sorolhatjuk a háborús filmeket is. A népi forradalom kiapadhatatlan témaforrás, az alkotó művészek bőven merítenek belőle. E tárgykör szeretetteljes ápolása az idén szép gyümölcsöt hozott. Mind az öt film, amely a népfelzárkódító harc herozmusaát eleveníti meg (Véres út, Döntő pillanat, Szörnyű éjszaka, Ketten, Dr. M. körházi különítménye) a maga nemében értékes alkotás. Meggyőződésünk, — éppen e nagyszerű fejlődés láttán — hogy az első nagy, európai viszonylatban is számottevő jugoszláv film csak a népi forradalom tárgyát dolgozza fel.

De mikor látunk már mai tárgyú filmeket? Mikor kapunk filmeket lüktető, örökké újat hozó jelenünk száz és ezernyi kisebb témáira? Mikor sikerül az örök emberi problémákat, az egyéni sorsokat és szenvedélyeket beleágyazni a mai élet keretébe, hogy azok — napi politikai jelszavak nélkül — egyúttal fényt vessenek a társadalmi változásokra is?

Talán már jövőre. Ugyanis a filmvilágban, a közvélemény követelő hangjára szervezett küzdelem kezdődött ebben az irányban. Nyilvánvaló, ezt nem lehet egycsánásra megoldani. Sok objektív, megannyi szubjektív nehézség állja útját: idegenkedés a „nem érdekes” témától, félelem a baklövéstől, a forgatókönyvírók opportunizmusa, a merészség hiánya, a filmgyárak mellett működő művészi tanácsok határozatlansága és még sok más.

Nem kis problémák ezek, ismételiük. A régebbi kísérletek is körültekintésre és higgadt-ságra intenek. De el kell már kezdeni, mert több egy gyengébben sikerült mű, mint semilyen.

A hazai filmgyártás, a jubiláris év természetével vitalitásáról adott tanubizonyosságot. Meggyőződésünk, hogy van ereje komolyabb célkitűzések megvalósítására is. Ezért nem hisz-szük, hogy 1956 végén ismét hagyaték-ként em-legessük az időszertülnondanivalót. A hetedik mű-vészetnek sokkal realitásab adottsága van ko-runk hiteles visszatükrözésére, mint mondjuk a regény — vagy drámafrásznak, amely hasonló problémákkal küzd, lényegében ugyanazon kö-rülmények között.

JÓ, HA A FOLYÓIRATOK a röpke kritikai írások helyett olykor teljes írói arcélt állítanak az olvasó elé. Sőt, nem csupán csak arcélt adnak, hanem föltárják az író életművét. A valóban irodalmi igényű olvasó számára aligha lehet elképzelni izgalmasabb olvasmányt. Mert valljuk be őszintén, a nagy alkotások mellett s azokkal párhuzamosan nem egy fiatal író-nemzedék ilyen írásokon nevelkedett; ezeken, mint ablakon keresztül pillantott be az alkotók műhelyébe, hogy ellesse, akár egy pillanatra is közelebről lássa a művészek műhelytitkait.

A **REPUBLIKÁBAN** már nem egy ilyen irodalmi tanulmánnyal találkozunk, s most, a legújabb számban Sinkó Ervin adott hasonló írást a „Törédek nagy költője” címmel Izsák Emanuilovics Babel költői oeuvre-jéről. (Az írónak ugyanez a tanulmánya a **HÍD** legutóbbi számában megjelent teljes terjedelemben.)

És ez az első eset, hogy ebben a színvonalat szigorúan megkövetelő folyóiratban riport látott napvilágot. Nem sablon-riport, irodalmi igényvel megírt írás, de riport. Joszif Kirigin „Indiai interviu”-ja azt jelenti, hogy folyóiratunkban elfoglalja a riport is a maga irodalmilag megérdemelt helyét, mert úgy rögzít valóságot és jelent, mint egy nvtitotszemű kortárs, aki nem a felszínen jár, hanem mélyre lát és fölhozza onnan azokat az életmegnyilvánulásokat a történésekkel egvídőben, tehát élően hű korrajzot ad. Ezt mondhatjuk el Kirigin indiai riportjáról, arról a világról, amely a második világháború nagy tüzeiben született s amelynek útja a mi országunkéhoz olyan hasonlatos. Kirigin a riportert tollával ír Indiáról, de ugyanakkor az író tollával is, s írásának egyik legszebb és legmeggyőzőbb része az, hol a hinduizmusról és a hinduizmus írott és íratlan törvényeiről ír.

Vlatko Pavletics, a folyóirat ismert nevű esszeistája az irodalmi emlékeket és az irodalmi értékeket idézi a „Dilettanizmus és a művészet között” című tanulmányában. Venceszláv Novák multszázadbeli horvát regény és drámaíróról emlékezve — Pavletics írása — egy kicsit értékelés is, mint olyan írásmű, amely a mai irodalmi szemléletben helyére teszi a régi író műveit, hogy világos képet adjon azoknak, akik az irodalmat történeti távlatban is nézik s az író műveitől nem csupán szórakoztató fabulát várnak művészi vagy dilettáns földolgozásban, hanem hiteles társadalomszemléletet is. Innen azután fény vetődik a horvát irodalom multszázadbeli fejlődésére is.

A dúsantermő élő horvát irodalom új művei időről időre itt mutatkoznak meg. Költők és a széppróza művei. Veszna Krmotics, Miodrag Bulátovics versei illetve szépprózai munkái, és két költeményt olvasunk Giorgi Majso tollából. És még egy irodalomtörténeti anyag, mely egyben adat is a mához: dr. Bratolyub Kláics Senoáról ír a horvát színpadi nyelv és a színpadi stílus kiérettése kapcsán.

HASONLÓ TÖRÉKVÉSEKKEK, találkoznak a szerb írók folyóiratában, a **KNJŽEVNOST**-ban, főleg ha az alkotók új termésére gondol-

lunk. Azért mégis van valami, ami sajátos hangot jelent s azt mutatja, hogy ez a folyóirat a szokásos műfajok mellett nem igen talál helyet az új kísérletezések számára. Regényrészlet, novella és a vers mellett a naplójegyzet és a tanulmány egészíti a folyóirat tartalmát.

A tanulmányok közül első helyet kapott Milos Gyurics „A szépérzék Herodotosznál” című tanulmánya; a tanulmányíró itt a hellén kultúra esztétikusairól beszél, de elsősorban a történész Herodotoszról, akinél a szép meghatározásának rendkívül érdekes megfogalmazásaival találkozunk. Apró idézetekből a természeti szép és a művészi szép változatos képei kerülnek elénk s kiviláglik, hogy az író mindenütt és mindig a valóság megközelítésének adott első helyet.

A szépírók közül Novák Szimics a „Kelj föl tenger” című kisregényének adja újabb folytatásos közleményét, Lyubisa Jocics két verset közöl, Jovan Hrisztics ugyancsak a görög irodalomból adott verstörédekét, Jara Ribnikar pedig regényrészletet ad.

Igen érdekes írás Pavle Sztefanovics „Pedagógiai témája” arról a nevelési szellemről, amely a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején nemzedékeket indított el az életbe. A kérdés ilyenentén fölvetése — ha a történelmi kor távlataiból nézzük — olyan részleteket tár föl a polgári nevelés rejtett kulisszái mögött, amelyek igen értékes gondolatokat kölcsönözhetnek azoknak, akik ma az átnevelés kérdéseivel behatóan foglalkoznak.

A **NAŠA STVARNOST** legújabb számában irodalmi kritikánk kérdése megint előtérbe került. Janko Kos egy régebbi kritikai írására Boris Z. Zihertl válaszolt s ezúttal megismételte azt a megállapítást, hogy „nemcsak a kritikusok, az eszmeileg nem eléggé érettek is átéltek a háború utáni időszakot és különösen az 1948 a maga mindmegannyi súlyos következményével kibillentette őket az egyensúlyból”. „Ezek főleg azok az emberek voltak, akik a hatalmas társadalmi események idején nem rendelkeztek megfelelő ideológiai fegyverzettel és sok olyan kérdésre keresték a választ, amelyet az idő zailása vetett föl előttük.” Több író és kritikus, így köztük Janko Kos is, — éppen ezeknek a fogvatékoságoknak a következtében — elmarasztalta a publicisztikai kritikát, mint olyant, amely nem tud megfelelni annak a föladatnak, hogy az olvasó előtt föltárja a mű „művészi értékeit”. Ez nem más, mint erőltetett esztéticizmus, amely minden egyéb szempontot háttérbe szorít s csak a művészi, formai szempontokat tartja szem előtt. Azt már jól tudjuk, hogy az ilyen „esztétikai” álláspont hová vezet. Éppen ezért, ha ma még nem rendelkezünk kiérett haladó esztétikával, akkor nem tekinthetjük egy pillanatra sem fölöslegesnek és értéktelennek a publicisztikai kritikát, amely a maga eszközeivel nemcsak művészi formában, hanem eszmei tartalmában és társadalmi gyökereiben is föltárja előttünk a művet. Mert — ahogy Marx írta — „Minden korban a társadalmi hangulat határozza meg az alkotást. A

legszorosabb okozati kapcsolatban van azzal a társadalmi hangulattal, amelyet a mű kifejez. A társadalmi hangulatot pedig minden korban a társadalmi viszonyok határozzák meg.”

Boris Z. Zihert a marxista történelem- és társadalomszemlélet alapján vetette föl irodalmi bírálóink kérdését ismét, nem ok nélkül és nem utólag, mert az „esztéticizmus” olyan hangot kapott, hogy az valóban sokszor félrevezetheti az új kifejezési formák keresőit. Jó, ha a kritika ott áll, és a nagy formagondok mellett az eszmei elhajlásokra is vigyáz. De — jegyezzük meg Zihert szavát: „Nincsen kritika a kritika kritikája nélkül.”

A társadalmi folyóirat e rendkívül értékes és minden író számára hasznos tanulmányt jelentő írás mellett még egynéhány átfogó beszámolót közöl. Ilyen Gyura Nincsevics írása „Az Egyesült Nemzetek és a koegzisztencia problémája” és Bogdán Bogdánovics cikke, „Az időszzerű települések kiépítése nálunk”.

A folyóirat ezenkívül gazdag lapszemlélt is közöl.

EGYRE TÖBB A LAP, amely foglalkozik Vajdaság irodalmi életével. Nemcsak irodalmi, de kultur- és művészetével is. Ilyen célokat tűzött maga elé a „POLJA” című Noviszádon megjelenő szemle is, s ahogy legújabb számát nézzük, ezt a maga módján igyekszik is megvalósítani.

A „POLJA” 4–5-ös kettős számában Rasa Popov most a költészet haldoklásáról illetve halhatatlanságáról beszél. Valami egészen különös hangú értekezés ez, emléke, amivel kezdi, hogy a líra a gyermek szívébe lopakodik, szép és szemléltető, de sokkal többet ígér, mint amennyit erről a roppant érdekes kérdésről az írótól ezután kapunk. Az ismert megállapításokon és esztétikai megjelöléseken túl, várunk valamit, hogy a költészetről a mában ad, de ezek csak fölvetett gondolatok maradnak. Mert amikor eljut addig a megállapításig, hogy „a líra többé már nem az az eszköz csupán, amely egy nemes karámba hoz össze bennünket”, — szóval, amikor az esztétikus a mához ér s épp, hogy túljutott az expozíción, akkor azt mondja: „De ez már egy más mese. Pszichológiai és szociológiai mese” És abbahagyja, amit elkezdett. Kár, mert a költészet szerepe és fejlődése útján — a mában — elmondhatott volna nekünk sok szép gondolatot.

A lap másik munkatársa, a költő Szlobodan Berberszki igen figyelemre méltó cikket közöl Vajdaság színházi életéről. Jó ha valaki átfogó képet ad négy-öt színház művészi törekvéséről és éppen azt teszi szívére, ami művészi, vagy nem az. A színházi évad elején nemcsak a színház műveinek, de a színházbarátoknak is tájékoztatót ad ez a közlemény.

A szépirodalmi rovat gazdag fiatal költőket és fiatal prózaírókat sorakoztat föl. A lap utolsó oldalát Fehér Ferenc költészetének szentelték. Az olvasó életrajzot kap dióhéjban és a költő szerencsésen összeválogatott lírai költeményeit Todor Manojlović és Alekszander Tisza átköltésében kapja kézhez az olvasó.

KÉT TANULMÁNY hívja föl magára az olvasó figyelmét a DELO legújabb számában. Az egyiket a lapszerkesztő Petár Dzsadzics írta „Andrics hídjai”-ról. Nem kritikai tanulmány ez, hogy értékelést kapjunk az egyik legkiemelkedőbb szerb írónk regényéről, hanem esztétikai tanulmány, amely sokkal nagyobb igénnyel lép föl. Andrics írói oeuvre-je, mint valami hatalmas híd a maga pilléreivel megmutatkozik az egyéni és az alkotói szintézis keresésében. Nem véletlen az tehát, amikor a tanulmányíró a „Híd a Drinán” írójával párhuzamosan többhelyütt is Thomas Mannról beszél s Andrics műveiben is a valóságserűség és a mítosz szintézisét fedezi föl. Tovább: Andrics gondolati metaforáiról beszél, ahol művésze a legcsillogóbban kifejezésre jut. Az a valóság — ábrázolás, ami Andrics alkotásaiban él, nem „látszólagos realizmus”, mint ahogy azt egynémely fölszínen mozgó kritikus annakidején helytelenül megállapította, hanem mélyen a századokba eresztett gyökerekből táplálkozik. Az élet erői kerülnek premier planba az író műveiben, s ezeknek megtestesítésében olyan messzire jutott el, hogy időtállóvá erősödött benne.

A folyóirat másik kiemelkedő tanulmányát Miodrag Protics írta azokkal a vitákkal kapcsolatban, amelyek az elvont művészet körüli vitában hangzottak el. A vitát tulajdonképpen Protics „Néhány gondolat az elvont művészetéről” című cikke indította el. A realizmus védelméről és az elvont művészet támadásáról van szó. Legalábbis, akik Protics első cikkéhez hozzászóltak — így Gamulin is — ezt állapították meg, — ezzel szemben Protics újabb írásában azt mondja, hogy ő „sem azt nem írta, hogy támadja a realizmust, sem azt, hogy az elvont művészet védelmére kel”. Innen elindulva azután az idézetek messze az apró részletekbe viszik az olvasót, de a tételek fölsorakoztatása folyamán sok olyan gondolat vagy esztétikai megfogalmazás a fölszínre kerül, amely közelebb visz bennünket a fogalmak tisztázásához.

A szépirodalom rovatában ezúttal Oszkár Davics prózai munkájával („A szökés” részleteivel) találkozunk, Veszna Parun „Távoli ismeretlen madár” címmel verset közöl és Dragosláv Grbics „Az ifjú emlékműve a parkban” címmel újabb verseit adja közre.

A DELO anyaggyűjtésében most Jakov Ignjatovics eddigi ismeretlen leveleivel találkozunk az olvasó. Sztojan Cselics Picasso-ról írt rövid cikket, Szvetisláv Nikolics Vladan Desznika elbeszélő kötetéről ad műbírálatot, Szveta Lukics pedig naplójegyzeteket közöl.

Külön figyelmet érdemel Gyogye Radenkovićs életrajz-vázlata. Ho Si Min életrajzát adta. Nem száraz adattöbbsorolás ez, nem is szokványos biográfia, hanem egy olyan lírai szövésű és meleghangú írás, amely a dióhéjnyi részleteiben is a nagy életregényekre emlékeztet. Legalábbis arra, hogy ebben a kis életrajz-vázlatban egy nagy életregény anyaga él.

(L.)

Kedves Olvasónk!

Ezzel a számmal folyóiratunk fejlődésének egy új szakaszához érkezett. Szépirodalmi munkákon kívül dolgozó népünk életének minden fontos megnyilatkozását szeretnénk figyelemmel kísérni. A Híd nemcsak a vajdasági magyar íróké, de elsősorban az olvasóké, mert nélkűlük elsősorvadna a magyar szellemi élet. Az olvasó támogatását kérjük tehát, fokozottabb figyelmet, szeretetteljes pártfogást, mert csak ez teszi indokolttá folyóiratunk fennmaradását.

A Híd kiadását a „Magyar Szó” lapkiadó vállalat vette át s ezzel biztosítottuk a folyóirat pontos megjelenését.

Kedves Olvasónk! Újítsa meg előfizetését! Szerezzen barátokat és új olvasókat a Hídnek!

A mellékelt csekkleppal fizessen elő a Hídra! Fejezze ki ezzel érdeklődését irodalmi és szellemi mozgalmunk iránt.

Szíves támogatására számítva köszönti

a Híd munkaközössége

